

«СОЁЛ ТУЯА» ГЭНЭН ҮНДЭНЭН СОЁЛОЙ САХИМ ХАРИЛСААТА НӨӨСЭЛХЫ ТҮБЭЙ АЖАЯБУУЛГА

Ресурсный центр сетевого взаимодействия «Соёл Туяа»

*Нөөсэлхы Түбтэ хэгдэжэ байһан ажалнуудай
дэлгэрэнгы тоосоон*

Улаан-Үдэ
2021

Подготовили к выпуску:
Цыренова Г.Р., Дашиева Д.Р., авторы проекта

«ҮНДЭНЭН СОЁЛОЙ БУЛАГ»: Хэжэнгын лицейн Үндэнэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлхы Түбтэ 2016-2021 онуудта хэгдэжэ байһан ажалнуудай дэлгэрэнгы зураглал. – Улан-Удэ. Изд-во ИП Бальжинимаев А.Б., 2021. – 76 с.

Номой авторнууд В.С.Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейдэ «Үндэнэн соёлой баялиг» түсэл бэслүүлхэ талаар дүршэлөөрөө хубаалдана. Түсэлэй эрилтээр буряад хэлэсэ, аман ба уран зохёолоо, соёлоо сахиха, хүгжөөхэ зорилготойгоор үндэнэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлхы Түб «Соёл Туяа» 2016 онһоо ажалаа эхилээ. Түб республикын хүүгэдэй «Эдир Жэгүүр», багшанарай «Сэдьхэлэй Жэгүүр» уран уншалгын урилдаануудай, UniCom клубай компьютерна фестивалиин ажалнуудые болон бусад туһатай материалнуудые хуряажа нөөсэлнэ. «Үндэнэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлхы Түб «Соёл Туяа» түсэл 2021 ондо Буряад Уласта буряад хэлэнэй хэрэглэмжэ ниитэдэ үргэдхэхэ зорилготой республикын бюджетһээ хангалтатай мұрысөөндэ шэлэгдэн абтажа, 100000 түхэригэй грантда хүртэһэн. Энэ ном грантын мүнгөөр хэблэгдэнэ.

В сборнике представлен опыт деятельности Ресурсного центра «Соёл Туяа» МБОУ «Кижингинский лицей имени В.С.Мункина», созданного в рамках реализации долгосрочного проекта «Наши Истоки» (2016 г.) с целью сохранения и развития родного языка и культурного наследия бурятского народа. Электронные ресурсы Центра пополняются работами участников республиканских конкурсов художественного чтения «Эдир Жэгүүр» и «Сэдьхэлэй Жэгүүр», Детского компьютерного фестиваля (Организатор – школьный клуб UniCom), методическими разработками и другими полезными материалами. Проект «Ресурсный центр сетевого взаимодействия «Соёл Туяа» прошел конкурсный отбор на предоставление из республиканского бюджета грантов на реализацию проектов, направленных на расширение сферы применения бурятского языка в Республике Бурятия в 2021 г. Книга издается на средства гранта.

© Цыренова Г.Р., Дашиева Д.Р., 2021
© ИП Бальжинимаев А.Б., 2021

ГАРШАГ

Үндэнэн соёлой булаг 5

I - дэхи шэглэл: Үндэнэн соёлой һуралсалай эмхинүүдэй Эблэлэй бүридэлдэ. 7

II - дохи шэглэл: «Бэлигэй толийн» туяа доро» (Дасанай наадамууд) 10

III - дахи шэглэл: «Уран үгын шэди» кружогой ажаябуулганууд 11

- Хэблэгдэһэн ажалнууд 11
- Эрдэм шэнжэлэлгын ажалнууд 12
- «Эдир репортёр» (Буряад ФМ радиогой дамжуулгануудта хабаадалга) 13

IV - дэхи шэглэл: Хүүгэдэй уран уншалгын урилдаан «Эдир Жэгүүр» 14

- Далижаһан «Эдир Жэгүүр» 14
- «Эдир Жэгүүр» урилдаанда эрхимлэгшэд 16
- «Уран Гуурһан» номинацида хабаадаһан ажалнууд 24

V- дахи шэглэл: Багша мэргэжэлтэнэй уран уншалгын урилдаан «Сэдьхэлэй Жэгүүр» 59

- «Сэдьхэлэй Жэгүүр» урилдаанда эрхимлэгшэд 60
- «Уран Гуурһан» номинацида хабаадаһан ажалнууд 64

VI - дахи шэглэл: Компьютерна фестиваль «Соёлой Туяа» 71

VII - дохи шэглэл: Арадай аман зохёолдо түшэглэһэн «Алтанай дуһалнууд» 73

1991 оной октябрийн 19-дэ тогтоогдоһон Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей Буряад Уласай түрүү хургуулинуудай нэгэн болоно. Мүнөө үень эндэ 21 мэргэжэлтэй бэрхэ багшанар 300 хурагшадта эрдэм ном заажа ябана. Хэжэнгын лицей 2016 онһоо үндэһэтэнэй соёлой хуралсалай эмхинүүдэй Эблэлэй гэшүүн боложо оронхой юм. Түрэлхи буряад хэлээс хэргээн хүгжөөхэ талаар уласхоорондын болон бүхэроссин, можо болон республикин хэмжээндэ боложо байдаг хэмжээ ябуулгануудта хургуулимнай эдэбхитэйгээр хабаадана. Буряад хэлээр ба уран зохёолоор, Буряадай түүхээр регион доторой болон аймагай олимпиадануудта, эрдэм шэнжэлэлгын «Ерээдүй тээшэ алхам», «Бэлигэй туяа», «Буряадай түүхэ ба уран зохёол», «Минии нютаг» хуралдаануудта, уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестивалда, зохёохы шадабари талаан бэлигэй гэршэлжэ, «Эдир Будамшуу», «Алтан Хайша», «Оюун Бэлиг», «Этигэл. Вера», «Буряадай шэдигтэ нөөсөнүүд», «Мүнгэн сэргэ» гэхэ мэтэ олон урилдаануудта, 2017 онһоо жэлдээ хоёр дахин үнгэрдэг Хэжэнгын дасанай «Бэлигэй толийн» туяа доро» наадамудта, үндэһэтэнэй тамирай мұрысөөнүүдтэ хурагшаднай эрхим дүнгүүдые харуулжа, шангай түрүүшын хуруинуудые абадаг заншалтай.

Мүн шэнын түхэлэй онол аргуудые хэрэглэжэ, интернет сүлжээндэ нэгэдэһэн бүлэгүүдэй (сетевой) холбоо баримталжа, Буряад Республикын, Забайкалийн хизаарай, Эрхүү можын хургуулинуудаар дүй дүршлөөрөө хубаалдажа хүдэлдэг. Энэ талаар хургуулийн хүүгэдэй дунда эмхидхэжэ үнгэргэдэг «Эдир Жэгүүр», мүн багша мэргэжэлтэнэй хабаадаг «Сэдьхэлэй Жэгүүр» гэхэн уран уншалгын урилдаанууд, «Буряад ФМ радио» мэдээсэлэй утаһанда саг үргэлжэ зэдэлдэг «Эдир репортер» шууд дамжуулганууд олондо мэдээжэ болонхой.

2020 оной сентябрь нарада хургуулиимнай дэргэдэ «Дэбжэлтын эхин» (Точка Роста) гэхэн тоо оньһожоруулгын ба түүхэ бэшгэй шэглэлэй Түб баярай оршондо нээгдээ юм. Технологи, ОБЖ, информатикийн хэшээлнүүдые үрэ дүнтэйгөөр, шэнэ ёһоор үнгэргэхэ түгэд бэлэдхэлтэй танхимууд нээгдэжэ, үхибүүдэй хуралсал бүришье хонирхолтой болгоно.

Буряад хэлэ, соёлоо хэргээн хүгжөөхэ хараатайгаар зохёогдоһон «Үндэһэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлхы Түб «Соёл Туяа» түсэлнай 2021 ондо Буряад Уласта буряад хэлэнэй хэрэглэмжэ нийтэдэ үргэдхэхэ зорилготой республикын бюджетһээ хангалтай мұрысөөндэ шэлэгдэн абтажа, 100000 түхэриг грантда хүртэһэн байна. Эдэ бүгэдэ буряад хэлээс үргэн дэлисэтэйгээр шудалха хэрэгтэ шэнэ шэнжэ оруулжа, саашадаа хүгжэн дэбжэхэ түшэг тулгууринь боложо үгэнэ.

Д.-Х.Д. Гунзынова,

*В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн захирал,
Россин габьяата багша, Россин Федерациин болбосоролой отличник,
П.Р. Атутовай нэрэмжэтэ гүрэнэй шангай лауреат*

ҮНДЭНЭН СОЁЛОЙ БУЛАГ

Түрэл арадайнгаа үндэһэн хэлэ, түүхэ, соёл, ёһо заншал хүн бүхэн сахижа ябаха ёһотой. Энэ зорилготойгоор В.С.Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн дэргэдэ «Соёл Туяа» гэхэн хүүгэдэй бүлгэм 2016 ондо байгуулагдаһан байна. Энэ ном соогоо бүлгэмэй ажал дэлгэрэнгыгээр харуулхамнай.

Уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестивалда 2016 ондо хабаадахадаа, лицейн багшанар болон хүүгэдэй эмхи (Альянс) «Үндэһэн соёлой булаг» түсэл зохёожэ, «Соёл Туяа» гэхэн шэнэ сайт дээрэ Үндэһэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлэлгын Түб (Ресурсный этнокультурный центр сетевого взаимодействия) байгуулха хүсэлтэйгөө мэдүүлһэн. «Соёл Туяа» сайтын модератораар томилогдоһон 6-дахи ангиин хурагша Соёлма Шойжилова түсэлөө эрхимээр хамгаалжа шадаһан байна.

Үс сагай эрхээр хургуулийн хүүгэд болон сэхшүүлэй интернедээр харилсаха онол аргуудые хэрэглэжэ, буряад хэлээс, соёл, заншалаа хэргээлсэхэ үүргэтэй Түбэй бэелүүлхэ зорилгонууд:

- Сахим харилсаанай хүгжэхэ талмай болохо «Соёл Туяа» сайт зохёон байгуулха ба хэрэглэхэ;
- Үндэһэн заншал, соёлоороо хонирходог, түрэл хэлэндэ дуратай хүүгэд болон сэхшүүлдэ сахим нэгэдэхэ, харилсаха арга олгохо;
- Буряад хэлээс үзэхэ, хүгжөөхэ талаар республикымнай болон хүршэ Эрхүү можын, Забайкалийн хизаарай багшанарай дүй дүршлөөрөө хубаалдаха, зохёохы ажалнуудаа харуулха, хубаалдаха, хадагалха ба хэрэглэхэ түбэй ажал эмхидхэхэ;
- Олон зоной хабаадалгатай хэмжээ ябуулгануудые, урилдаануудые үүсхэхэ ба үнгэргэхэ;
- Суглархан ажалнуудые олоной анхаралда, хэрэглэмжэдэ саг дары табиха.

«Үндэһэн соёлой булаг» түсэлөө бэелүүлхэ талаар түрүүшын алхамуудһаа эхилжэ хэгдэһэн ажалнай сэхэ. 2016 оной январь - февраль соогуур «Соёл Туяа» бүлгэмэй 11 гэшүүд Бүхэроссин хүүгэдэй Түб «Океан» Буряад ороноо түлөөлжэ ошоһон.

«Минии Федераци» гэхэн Россин арадуудай соёлой фестиваль-харалганда хабаадажа, эрхим 7 бүлгэмүүдэй тоодо ороһон байна.

«Танилсая!», «Ёһо заншалнууд», «Арадай нааданууд», «Үндэһэтэнэй хубсаһан», «Арадуудай урлал», «Үндэһэтэнэй эдсэ хоол», «Заншалта хайндэрнүүд» гэхэн урилдаануудта хабаадажа, түрэлхи арадайнгаа дүрэ шарай, бэлиг шадабари харуулан байна.

Манай хурагшад «Океан» түбтэ

«Гээгэ гүрэлгэ»

Гар урлал

Уласхоорондын хуралдаанда хабаадагшад

Ород Уласай хургуулида

Чингисхаанай музейдэ

Суута «Этүгэнэй эрбэсүүд» гэхэн волейболой командалтай

гүүр, түргэн туһаламжын, бэсэ элүүржүүлгын, тамирай хүгжэлтын газарнуудаар, хамтын байраар профессортой экскурсида ябаабди. Хаа хаанагүй дэлгэрһэн түрэл хэлээрээ, зонингоо ажаһуудалаар, харилсаагаараа Монгол орон хурагшадта ехэ найшаагдажа, саашадаа аяншалгануудыг эмхидхэхэ, холбоогоо таһалхагүй тухай зүбшэн хэлсээбди.

2017 ондо Монгол Уласта монгол хэлэтэ арадуудай багшанарай түрүүшын хуралдаан үнгэрһэн байна.

Монгол арадуудай үхибүү хурган хүмүүжүүлхы дүй дүршэл ород, солонгос, япон арадуудай эрдэм ухаантай, дэбжэлтэтэй яажа

тааралдуулан зохёожо хэрэглэхэб, сахим харилсаанай онол аргуудыг хэрэглэжэ дундаа харилсахаб, хүүгэдээ хургахаб гэхэн зүблөөн болоһон юм.

Удаань 2018 ондо Монгол ороной үзэсхэлэнгүүдтэй, эрдэм ухаанай түбүүдтэй танилсуулхаяа дунда ангинуудай бүлэг хүүгэдыг абажа, Монголоор аяншалаабди.

Монгол, буряад зоной түүхын, нангин шүтөөнэй газарнуудаар ябахаһаа гадна үмсын мэдэлэй эрдэм хуралсалай эрхим гуламта гэжэ алдаршаһан хургуули-колледж-дээдэ хургуулиин хамтарал Этүгэн айлшалаабди.

Этүгэн университетбайгуулһан экономикын эрдэмэй доктор Сухрагчаагийн Нямзагдтай золгожо, хуралсалай байшан, шэнын эрхим түхээрэмжэтэй лаборатори болон танхимууд, оюутадай өөһэдын хангалтатай номой сан ба дэлгүүр,

I - дэхи шэглэл: ҮНДЭНЭН СОЁЛОЙ ХУРАЛСАЛАЙ ЭМХИНҮҮДЭЙ ЭБЛЭЛЭЙ БҮРИДЭЛДЭ

Манай хургуули 2016 ондо түрэлхи хэлэнэйнгээ хүгжэлтын талаар Гүрэнэй программа бэслүүлжэ ябаһан Буряад Уласай үндэһэн соёлой хуралсалай эмхинүүдэй Эблэлэй бүридэлдэ ороһон байна.

«Хэжэнгын мэргэшүүл» бүлгэм. 2017

Эблэлэй хургуулинууд ямар аргаар түрэлхи хэлэндэ, үндэһэн соёлдоо хурагшадай һонирхол татахаб, уран зохёолоо уншуулхаб, эрдэм мэдэсые дээшлүүлхэб, талаан бэлигыень элирүүлхэ, хүгжөөхэ арга байнаб гэжэ бодомжолдог. Тиин хургуулиин захиргаанай, багшанарай эрмэлзэл, оролдолгын хүсөөр олон һонирхолтой, ашаг үрэтэй урилдаанууд жэл бүри соносохгододог, олоной хабаадалгатайгаар үнгэрдэг.

Манай хурагшад Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи Буряад Гимназиин «Оюун Бэлиг» урилдаанда хабаадаха дуратай.

Энэ мүрысөөн Республикын бүхы аймагуудай болон Монгол ороной 9-дэхи ангиин хурагшадые хоорондонь танилсуулха, буряадаар харилсуулха зорилгой.

Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат Буряад хэлэнэй сахим номоор олимпиада болон Уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестиваль үнгэргэдэг.

Хэжэнгын интернат-хургуули «Табан хурган», «Дүрбэн тэгшэ» наадануудыг бэлдэжэ, үхибүүдыг ехэ һонирхуулдаг.

«Оюун Бэлиг -2019»

«Оюун Бэлиг -2021»

Хэжэнгын интернат-хургуулида

Зэдын аймагай Цагаатайн дунда хургуули эсэгын, эрэ хүнэй нэрэ хүндэ алиһье талаһаань дээрэ үргэхэ, зоригын батадхаха гэхэн гүнзэги бодолтойгоор «Абын табан журам» мүрысөө-наада эрхилдэг гэхэ мэтээр олон хэмжээ ябуулгануудыг дэмжэн хүлсэдэгбди.

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей өөрын талаһаа уран уншалгын «Эдир Жэгүүр» урилдаа эмхидхэжэ, Буряад уран зохёолтоёо хурагшадаа танилсуулха, һонирхуулха, сээжээр мэдэхэ болгохо, хэлыень ба зохёохы талаан бэлигынь хүгжөөхэ гэхэн зорилгонуудаа бэслүүлнэбди.

Эблэлэй хургуулинууд Сагаа харынгаа найр наада хэн нэгэнэйнгээ нютаг айлшаар ошожо, булта золгоод, эбтэй эсгэйгээр, үргэн дэлисэтэйгээр, баян дэлгэрээр, һонирхолтой гоёор үнгэргэдэг заншалтай.

Эмхидхэгшэд элдэб һонин урилдаануудыг соносоходог: заншалга Сагаа һарын амаршалга, хүндын шэрээдэ урилга, гар урлалай үзэмжэ дэлгээлгэ болон шагай наада, һээр шаалга, тэбэг сохилго, арадай дуунуудыг гүйсэдхэлгэ, арадай хүгжэмэй инструментүүд дээрэ наадалга, түрэлхи хэлэнэйнгээ хүгжэлтын түсэл зохёон хамгаалга, арадайнгаа ёһо заншалнуудыг хэргээлгэ г.м.

Сагаалган -2017. Цагаатайн хургуулида

гай буряад хургуулинуудта, сэсэрлигэй хүүгэдтэ найрай урилдаануудта хабаадалсаха арга боломжо олгоо.

Шэнээр баригдаһан тамирай байшан соо (УСК) айлшадаа угтамжа боложо, Сагаа һарын амаршалга, хүндын шэрээ хамгаалга, тамираар «Гурбан бэрхэ» (буряад ёһоор барилдаан, мэргэшэлгэ, шагайгаар «Мори урилдаан») үнгэрөө. Илалтын ойдо зорюулһан «Мүнхэ Дурасхаал» гэхэн эрдэм шэнжэлгын хуралдаан аймагай оньһожоруулагдаһан номой санда болоо.

Буряад уран зохёолой үндэһэ һуури табилсагша Х.Намсараевай расказуудай удахаар сценкэ зохёожо, «Одон» клубэй тайзан

Сагаалган - 2018. Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей интернат хотын тамирай байшанда (ФСК) айлшадаа угтаа

2016 оной Сагаалганай найр Эблэлэй бэридэлдэ угталга

2020 ондо В.С.Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей ба Хэжэнгын дунда интернат-хургуули Эблэлэй Сагаа һарын найр наада нютаг дээрээ эмхидхэһэн байна.

Нютагаймнай захиргаан (Г.З.Лхасаранов) энэ харюусалгата хэрэг халуунаар дэмжэжэ, айлшадаа угтаха, байрлуулха, мурьсэхэ газарнуудаа бэлдэхэ асуудалнуудыг шийдхээ. Өөрын зүгһөө шангай мүнгэ һомолжо, Хэжэнгын аймагай

Буряад Уласай юрэнхылэгшэ А.С.Цыденов

дээрэ харуулхыень хабаадагшадтаа дурадхаабди. Уран уншалгын «Эдир Жэгүүр» урилдаан Хэжэнгын элитэ уран зохёолшодой Агуу юртэмсэдэ зорюулагдаа.

Нютагтамнай болоһон Сагаа һарын фестивальда Хэжэнгын дунда интернат-хургуули эрхим дүнгүүдыг харуулжа, Гран-при шанда хүртэһэн байна. Н. Сосоровой нэрэмжэтэ Цагаатайн дунда хургуули 1-дэхи, Буряад Уласай Үндэһэтэнэй лицей-интернат 2-дохи хууринуудыг эзэлээ.

Багшанарай болон бүхы коллективэй оролдолгоор, үхибүүдэйнгээ эрхим бэлэдхэлэй ашаар манай хургуули 3-дахи шангай

һуурида гараһан байна. «Тайзанай одон» номинацида Булат Цырендоржиев ба Должит Жалсанова (8 анги), Бадма Банзаров ба Арья Доржиев (11 анги) гэгшэд ялас гэмээр «Бодинсы» зүжэг наадажа, Гран-при шанда хүртөө. Эрдэм шэнжэлгын хуралдаанда Соелма Шойжилова (9 анги) Ц.Н.Номтоёвой намтар баримталһан «Дүлөөр соробхилһон мурнууд» гэхэн ажалаараа 1-дэхи хуурида гараа.

Булат Цырендоржиев Ц.Цырендоржиевай «Папансаг» туужаһаа хэһэг уншажа, «Эдир Жэгүүр» урилдаанай Гран-при шан абаа.

Сагай байдалһаа дулдыдажа, 2021 оной Сагаалганай найр наада А.Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат-хургуули интернет холбооной оршондо үнгэргөө юм.

Энэ удаа Буряад ороной 13 хуралсалай эмхинүүд хоорондоо мурьсэхэн байна.

Сагаалган - 2019. Захааминай аймагай Сахирай интернат-хургуулиин хүтэлбэри

Захааминда III - дахи шангай хуурида гараабди

2020. хургуулимнай Сагаалганай найрта айлшадаа

Сагаалган - 2020. Хэжэнгэ нютагташадаа

Сагаалган - 2021 түрэл хургуулидаа

II - дохи шэглэл:
«БЭЛИГЭЙ ТОЛИИН» ТУЯА ДОРО

Хамбын наадамда хабаадагшад

хин «Бэлигэй толиин» туяа доро» гэгээн Хүүгэдэй наадам дасандаа үнгэргэдэг болоһон.

Гармажапхай али зэргээр ургажа ябаһан үхибүүдгэ туһатай зүбшөөл, хургаал заабаряа дамжуулжа, эхэ хэлэсэ далижуулжа, үргэжэ ябадаг заншалтай.

Бага, ехэнье ангиин нурагшаднай урилдаан- да ехэ дуратайгаар бэлдэжэ хабаадахадаа, дээдэ

дье (притчи) уран гоёор хөөрэхэ, дасан мүргэлдэ хабаатай нэрэ томьёонуудаар мэдэсэе элирүүлхэ, оршуулга хэхэ, пластилингаар амитанай дүрсэ ур- лаха ажалнуудые хэжэ, үхибүүд бэшэнээ хаража һонирходог, хоорондоо дуратайгаар харилсадаг.

«Баялиг» бүлгэм

Үхибүүднай Буддын шажанда түшэглэн, түрэлхи хэлэсэ шудалха аргатай. Хамба лама Дамба Аюшсесвэй үүсхэл оролдолгоор «Эхэ хэлэн – манай баялиг» гэгээн наадам Ивалгын да- санда олон жэлэй туршада болоно. Мал ажалта буряад зоной заншалаар арһа элдэжэ, хүдэһөөр оёжо, модоор дархалжа, гар урлал хэжэ үхибүүд нурана, оюун ухаанай мүрысөөнүүдые дабана.

Олон жэлдэ (2006-2021 онууд) Хэжэнгын да- санай шэрээтэ лама ябаһан Жамбалов Гармажап Дондокович 2017 онһоо эхилжэ, жэлдээ хоёр да-

шангай нууринуудые заабол эзэлжэ, урматай бусадар юм. Гол түлэб үхибүүдэй оюун ухаа, зохёохы хандаса хүгжөөхэ удхатай наадамууд- та гэрэй даабаринуудһаа гадна, байрадаа дары бэлдээд харуулха урилдаанууд болодог.

Э.-Х. Галшиевай «Бэлигэй толиин» нурга- алнуудые тайлбарилха ба удхаарнь зурагуудые зураха, Буддын шажанай удхата найруулгануу-

III - дахи шэглэл:
«УРАН ҮГЫН ШЭДИ»

Цыденов Цыбан

Гунзынова Дэжид

Жалсанова Ринчима

Шагдарова Оюна

Жалсанова Бэлигма

Анзанова Дыжсит-Ханда

Шойжилова Соёлма

5-11 ангиин нурагшад сооһоо үгэ хэлэндэ хурса, тааруулжа юумэ залган хөөрэхэдөө бэрхэ, зохёохо дуратай нурагшадые шэлэжэ, зохёохы ажалда һонирхол татуулха, хү- гжөөхэ зорилготойгоор «Уран үгын шэди» («Волшебство художественного слова») гэгээн кружок эмхидхэгдээ.

Буряад зохёолнуудаа үзэхэдөө, сэдхэлэйнгээ байдалтай, эрмэлзэлтэй жэшэжэ, зүбөөр тааруулжа, хэрэглэжэ нурана, уран шүлэг, хөөрөөнүүдые бэшэхэ дадалтай болоно.

Уншаһан ойлгоһоноо тобшолжо нурана, аман ба бэшэмэл хэлэсэ баяжуулна, хүгжөөнэ.

ХЭБЛЭГДЭНЭН АЖАЛНУУД

Кружогой гэшүүдэй ажалнуудые зохёохы урилдаануудта хабаадуулжа, сонинуу- дай хуудаһануудта, суглуулбари, номуудта хэблүүлнэбди.

Нурагшадаймнай зохёохы ажалнууд Уласай хэмжээндэ үнгэрһэн эдир уран зохёол- шодой урилдаануудта журин һайн сэгнэлтэдэ хүртэжэ, шангай нууринуудта гарадаг.

«Бэлигэй туяа- 2016, 2018, 2019» гэгээн суглуулбаринуудай «Алтан гуурһан» һалба- рида, «Чувство языка» - Буряад Республикын «Лингва» олимпиадын 2017, 2019 онуу- дай согсолборинуудай «Эссе», «Уран зохёол» хэсэгүүдтэ, «Уран үгын абьяас» номдо оронхой. «Буряад үнэн», «Хэжэнгэ» сонинуудта ба «Соёл Туяа», «Инфоурок» сайт- нуудта толилогдоно.

ЭРДЭМ ШЭНЖЭЛЭЛГЫН АЖАЛНУУД

«Бэлигэй туяа» хуралдаанда эрхимлэгшэд

Нурагшадай эрдэм шэнжэлэлгын ажалда анхарал табигдадаг. Түрэл нютагайнгаа урдын ба мүнөө үсын түүхэ ба ёһо заншал, соёл тухай мэдэсээ үргэдхэхэ, һонирхон шэнжэлхэ, бодолоо элирүүлхэ, сэгнэлтэ үгэхэ хүсэлын аһи болохоор дэмжэгдэдэг.

Уласай хэмжээндэ «Ерээдүйн сагта алхам», «Бэлигэй туяа», «Бурядай уран зохёол ба түүхэ», «Минии нютаг» г.м. эрдэм шэнжэлэлгын хуралдаануудта бүлгэмэй гэшүүд амжалтатойгаар хабаададаг. Ажалнуудын «Чувство языка -2017, 2019» «Бэлигэй туяа-2016, 2018, 2019, 2020», «Мүнхэ Дурасхаал» (2021) гэхэн суглуулбаринуудта оронхой.

Эдир уран зохёолшодой урилдаануудта эрхимээр хабаадаһан үхибүүднай Байгал далайн эрьедэхи буряад хэлэ шудалагшадай Уласхоорондын зунай лагерьта уригдадаг.

Бүхэроссин нурагшадай олимпиадануудта хабаадахадаа, буряад хэлээр ба литератураар зохёохы секцидэ аймагтаа эрхимлэжэ, республика соогоо шангай нууринуудта гараһан Шойжилова С., Анзанова Д.-Х., Будажапова С., Балданова Э. гэгшэд энэ лагерьта амарха аргатай байгаа.

«ЭДИР РЕПОРТЁР»

Зохёохы һэдэбтэй үхибүүдэй үшөө нэгэ ажалын шэглэл хадаа «Буряад ФМ -радиотой» харилсаа холбоон болоно.

2017 оной зун журналист Ц.Ц. Гергеновагай урилгаар дамжуулгандь хабаадаха үсдөө саа-шадаа «Эдир репортёр», «Тулгын галай дэргэдэ» дамжуулгануудта нурагшадаа хабаадуула тухай хэлсээ баталһамди.

Тиин үхибүүднай 2017-2018 оной нурулсалай жэлдэ агаарай долгиндо сэхэ гаража, 20-25 минутын туршада нуруулиингаа болон нютагайнгаа һонинуудыс һара бүри мэдэсэдэг, һонин уулзалгануудыс эмхидхэдэг, уран зохёолой хуудаһа бэлэдхэдэг байгаа.

2018 оной август һарада Байгалай Уласхоорондын эрдэм ухаанай зүблөөн (Байкальский образовательный форум) Хэжэнгэдэ болоһон. Эдир репортёрнууд Буряад ФМ радиогой сэдхүүлшэн Цырегма Цыбиковнатай сугтаа форумой һонинуудыс сэхэ дамжуулан, эмхидхэгшэдээр, хабаадагшадаар болон айлшадаар интервью буулгажа, агаарай долгиндо гаргаһан байна. Удаадахи жэлнүүдтэшье эдир репортёрнууднай «Буряад ФМ» радиотой холбоо барисаагаа таһалнагүй, саг үргэлжэ эфиртэ гараһаар.

Текст бэлдэхэ ажалай үе

IV - дэхи шэглэл:

БУРЯД УЛАСАЙ ХҮҮГЭДЭЙ УРАН УНШАЛГЫН УРИЛДААН**«ЭДИР ЖЭГҮҮР»**

Буряад хэлэнэймнай хүгжэлтын талаар республика болон аймагтамнай үнгэрдэг хэмжээ ябуулгануудта хурагшаднай эдэбхитэйгээр хабаададаг.

Уран үгэдэ, дуу хатарта, соёл урлалда бурханһаа үгтэһэн бэлигтэй буряад ара-дайнгаа ухаан бодолой, сэдхэлэй онсохон илгаа зүбөөр шэглүүлжэ, үхибүүдэй талаан бэлиг элирүүлхэ, хүгжөөхые оролдонобди.

Жэл бүри Майн 9-нэй Илалтын хайндэртэ аймагайнгаа Алдар Солын аллейн дэргэдэ дай-най болон ара талын ветерануудтаа, нютаг зон-доо литературна-хүгжэмэй амаршалга ород ба буряад хэлэн дээрэ бэлдэжэ харуулдагбди.

Норбу Гуреув

«Эдир Будамшуу», «Гэсэр ба Дангина», «Алтан хайша», «Бу-ряадай шэдигтэ дарамал», «Этигэл. Вера» болон бусад Уласай урилдаануудай та-лаан бэлигын мүнүн хүмүүжүүлхэ удха шанар, нүлөөн хэлэшгүйгүи сэх.

Эдэ мурьсөөнүүдтэ хурагшаднай ду-ратайгаар хабаадажа, үндэр амжалта-нууды туйладаг. Хэжэнгын хүүгэдэй театрай хүмүүжэмэлнүүд Гуреув Норбу, Цырендоржиев Булат, Жалсанова Бэлиг-магай (Багша Шойдокова С.Н.) амжал-танууд тусгаар сэх.

Булат Цырендоржиев

Дарима Цыденова

ДАЛИЖАҺАН «ЭДИР ЖЭГҮҮР»

2016 ондо буряад уран зохёол үзэлгэдэ хурагшадаа олоор хабаадуулхаар урилдаа зохёожо, ажалнуудын өөрын тусхай сайт зохёожо хадагалха, хожомын хараха, хэрэ-глэхэ аргатай байха гэхэн зорилго урдаа табыабди.

Тиин ханаа уран уншалгын дистанционно «Эдир Жэгүүр» урилдаа Буряад Уласай хүүгэдэй дунда жэл бүри үнгэргэдэг бо-лообди. Хори буряад зоной хүлдэ хун шубуун ажалаймнай бэлгэ тэмдэг болоо.

Буряадай элитэ уран зохёолшодой түрэхөөр ойн баярнуудта дапарамдуулжа, зохёолнуудаарнь танилсуулха зорилготой урил-даанда хабаадагшад эхин, дунда ба аха ангиуудаар хубаарилна. «Уянга» (Шүлэг), «Уярма түүхэ» (Үргэлжэлхэн зохоол), «Эне-элдэс!» (Шогтой зохоол), «Уран бүтээл» (Бэсэ далдалан уншалга), «Уран гуурһан» (Өөрын зохёолго) шэглэлнүүдээр таарамжатай зохёол сээжэлдээд, видеобуулгабари хээд элыгээнэ. Урилдаанда сугларһан ажалнууд «Соёл Туяа» сайт дээрэ табигдадаг: <http://www.kizhistokilmy.ru>

Түрүүшын урилдаасмнай «Буряад Үнэн» Хэблэлэй байшанай захирал - ахамад эрхилэгшэ ябаһан Баяр Даше-вич Балданов сэхэтэ дэмжэһэн. Хүү-гэдэй ажалнууды сониной сэтгүүлшэд шүүбэрилжэ, урилдаанда эрхимлэгшэд-тэ дипломууды бэлдэжэ барюулһан.

2018 ондо Ц. Номтосвой, Д. Дам-басвай болон Г. Дашабыловой ойн баярнууд хабсаржа, творчестводонь хандаабди.

«Эдир Жэгүүр-2019» Х. Намсарае-вай, Ц. Шагжинай, Б. Абидуевай бо-лон Ц. Цырендоржиевай зохёолнууд дээрэ хүдэлхэ арга олгоо.

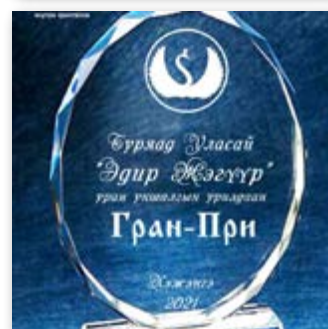
2020 ондо буряад литературы үн-дэхэ хуури табилсажа, алтан жасада ороһон Х.Намсараев түрүүтэй Хэжэн-гэ нютагай элитэ уран зохёолшодой алтан гуурһаараа бүрилдүүлһэн Агуу-сэхэ юртэмсэдэнь зорюулагдаа. «Эдир Жэгүүрнай» улам далижажа, респу-бликын хургуулинуудһаа 116 ажал-нууд ороо юм.

Шагналай жаса Буряад Уласай эрдэм ухаанай ба болбосоролой яма-най зүгһөө Эблэлэй хэмжээ ябуулга-нуудта номолһон шангай мүнгэнһөө хубаарилан үгтөө.

2020 ондо журиин шийдхэбэрээр түрүүшын «Гран-при» шагнал Хэжэн-гын лицейн 7-дохи ангиин хурагша Бу-лат Цырендоржиевта барюулагдаа.

2021 ондо «Эдир Жэгүүр» урил-даан Д. Батожабайн түрэхөөр 100 жэ-лэйн болон Ц.-Д. Дондоковагай, Д. Улзыгусвай ойн баярнуудта түшэглөө. Республикын аймагуудай, Улаан-Удэ хотын болон Забайкалийн хизаарай 172 хурагшадай эдэбхитэй хабаадалга-тайгаар үнгэрһэн байна. Х. Намсарае-вай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хур-гуулийн 8-дахы ангиин хурагша Гуреув Аюша Гран-при шанда хүртөө.

Энэ удаа «Үндэһэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлхы Түб «Соёл Туяа» түсэл бэлүүлгэдэ Уласай бюджетһээ һомологдоһон грантын мүнгэн урилдаанай шангууды хангаа.

УРИЛДААНДА ЭРХИМЛЭГШЭД

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2017»

Элитэ буряад уран зохёолшод **Бато Базарон** (1907), **Цырен Галанов** (1932) болон **Цырендулма Дондогойн** (1932) ойн баярнуудта дашарамдуулжа, уран найханай Агуу юртэмсэдэнь зориулагда

«УЯНГА» (ПОЭЗИЯ)

1 - 4 ангинууд

Нимаева Адиса, 1 анги

Мухар-Шэбэрэй аймагай Алташын- Адагай интернат- хургуули
Уран зохёол: Ц. Дондогой «Эшхэй-гошхой»
Хүтэлбэрилэгшэ: Пурбусва Валентина Цыренбимбасвна

5 - 8 ангинууд

Балданов Банзарагша, 7 анги

Хориин аймагай Хориин 2- дохи дунда хургуули
Уран зохёол: Ц. Дондогой «Бугын дуудалга»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дугарова Людмила Николаевна

9 - 11 ангинууд

Батуев Батор, 10 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Ц. Дондогой «Бугын дуудалга»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (ПРОЗА)

5 - 8 ангинууд

Сономдоржиева Соелма, 6 анги

Загарайн аймагай Асагадай дунда -интернат хургуули
Уран зохёол: Цырен Галанов «Хүгжэм»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дондукова Оюна Цыбиковна

9 - 11 ангинууд

Цой Туяна, 10 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Цырен Галанов «Саран Хүхы»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

«ЭНЕЭЛДЭЕ!» (ЮМОР, ДРАМА)

5 - 8 ангинууд

Нордонов Булат, 6 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Бато Базарон «Худалша миисгэй»
Хүтэлбэрилэгшэ: Базарханова Соелма Сократовна

«УРАН БҮТЭЭЛ» (ЗАКАДРОВЕЕ ЧТЕНИЕ)

9 - 11 ангинууд

Ширанов Бато, 11 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Цырен Галанов «Хун шубууд»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2018»

«УЯНГА» (Поэзия)

1 - 4 ангинууд

Балданов Хэшэгтэ, 3 анги

Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Зохёол: Даши Дамбаев «Хаанашье холо ажаллаад гү»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дамбаева Балма Дашидоржиевна

5 - 8 ангинууд

Балданов Банзарагша, 8 анги

Хориин аймагай Хориин 2-дохи дунда хургуули
Уран зохёол: Даши Дамбаев «Нийгэм»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дугарова Людмила Николаевна

9 - 11 ангинууд

Будаев Мунко, 10 анги

Х. Намсаравай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуули
Уран зохёол: Даши Дамбаев «Эхэ»
Хүтэлбэрилэгшэ: Будаева Дарима Аюшесвна

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (ПРОЗА)

1 - 4 ангинууд

Жалсанова Бэлигма, 4 анги
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Цырен Галанов «Ой соо»
Хүтэлбэрилэгшэ: Бадмаева Бутидма Батоцыреновна

«ЭНЕЭЛДЭЕ!» (ЮМОР)

1 - 4 ангинууд

Будожанова Санжима, 3 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Г. Дашабылов «Худалшан»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дамбаева Балма Дашидоржиевна

5 - 8 ангинууд

Найданова Дари, 6 анги
Хэжэнгын аймагай Ородой-Адагай һургуули
Уран зохёол: Г. Дашабылов «Хүсэл»
Хүтэлбэрилэгшэ: Нимаева Оюна Дамбаевна

«УРАН БҮТЭЭЛ» (ЗАКАДРОВОЕ ЧТЕНИЕ)

9 - 11 ангинууд

Цыденова Дарима, 11 анги
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Даши Дамбаев «Хэжэнгэ»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

**«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2019»
«УЯНГА» (Поэзия)**

1 - 4 ангинууд

Нарангуя ба Сарангуя Цыденжапованууд
Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуули, 1 анги
Уран зохёол: Х. Намсараев «Эхын юрөөл»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цынгуева Раиса Цыденовна

5 - 8 ангинууд

Шойжилова Соелма, 8 анги
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Х. Намсараевай шүлэгүүдэй баглаа
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

9 - 11 ангинууд

Пригнаева Туяна, 9 анги
Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай дунда һургуули
Уран зохёол: Х. Намсараев «Ашата эхэдээ»
Хүтэлбэрилэгшэ: Доржиева Цымжидма Бадмажаповна

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (Проза)

5 - 8 ангинууд

Доржиева Дарина, 6 анги
Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай дунда һургуули
Уран зохёол: Х. Намсараев «Эжэл гурбан нүхэд»
Хүтэлбэрилэгшэ: Доржиева Цымжидма Бадмажаповна

9 - 11 ангинууд

Цыденова Инесса, 9 анги
Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай дунда һургуули
Уран зохёол: Х. Намсараев «Үри нэхэбэри»
Хүтэлбэрилэгшэ: Доржиева Цымжидма Бадмажаповна

«ЭНЕЭЛДЭЕ!» (Юмор)

1 - 4 ангинууд

Цыбикдоржиева Уржэн, 1 анги
Загарайн аймагай Асагадай дунда-интернат һургуули
Уран зохёол: Бавасан Абидуев «Муура багша»
Хүтэлбэрилэгшэ: Иванова Гарма-Ханда Цыденбаловна

**«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2020»
«УЯНГА» (Поэзия)**

1 - 4 ангинууд

Баиров Соном, 3 анги
Хэжэнгын аймагай Ульзытын дунда һургуули
Уран зохёол: Ч. Дарибазарон «Сономой сэсэг»
Хүтэлбэрилэгшэ: Бадмаева Дугарма Агбановна
5- 8 ангинууд

Аюшеева Намина, 7 анги
Түнхэнэй аймагай Шэмхын интернат-хургуули
Уран зохёол: Г. Дашабылов «Мүнхэ Сарьдагай домог»
Хүтэлбэрилэгшэ: Базарова Соёлма Саяновна

9 - 11 ангинууд

Батодоржиева Сарюна, 10 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Г. Дашабылов «Наһанай дуун»
Хүтэлбэрилэгшэ: Будаин Светлана Гончиковна

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (Проза)

1 - 4 ангинууд

Имыхелова Ольга, 4 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Ц. Номтоев «Байгаали гээшэ...»
Хүтэлбэрилэгшэ: Эрдынесва Жаргалма Цыреновна

5 - 8 ангинууд

Цырендоржиев Булат, 7 анги
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Ц. Цырендоржиев «Папансаг»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

9 - 11 ангинууд

Баторов Гуржап, 9 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Ц. Цырендоржиев «Папансаг»
Хүтэлбэрилэгшэ: Мункуева Мира Баировна

«ЭНЭЭЛДЭ!» (Юмор)

1 - 4 ангинууд

Бабалаев Вадим, 3 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Бато Базарон «Шара шубуун»
Хүтэлбэрилэгшэ: Нимацыренова Валентина
Цырендашиевна

5 - 8 ангинууд

Михайлова Адиса, Тудупова Дари, Балданов Хэнхэгтэ, Балданов Амгалан, Будожанова Санжима, 6-7 ангиин хурагшад

Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Г. Дашабылов «Сүүмхэнүүдэй хөөрэлдөөн»
Хүтэлбэрилэгшэ: Лубсанова Цыбигма Владимировна

9- 11 ангинууд

Цырендоржиев Арсалан, Занаев Жаргал, Мункуева Чингисма, Цыбиков Мэргэн, 6-10 анги-нууд

Зэдын аймагай Цагаатайн дунда хургуули
Уран зохёол: Х. Намсараев «Норбо Шагжа хоёр»
Хүтэлбэрилэгшэ: Аюшеева Дари Базаровна

«УРАН БҮТЭЭЛ» (Закадровое чтение)

1 - 4 ангинууд

Будаев Эрдэм, Эжинов Ананда, 1 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Х. Намсараев «Тахуунай»
Хүтэлбэрилэгшэ: Батомункуева Лариса Михайловна

5-8 ангинууд

Цыренова Адиса, 8 анги
Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Ц. Цырендоржиев «Папансаг»
Хүтэлбэрилэгшэ: Осорова Эржена Нимбуевна

9 - 11 ангинууд

Анзанова Дыжит-Ханда, Балдандоржиев Эрдэни, Балданова Эржена Банзаров Бадма, Доржиев Арья, Шойжилова Соелма, 9-10 ангинууд
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Х. Намсараев «Дүүдэй Баатар»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2021»

«УЯНГА» (Поэзия)

1 - 4 ангинууд

Эрдынеева Алтана, 3 анги

Буряад Уласай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат
Уран зохёол: Ц.-Д. Дондокова «Эжы»
Хүтэлбэрилэгшэд: Цыренжапова Байгалма Пурбодоржиевна
Мунконова Эржена Сергеевна, Раднаева Сэлмэг Цыденовна

5 - 8 ангинууд

Цырендоржиев Булат, 8 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Шулууд»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

9 - 11 ангинууд

Доржиева Санжима, 11 анги

Хэжэнгын аймагай Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда
хургуули
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Үндэр Хангайн дабаанда»
Хүтэлбэрилэгшэ: Сультимова Сэндэма Цырендоржиевна

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (Проза)

1 - 4 ангинууд

Бадмаева Арьяна, 3 анги

Ахын аймагай Орлигой дунда хургуули
Уран зохёол: Д. Батожабай «Хаанай хара һанал»
Хүтэлбэрилэгшэ: Самасва Саяна Вадимовна

5 - 8 ангинууд

Цыденжапова Юмжана, 6 анги

Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуули
Уран зохёол: Д. Батожабай «Талын инагууд»
Хүтэлбэрилэгшэ: Будаева Дарима Аюшеевна

9 - 11 ангинууд

Шойжилова Соелма, 10 анги

В.С.Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Шэбшэлгэ»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

«ЭНЕЭЛДЭЕ!» (Юмор)

1 - 4 ангинууд

Цыбиков Жамбал, 4 анги

Хэжэнгын аймагай Худанай хургуули
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Хоёр хүбүүдэй хөөрэлдөөн»
Хүтэлбэрилэгшэ: Аюржанаева Оюна Тудуповна

5 - 8 ангинууд

Хайдаков Баясхалан, Наханцаков Михаил, 5 анги

Ахын аймагай Орлигой дунда хургуули
Уран зохёол: Д. Батожабай «Хониной уусын хубалза»
Хүтэлбэрилэгшэ: Бардусева Оюна Жалсандоржиевна
буряад хэлэн ба уран зохёолой багша

9 - 11 ангинууд

Дондокова Сарюна, 9 анги

Яруунын аймагай Нархатын 1-дэхи дунда хургуули
Уран зохёол: Д-Р. Батожабай «Багшапни хэн бэ?»
Хүтэлбэрилэгшэ: Дамбаева Цыжидма Доржиевна

«УРАН БҮТЭЭЛ» (Закадровое чтение)

1 - 4 ангинууд

Зандеева Эржена, 4 анги

Ахын аймагай Орлигой дунда хургуули
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Дуулаа хэн гүт Эхэ буряад тухай...»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыденова Марина Галдановна

5 - 8 ангинууд

Папина Арина, 7 анги

Ивалгын аймагай Хойтобэсын дунда хургуули
Уран зохёол: Д. Улзытуев «Согсолбори шүлэг ба прозо»
Хүтэлбэрилэгшэ: Шагдурова Оксана Владимировна

9 - 11 ангинууд

Балданова Эржена, 10 анги

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей
Уран зохёол: Д.Улзытуев «Ая ганга хоёр»
Хүтэлбэрилэгшэ: Цыренова Галина Раднаевна

**«УРАН ГУУРҺАН» НОМИНАЦИДА ХАБААДАҺАН АЖАЛНУУД
«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2017»**

III - дахи шангай хуури - Доржиева Амарсана
Яруунын аймагай Иисэнгын дунда хургуули, 9 анги
Хүтэлбэрилэгшэ: Доржиева Сэсэгма Владимировна

НЮТАГАЙМ БАЙГААЛИ

Үндэр хадын орёлнууд,	Ургамал, загаһад, ангууд,
Урадхал түргэн горхонууд	Урихан нютагайм шэмэг лэ.
Үргэн тала дайданууд	Эжэл тоонто нютагайнгаа
Үлгы нютагайм баялиг лэ.	Эхэ найхан байгаалиис
Нуурнууд, тоором, голнууд,	Этигэл дүүрэн зоригоор
Нангин аршаан булагууд,	Эльгэ зүрхэндөө дурсанаб.

БУХАСААН ҮНДЭР

Баян тоонто нютагайм	Бухасаан үндэр обоодоо
Баруун захада оршодог	Булга мүргэн мордодог лэ.
Бухасаан үндэр обоомнай	Хаанаш холын далада
Бултанай нангин шүтөөн лэ.	Хододоо зүрхэндөө дурсан,
Холын аян замда	Бухасаан үндэр обоодоо
Хүбүүд басагадаа үдэшэхэдөө,	Бүгэдэ зальбаран ябадаг лэ.

ГАМНАХАБ

Тоонто нютагайнгаа байгаали	Нангин шүтөөн газарнуудаа
Түмэн жэлдээ найхаахааб	Назар соогоо дурсахаб.
Олон удаан жэлнүүдтэ	Сэсэг ногоон дайдаяа,
Омог дорюун хүгжөөхэб.	Сэлгээ номин нуурнуудаа,
Эхэ түрэл байгаалияа	Нэлэнхы хүбшэ тайгаяа
Эжы мэтээр өөгшөөхэб	Наһан соогоо гамнахаб.

I – дэхи шангай хуури - Жамсуева Александра
Хэжэнгын аймагай Ородой-Адагай хургуули, 11 анги
Хүтэлбэрилэгшэ: Нимасва Оюна Дамбасвна

ТООНТО НЮТАГ

Буурал Буряд оронойм	Хада бүхэниинь домогтой,
Булан тохойдонь оршодог,	Холын холоһоо заяатай юм.
Тоонто найхан нютагаа	Хашарһан сагаан долгиноудаа
Түүрээн магтаха һанаатайб.	Худан голной тууһаар даа.
Элдин сагаан Худанайнгаа	Хоймороймнай аршаан булагууд
Энгэр дээрэнь түрэхэнби.	Хоморой гэжэ мэдэгдэхэн даа.
Эжы абынгаа эльгэн дээрэ	Эмниг моридой түбэрөөн
Эды болотороо ябаһанби.	Энэл нугаарнай дуулладаг.
Тоонто нютагым тойроод,	Түбэхэн тахын абяаниинь
Тахилгатай хаданууд һуудаг юм.	Түүхэтэ сагуудымнай һануулдаг.

Үлгым боложо тодорһон,
Үргэмжэтэ нангин тоонтомни!

Үлгэн нютагайм заяанууд
Үндэртэ хүрэхым уряалнал !

ХАБАР

Хабата урин хабарнай	Холоһоо бусаһан шубууднай
Хүүсн хааян ерэбэл даа!	Хонгёо дуугаа татанхай.
Харлан байһан дайдамнай	Хабар ерэбэл нютагтамнай,
Хараһаар байтарнай ногоорбол даа!	Хүнүүдэй дура буляанхай.
Хүхэхэн нюдэтэй ургымнай	Хамаг амитан байгаалитаяа
Хадхан саһыс бултайбал даа!	Хуу бултадаа һэринхэй.
Хадһаа бууһан голнууднай	Хабарай ерэхэдэ, юундэшьеб
Хаһа соогоо урдабал даа!	Хүхюун болодог досоомни.

Митышов Майдар

Загарайн аймагай А.Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат-хургуули, 9 анги
Хүтэлбэрилэгшэ: Дондукова Оюна Цыбиковна

ТҮРЭЛ НАЙХАН БАЙГААЛИМ

Гэрэл мэтэ нуурай нюрууда	Үзэсхэлэн найхан баялигташни,
Гэрэлтэн харагдааш, Байгаалим!	Бахартама тунгалаг сэбэртэшни
Орьёлмо охитой аршаанааршни	Баярлан ябаналби, Байгаалим!
Омогорхон ябаналби, Байгаалим!	Мантан ехэ дайдыешни
Үндэр хада уулануудташни,	Магтан ябаналби, Байгаалим!

Цырендоржиева Эмилия

Хэжэнгын аймагай Хэжэнгын дунда интернат-хургуули, 9 анги
Багша: Абидусва Лариса Николаевна

УШХАЙТАМНИ

Уужам тэнюун Ушхайтам	Түрэхэн гараһан нютагайм
Шэмэтэй ногоон талатай,	Арюун найхан Субарга
Хурьгад найхан аршаантай,	Манай сэдхэл заһана,
Ажалша арад зонтой –	Нангин тээшэ залана –
Иимэл минии тоонто!	Иимэл минии тоонто!

НАНАНАБДИ

Һананабди тэрэ аймшагтай саг,	Үдэр һүнигүй абанарнай тэмсэжэ,
Һүйд татаһан муухай дайсад	Үүлэгүй найхан байдал асараа.
Добтолон ороо Эхэ орондомнай.	Мүнөө үсдэ жаргалтай байнабди,
Дайгаа дарахаяа үбгэ эсэгэнэрнай	Мандана үдэр бүри нарамнай.
Буугаа баряад ошоо һэн	Хододоо найхан дэлхэй дээрэмнай
Баруун дайнай холын газар.	Хүнүүдэй хүхюун хоолой зэдэлэг лэ!

II – дохи шангай хуури - Цыренова Бальжан

Хэжэнгын аймагай Хэжэнгын дунда интернат-хургуули, 7 анги
Багша: Абидуева Лариса Николаевна

МИНИИ БААБАЙ

Ажалда дуратай баабайм	Холо хуража байхадаа
Адуу малаа харадаг.	Ходол ханажа ябанаб.
Багаһаам намай хараһан	Намайгаа эрхэлүүлдэг баабайм
Баабайм намдаа һайхан.	Намдаа сэхэл хайратай.

УРГЫ

Үбэлэй саг үнгэржэ,	Талын саһан хайлажа,
Урин хабар болобо.	Түрүүшын ургы сэсэглэбэ.
Наратай дулаан үдэрнүүд	Хүхэ сэсэг хаража,
Нютагтам буужа ерэбэ.	Хүнүүд сэхээр баярлаба.

ЭЖЫМНИ ЗАХЯА

Эдир бага наһанһаа	Энхэрэн захижа байдаг:
Эжыдээ эрхэлэн үндынэб,	«Багшын үгэ дуулажа,
Эльгэ зүрхэндэм дүгэ	Номоо эрхимээр үзэжэ,
Эжым намдаа хайратай.	Хүндэ ходо һайниие хэжэ,
Эрдэм бэлиг шудалхыем	Нэрээ гамнажа ябаарай».
Хэжэнгэ намай үдэшэдэг.	Эжынгээ захяа үгэнүүдыс
Эрхим хурагша болохыем	Мартангүй ябахаб хододоо.

МИНИИ НЮТАГ – ГУТААРТА

Хүбшэ тайгаар элбэг,	Аха захатанаа хүндэлжэ,
Хада уулануудаар үндэр,	Бугата обоогоо тахижа,
Аршаан булагаар суурхаһан	Булта эбтэй ажаһуунабди.
Аглаг нютагни һайхан.	Эгээл дүтөөр ханагдаһан
Хүдөө уужам тоонтодоо	Энхэ минии нютагни!
Хэтын жаргал эдлэжэ,	Сэдьхэл зүрхым эзэлһэн
Арадайнгаа заншал сахижа,	Сарюун минии Гутаартам!

ХАБАР

Газар дэлхэй хэргэжэ,	Дууша шубууд барандаа
Горход хайлан урдаба.	Дулаан оронһоо бусаба.
Уужам дайдын энгэртэ	Гоёхон наратай хабар
Ургы сэсэг халбарба.	Газаамнай буужа ерэбэ.

ЁОХОР

Сагаан нара гаража,	Хонгёо аялга татан,
Сагаалгамнай буубал даа.	Хатараабди тойрон бултадаа.
Арадайнгаа һайндэр угтажа,	Арад зондом хүндэтэй,
Арад зомнай баяртайл даа.	Алдар суута хатарнай
Гараа шанга барилсан,	Саг жэлэй ябаашье хаа,
Гараабди булта ёохортоо,	Саашаа хүгжэн байг лэ!

III - дахи шангай хуури - Шойжилова Соёлма

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 6 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

ХУН ШУБУУТА НУУР

Мэнэ һаяхан, намарай үдэр	Ходол саашадаа олон боложо.
Малаа бэдэрэлсэжэ талаар ябатараа,	Хэжэнгэ нютагым ерэжэ байгаарайт!
Эжы, абатаяа Элһэтэ нуурай	
Эрьедэ тогтожо, шубууды харааб.	Хун шубуудай дүрэ зурагынь

Уян бэстэй хун шубууды	Буулгажа абаһандаа сэхэ баяртайб:
Урдань хаража үзөөгүй байгааб,	Буряад нютагтам хоморой шубууд
Үнжэгэн сагаахан эдэ шубуудта	Ходол намда ханагдажа байхал!
Үрээлэй һайхан үгэнүүдээ хэлээб.	

Хори буряадуудай хүлдэ болоһон	Хун шубуудай дахинаа наашаа
Хун сагаан шубууд, таанар	Хойто жэлдэ ерэхынь хүлээхэб.
	Элһэтэ нуураа абатаяа эрьсэхэб,
	Энэ шүлэгөө тэдээндэ зорюулхаб.

Урмашуулгын шан - Сономдоржиева Соёлма

Загарайн аймагай А. Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат-хургуули, 6 анги
Хүтэлбэрилэгшэ: Дондукова Оюна Цыбиковна

ЭХЭ БАЙГААЛИ

(найруулга)

Нэгэтэ зунай зулгыхан үглөөгүүр, хюруугай хайлажа байха үедэ, малаа бэлшээжэ гарабаб. Томо дэлэнтэй үнээд, сагаан хюруу дээгүүр мур гарган, Дэлгэр эжын хойгуур субаад, хагда ногоо элбэгтэй бэлшээридэ ерэбэ. Эдээлсэ һайтай бэлшээри дээрэ ерэхэдээ, үнээдни байраһан бэлшэбэ.

Тойроод түрэл тала. Сэнхир тэнгэрийн оёрто альганайшые шэнээн үүлэгүй, сэлмэг сэнгэлиг байба. Түрэл дайдым үргэн, сэнгүү сээжэ дээгүүр аляархаһан һэбшээн хүнгэхэнөөр, һэб-һэбхэн үлээхэдэжэ, халуудаһан бэсым эльбэнэ. Намайе тойроод байгаали -эхын ажабайдал. Иимэ амгалан намжаа сагта амитан бүхэн өөһэд өөһэдынгөө хубида сэнгэжэ, жаргажа байгаа ёһотой даа. Хээрэ талын янза бүрийн дуушад элдэб олон уянга ниилүүлнэ.

Оршон тойрон хуу амгаланаар, жаргал дүүрэнгээр, наранда халаһан газарай хүрьһэнэй, набша сэсэгүүдэй үнэрөөр амилжа байһандал үзэгдэнэ. Ямаршые байгаалимнай һайхан гээшэб даа гэжэ байгаалияа ажаглан һуутараа, хүгшэн эжынгээ хөөрэдэг Эхэ байгаали тухай ханаандам оробо.

Хүн байгаалиин үри. Манай бүхы ажабайдал байгаалитай нягта холбоотой. Байгаали манда бүхы хэрэгтэй юумысемнай үгэнэ. Тиимэхээ бидэнэр арад зон Эхэ байгаалияа харууһалха, аршалан хамгаалха, гамнаха ёһотойбди. Урдан сагта хэрэгтүйдэ модо тайраха сэхэ нүгэл гэжэ тоологдодог байгаа. Үбэлэйнгөө түлэ зорюута бэлдэдэггүй байһан, үмхирһэн модо, халхи шуурганда унаһан гү, хухархай мүшэрнүүдыс суглуулжа, пээшэнээ түлидэг байгаа. Модо тайрахадаа хүн ёһо гурим мэдэхэ ёһотой: үндэрөөр абахагүй, түгсэгины хэды шэнээн үлөөхэб гэжэ мэдэхэ, сэхээр модо тайраһан газартаа ерэжэ тариха, өөрынгөө хойноһоо сэбэрлэхэ...

Гэнтэ амгалан эдсэлжэ байһан үнээдни арбан тээшэ таран харайлдаба. Малайнгаа хойноһоо хүхирэн хашхаран гүйхэ гэхэдээ, хоёр хүлнүүдни модон шэнги годиихоошье, хүдэлхөөршье бэшэ байба. Айхын ехээр айжа, эжыгээ ооглохо гэхэдээ, абьян гаранагүй. Аймшагтай арьяатан малым түүжэ абаашабал даа гэжэ бархиран газар тэбэрин хэбтэнэб. Эжымни хаанабта даа! Намайгаа абарыгт!

«Эжы! Эжы!», - гэжэ хашхаран һэрин гэхэдээ, хаанашье унтаж хэбтэһэнээ түрүүшээр нойрмог дундаа ойлогожо ядабаб.

Ай, бурхан! Наранай дулаан элшэдэ сохюулан бүхөөр унташаһан байбаб. Холын хүхэ уулануудай саагуур нараншье удаахан холжорон орожо байба. Малаа мэгдэн харабаб. Харинр тэдэмни унтаад бодохыемни хүлээжэ байһан мэтэ миниингээ хажуугаар булта шэмэтэй амтан ногоогоо зулгаан бэлшэжэ ябаба. Ямаршье һайхан Эхэ байгалитай, амгалан тэнюун газарта ажаһуудаг гэшэбибди даа гэжэ һанан һанан үнээдэ туун гэртээ ерээ һэм.

Тиимэһээ иимэ һайхан түрэл байгаалияа гамтайгаар эдлэжэ, байгаалидаа хамагаа бэлэглэн, бурхантай буянтай ажаһуухамнай болтогой!

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2018»

ШҮЛЭГ

III - дахи шангай хуури - Жалсанова Ринчима

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 10 анги

Багша: Цыренова Галина Раднаевна

ЗҮРХЭНЭЙ ҮГЭНҮҮД

хургуулийн шабинар гэгдэһээр һуражал эрдэмдэ ябанабди. һарбайһанаа абахыс хүсэнэбди, һанаһандаа хүрэжэ үзэнэбди!	Хорин табан жэлэй ойдо Холо, дүтэһөөш сугларһан Хамаг шабинартайнь золгожо, Халуун зүрхөө уяруулаабди.
Хурсаар номоо шудалжа, Хэжэнгын лицей дүүргэжэ, Эхэ ороноо суурхуулха Эрхим хүнүүд болохобди.	Суута багшанарта заалгажа, Сасуутан олон нүхэдөөрөө Сугтаа һураха золтойдоо Солото лицейдээ баясанаб!
Мункин багшын залаһан Мүшэтэ харгыда тэгүүлэн, Мүнхэ дурасхаалынь үргэн Мүһэн урагшаа дабшахабди.	Үшөөл олон жэлнүүдтэ Үршөөлтэ лицеймнай һалбараг лэ! Үндэр нэрэ солоороо Үргэлжэ Буряадтаа алдаршаг лэ!

ХАБАРАЙ АСУУДАЛ

Хабар ерэжэ, Хүнүүдэй шарай һэргэнэ гү? Халуун наран Харахан зүрхым хайлуулна гү? Дулаан боложо, Дуулим дайдам һэргэнэ гү? Дууша зүрхым Дуранай охин дайрана гү?	Наран шаража, Налгай талам һэргэнэ гү? Нангин дуран Найдал досоом түрүүлнэ гү?
---	---

I - дэхи шангай хуури - Митупова Арюна

Забайкалиин хизаарай Нүдэнтын дунда хургуули, 10 анги

Багша: Балданова Мыдыгма Ринчиновна

ДЭЖЭДЭЙ МҮНХЭ ДУРАСХААЛДА

Эрэлхэг габьяагай эхин хаанаһаа хаб? Эдирхэг залуу наһанһаа гү? Эжы абын хургаалһаа гү? Элинсэгүүдэйм заншал ёһоһоо гү? Табигдаһан асуудалдаа харюу бэдэрэн, таамаг таабари бү тааһуу «Толон» һониной хуудаһа иран, Тэмтэрэн бэдэрнэб энээндээ харюу. Теплоходой бариһан харгы гаталхаар Тэрээхэн Осака һанаандаа зориноб. Хүхюун зугаатай залуушуул хамтадаа Хабатай һайханаар сагаа эльгээнэ. Аба оронойм булан бүхэнһөө Аятай залуушуул хамтадаа эндэ. Ажал хэжэ шалгараал эдэ Аянай путёвкоор шагнагдаад барандаа. Ай даа, Дэжэд манай басаган Ага нютагайм уужам таладал, Абаринь тэнигэр, хабатай бүхэриг Ажалаараа урмашуулагдаа һаалишан.	Адар томо онгосын нэгэ таһагта Амаржа унтахань арайл болоногүй, Заяашань басаганда заагаал ха Залуур үүдэ олохынь тэрээндэ. Адаглажа Дэжэд хадуугаа һэн ха, Машинна таһагай үүдэнһэн ха. Аймшагтай түймэрэй эхүүн утаан Аятай зүүдэнһээн бусаагаа юм. Ажалша хүдэр гарнуудаараа тэрэ Аянайнгаа нүхэдыс гаргаал аюулһаа, Абарагша бурханиинь болоол тэдэндэ. Номгон даруу зангаараа юм гү, Нэтэрүү ажалша абаряараа гү Намда үлөөш хододоо зүрхэндэм, Наран сэсэг сэдхэлдэм бадараагааш. Хадын орёлдо абиран гараад, Хаймадан харанаб Пүнсэг обоос. Халуун зүрхэтэй, эрэлхэг дорюун Дэжэд басаганай шарил хадагалаатай тэндэ.
--	--

МИНИИ ЭЖЫ ХАЙРАТАЙ

Эжым һайхан сэдхэлтэй, Эльгэ нимгэхэн, зөөлэн зантайхан Эжым минии сэбэрхэн Эжэл һайхан гансахан. Дулаан харасыень сэдхэлдээ хадагалан, Дурыень эхынгээ зүрхэндөө абан, Дуугаа бэшэхэдээ, эжыгээ һанахаб Дуулим дайдадаа айшалан хүльбэрхэб. Тиин гансахан эжыдээ хэлэхэб:	Буурал болоһон минии эжыхэм, Буянтай хэшэгтэй ябаһай даа, Уужам Буряад орондоо Ута наһа наһалһай даа. Үхи хүүгэдтөө хүндэтэй, Гурбан зөөлэниис эдлэжэ, Гушанараашье, ашанараашье хаража, Золтой хубитай һууһай даа.
--	--

II - дохи шангай хуури - Шагдарова Оюна

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 11 анги

Багша: Цыренова Галина Раднаевна

САГААЛГАНАЙ ҺАЙНДЭР

Буга һарын эхиндэ Бурядай һайндэр дүтэлбэ. Сагаан эдсэ дэлгэжэ, Сэбэр сэдхэл түрүүлбэ.	Золтой зоноо уулзуулжа, Зүрхэ баяраар халяана, Тоонто нютагым һануулжа, Түрэл арадым нэгэдүүлнэ!
---	---

БАЙГАЛ

Байгалай уһанһаа ундалжа, Барьягар модод үндынэ. Талын сэсэгүүд барсайжа, Торгон хибэстэл ургана.	Баян нангин Байгалнай Баясаһан нюдэндэм харагдана, Нютагай шэмэг далаймнай Нангин амидархань болтогой!
--	---

ҮБЭЛЭЙ ЭХИН

Саһатай найхан үбэл Сагтаа буужа ерэбэ, Хэжэнтэ голым хүргэжэ, Хүүгэдэй слүүр болгобо.	Дэгэлээ сагаан болгоһоор Дайдын эзэн номгоржо, Дахяад наранай игаатар Дуратай нойртоо диилдэбэ.
---	--

НЮТАГАЙМ АРШААН

Харьялан дороһоо гарагша Хүйтэн шанартай аршаан Элбэг наранай элшэдэ Элдэб үнгөөр толорно. Хамаг үбшэ аргалдаг, Хүндэ туһа хүргэдэг	Ашата байгаалиин бэлэг – Агуухэ шэдитэ булаг! Газарай гүн сооһоо Гараһан нангин баялиг, Гайхалтай сэбэр ундан – Гарбалта нютагайм аршаан!
--	--

НАМАРАЙ ҺҮҮЛ

Намарай дулаан дүүрэжэ, Наранай туяа нулараа. Намар үбэл нүхэртөө Нангин сагаа дамжуулаа. Хүйтэрһэн үсын үдэшэндэ Хүүен бордоһон эшхэрээ,	Хара газар, голнууды Хүбэн хүнжэлр хушаа. Үдэр бүри хүйтэржэ, Үбэлэй жабар мэдэрэгдээ, Үбһэ малдаа эдюулжэ, Үбэлзэхэ сагнай ерээ.
--	--

ТҮРҮҮШЫН САҢАНАЙ БАЯР

Хүбэнэг саһан түрүүшын Хүүгэды хүсэжэ баярлуулна, Хонхын абяанай боломсоор Газаашаал тэдэ яарана. Хурдаар шаргаар холжорхо,	Хүмэрин хадаһаа бууха, Санаар хурдаар гүйлгэхэ, Саһан хүниие бодхоохо Ухаан бодол түрэгдөө, Угааш ехээр һанагдаа...
---	---

ҮРГЭЛЖЭЛҺЭН ЗОХЁОЛ. II - *доху шангай хуури* - Намжилдоржиева Аяна
Забайкалийн хизаарай Нүдэнтын дунда хургуули, 10 анги
Багша: Балданова Мыдыгма Ринчиновна

ШЭРГЭҺЭН БУЛАГАЙ ХАЖУУДА ЗОГСОХО ГЭЭГҮЙ ҺАА...

(Бодомжолго)

Мүнөө үсдэ залуушуул дэлхэй дүүрэн таража ажал хэнэ. Дуулахадаш зарим баса-
гад ба хүбүүд Америкэ, Урда Солонгос, Хитад, Англи, Германи гүрэнүүдээр –
хаа хаагүй таранхай ажалланад. Ажалгүйл байгаа хадаа иигэжэ хари гүрэнүүдээр золоо
бэдэржэ тэнээ юм бээ гэжэ һанахаш. Интернэдэй оршолондо гү, али газетэ журналнуу-
дай хуудаһанда энэ сэдэбээр толилолго уншахадаа, заатагүй бодолгото болохонш: хэд

гээшэб эдэ зонууднай? Эхэ орон гэхэн ойлгосо бии юм гү эдэ зондо? Хэд болохооб
тэдэнэй хүүгэдын: ажалша малша буряад арадай үри гү, али ямар нэгэ англичанин бо-
лохо гү тэдэ? «Булагай уһандал бузаргүй тунгалаг» буряад хэлээс мартан, Цырен-Базар
Бадмаевай «дуу юу спик инглиш» гээшыс үгэлөөд лэ ябашаха юм гү?

Эдэ олон асуудалнуудта харюусажа туршахам...

Эндэ һая нютагтамнай дэлхэйн дүрбэн океануудыс баранииснь шэнжэлһэн, хүндэ
үбшэндэ дайрагдажа саһаа эртүүр алтан дэлхэйтэсэ хахасаһан эрдэмтэн микробио-
лог Баир Бадмабазарович Намсарасвай нэрыснь мүнхэлэлһэн мемориальна самбарай
нээлгэндэ зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгануудта бидэ, хурагшад, хабаадаабди. Энэ
ушарта зорюулжа хэблэгдэһэн «Экспедиция длиною в жизнь» гэхэн наһанайнь нүхэр
Нина Чимитовна Цыбеновагай гаргаһан номыснь уншажа, сэдхэлээ доһолгооб.
Ямар шанга, хүсэл зориг, эрмэлзэл ехэтэй, үсэд нэтэрүү хүн байгаа гээшэб гэжэ ойлго-
боб! 1960-аад онуудһаа эхилээд лэ эрдэм шудалалгын харгыда гараһан хүн юм байна.
Баяр Бадмаевай эрдэм хуралсалай харгы бэлэн бэшэ байгаа. Армиин урда МГУ-гай
биологиин факультетдэ шалгалта тушаагаад, математикаар унаа. Амарай можын Сво-
бодный хотодо сэрэгэй алба хааха үсдөө бэлэдхэлэй хургуулида ябажа, экзамен ту-
шааха хэрэгтэнь сэрэгэй академи дүүргээд хүдэлжэ байһан математигууд ба физигүүд
айхабтар ехэ туһалаа, тиигэжэ МГУ-гай үүдэн манай хүбүүнэй урда сэлигдээ. Оюутан
болоходоо шүдсээ зуун, үсэд нэтэрүүгээр хуража, аба ороноймнай түб хотын эгээ ехэ
хургуулийн диплом гартаа барья һэм шуу.

Юутээрээ энэ хүнэй намтар бусад энэ үсын эрдэмтэдһээ ондооб гэжэ найруулга
шалгагша асууха байха. Үгы, нэгэ заа хүлсэгты, саашань удхалһуу. Жараад онуудһаа
эхилээд 1992 он хүрэтэр – гушаад жэлэй хугасаа соо хэды ехэ томо, жэжэшыс үйлэнүүд
болоо юм ааб даа энэ бүлэдэ, тиибэшыс эсэшэ сусаһагүй эрдэмэй жолоо адхан ал-
халһан ахамнай түрүүн биологиин эрдэмэй кандидат, удаань доктор боложо, жэлэй
хэды дахин дэлхэйн зүг бүрийн далайнуудай оёоргүй гүнзэгыс шэнжэлжэ экспеди-
цинүүдтэ ябаанш хадаа, үри хүүгэдээ хатуу журамтайгаар, түрэл хэлэндээ эльгэтэй-
гээр хүмүүжүүлээ бшуу.

Намсарасв эрдэмтэнэй түрэл Буряадаа бусаһан шалтагаан баһал намда ойлгосо-
той. Олоһон эрдэм мэдэсээс түрэл аралтайгаа хубаалдаха, шэнэ эрдэм – микробиологи
гээшын үндэһэ һуури бата бэхээр табиха, нютагтаа туһалха, хэрэг ажалысһ халан аба-
ха шабинарыс хүмүүжүүлхэ – эдэ хүсэлнүүдын хэды найхан бэ!

Жэл бүри нютагайнгаа хургуулида эрдэмтэдыс асаржа, лекцинүүдыс уншадаг, эко-
логическа зүргэнүүдээр хурагшадыс ябуулжа, эрдэм шэнжэлгын дүрэлжөө хүгжөөдэг
һэн. Хоморой буряад номуудыс байд гээд лэ эльгээжэ байха.

Эхын мэлмы мэтэ нангин Байгалаа, Монголой дабһата нуурнуудай, Зүүн Саяанай,
Баргажан, Хурамхаан нютагуудай, түрэл Ага нютагайнгаа аршаангуудыс шэнжэлээ.
Тиигэжэ Буряад орондоо, ая гангата Ага нютагтаа мүнхэ наһа олоо. Тсэд юундэ, яаха-
даа талаан бэлигээр түгэлдэр зомнай энэ түбиһөө дан эртүүр халидаг гээшэб?

Угыснь үргэлжэлүүлхэ хүбүүниинь, Зоригтонь, мүн микробиолог эрдэмтэн, Ан-
тарктидада хэдэн болзор хүдэлөө, нэрээрнь нуур мүнхэлэгдөө. Мүнөө үсдэ Москвагай
Курчатовай институтда ажаллана.

Саяна басаганиинь хүбүүн басаган хоёртоёо Англида хэдэн жэлэй туршада ажаһуу-
на, тэндэ Кембриджын университетдэ эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшөөр ажаллана. 88 Но-
белевскэ шангай лауреадуудай (тэрэ тоодо Ньютон, Эйнштейн, Дарвин г.м.) урган
гараһан газарта хүдэлхэдэ хэды орёоб! Шанга хүмүүжэлтэй басаганай бэлиг түгэл-
дэр хүдэлжэ байхадань, хоёр хүүгэдын урагша хойшонь шэрэжэ, харалсажа, эжы
абань хэды шэнээн дүнгэлсэнэб! Альбионын мананда хушагданхай хотодо ажаһууһан

Булад хүбүүнийнь Интернетдээр «Мүнгэн тобшо» сайтын үнгэргэхэн «Угтаймни түүхэ» мурьсөөндэ «Шэлдэг угай түүхэ» гэхэн нэрэтэй угайнгаа түүхэ бэшэжэ, олон уншагшадые һонирхуулаа, гран-при шанда хүртөө. Хараад үзэл: яагаад аяар холо хари хэлэтэнэй дунда байһан хүбүүн буряад хэлэнэй эды ехэ мэдэсэтэйб? Баир Бадмаевичтан басагандаа Англи ошоходоо, эндэ ажаһуудаг Бальжан Жимбиевтэнтэй (Цыденжап Жимбиевэй хүбүүн), буряад изагууртай Монголоой эрхэтэн Очирын Батаа гэгшэдтэй уулзаһан, түрэл хэлэн дээрээ ярилдаһан тухайгаа бэшэнэ.

Гайхалтай бээ? Тиихэдээ мүнөө сагта угсаатамнай тогтомол тоонто нютагаа һахяад һуухаа болёо, иигээд түби дүүрэн таран ажаһууха, ажаллаха болоно гү? Тиигэг лэ даа, зөөг, тараг, ажал хэг, олзо олог! Гансал эхэ хэлээс бү мартаг.

Тэдэнэй хажууда буруугай бэлшээриһээ гараагүй аад, түрэл хэлээс сэгнэхэгүй охорхон бодолтой буряадууднай гэнтэ һанаандам орошоно, эдээн тухай поэтесса Цырен-Дулма Дондогой хэды мэргэнээр бэшээ һэм:

*Ородийе бэишэ, буряадишье һэшхэлгүй,
Оройдоо гарбалгүй хүнүүд мэтэ,
Мангаргүйгөөр «Гэсэрые» хүлдөө гэшхэхэ
Мана һохорнууд шэнгил тэдэ!*

Нютагаймнай үзүүр хүбүүн болохо Баир Бадмабазарович Намсарасвта зорюулагдаһан хүшөө жэлэй ямаршье сагта тэгүүлэн байдаг түрэл һүдэнтэһингээ дэбисхэр дээрэ агуухэ эрдэмтэн Цэбээн Жамсараногой хүшөөгэй хажууда зэргэлэн, тэндэһээ ахымнай дүрэ шэлэйнгээ саанаһаа мэншэсэн байдаг урихан мийэрэлээрээ үдэр бүхэндэ бидэниие хэшээлнүүдтэмнай үдэшэдэг, түрэл нютагтаа, «эхымнай хүнтэй» манда үршөөгдэһэн хэлэндээ үнэн байхымнай уряалһандал.

Шадаха зэргээрээ табиһан асуудалнуудтаа харюусажа туршабаб. Жэшээ абамаар, даган дуураямаар хуби заяатай эрдэмтын гэр бүлэ тухай түүрээбэб. Иимэ бүлэнэрэй олон байгаа болбол, энэ гэр бүлын бүхы наһанайнь тэдхэмжэ – буряад хэлэмнай - хүнэн хосорхогүй гэжэ мэдэрнэб.

1 - дэхи шангай һуури - Сономдоржиева Соелма

Загарайн аймагай А.Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат- хургуули, 7 анги
Багша: Дондукова Оюна Цыбиковна

ТҮРҮҮШЫН АГНУУРИ

(Хөөрөөн)

Хабар болохы тэнсэлгүй хүлээнэб. Хабар ойн саһанай хайламсаар, абатааяа номгон халтараа эмээллээд, Нарһан тужа агнуурида ошохо гэлсэнхэйбди. Үглөө бүхэндэ унтариһаа бодо бодоһоор газашаа гүйжэ гараад лэ иишэ тиишээ тала дайдаар хараашалнаб. Тээд үглөө бүхэндэ нөөхил үбэлэй сагаан тала саһан хүнжэлөөрөө хушагдаһан зандаа.

«Хабарнай яашоо гээшэб! Яагаа удаан ерэнэгүйб даа!» - гэжэ үглөө бүхэндэ шэшэртэрээ дааража, уруу дуруухан болоһон юумэ һөөргөө гэртээ ороноб. Хашартай болоһон хүйтэн үбэлыс намнажа, үнинэй хүлээгдэһэн дулаахан хабарыс дүтэлүүлхэ арга бидэнэртэ заажа үгэдэг хүнэй байдаг хаань, ямар жэгтэй һайн байха хааб!

Тиигэхээр үбэлэймнай хүйтэн байн байн яаха аргагүйл сухариха баатай болоо һэн. Нэгэ үглөөгүүр унтариһаа бодоһоор газар гүйжэ гарахадам, наран намтай адли хабар хүлээһэндэл, баяртайгаар намай харан «Хабар ерээ!» гэхэн мэтэ түрүүшынхэе ташаганаса энсэжэрхийһэндэл үзэгдэбэ. Үдэр үнгэрхэ бүри наран улам дээгүүр харгылдаг

боложо, гэрэл туяагаараа гэрэлтүүлжэ эхилбэ. Гэрэймнай һарабшаһаа һанжаһан сэрбэгэр мүйһэнүүдһээ гэрэлтэй һайхан дуһалнууд дуһажа, арбан тээшээ сэсэрнэ.

Бишыхан борохон борбилоохонууд хабарай ерэхэндэ ехэл баярлаһан мэтэ, һайрамай захада һуужа, саһанай уһа амтархан залгин дуугаржа пишаганалдана. Үдэр бүхэндэ гэрэймнай хажуугаар саһан хайлажа, газар эндэ тэндэ харлажа эхилбэ.

Минии баярлахашье гээшэ аргагүй. Одоолшыс хабар болобо даа! Үнэхөөрөөшье, хүр саһа абья шэмээгүйгөөр хайлуулан, бардамхан габшагай гол горхониис шууяатайгаар урдахуулан, дулаахан, хүхюун, һайхан дуутай айлшан хабарнай, баянхан дайдыс сууряатан жэргүүлэн маанартаа буужа ерэбэл даа.

Агнуурийн хаһа одоолшыс удаан хүлээлгэхэсэ болиһон хэбэртэй. Нэгэтэ дулаахан үдэшэ наранай орохоһоо урдуур абамни хэлэһэн үгэдөө хүрэжэ, номгон халтараа эмээллэжэ мордобо. Бинь хойнонь һундалдажа, эмээлэй хойто бүүргэхээ бүхөөр барижа һуубаб.

Тиимэшыс холо бэшэ даа, һайн лэ һаа хоёр модо ябаад байтарнай, нарһан тужамнай барагдажа, нарийхан ута түрэл тала харагдаба. Түрэл дайдым үргэн, сэнгүү сээжэ дээгүүр аляархаһан һэбшээн хүнгэхэнөөр, һэб-һэбхэн үлсэхэдэжэ, хүлэрһэн бэсым эльбэнэ.

Тойроод түрэл тала. Хээрэ талын янза бүрийн дуушашубууд уянгата һайхан дуугаа дуулана.

Тиигэхээр хэрэгтэй газартаа ерэжэ, абамни моринһоо буужа, эмээлынь абаад, номгон халтараа модондо уяһан бэсэрэ ойрохон байһан шобогорхон хоёр тэбэри үбһэ асаржа үгэбэбди.

- Зай тээд, ошоё даа – гэжэ хэлээд, абамни харлагша ой модондой саагуур орожо байһан наран тээшэ хараадхиба.

- Хаана?
- Эндэ нэгэ гүрөөһэнэй хужар бии юм –гэбэ.
- Аа, - үбгэн баабайнгаа хужар тухай хөөрэдэгынь һанаандам оробо.

Тиигээд абамни нарһан ой худар шурган орожо, түргэн гэшхэлбэ. Би абаһаа гээгдэхэгүй гэжэ хойноһоонь һахай һалаг алхалнаб.

Гэнтэ абамни зогсожо, түргэхэн буугаа абажа шагаажа үрдөөгүй байтарнь, тээ саанахана нэгэ барбагар томо юумэн маанадай абья, үнэр абаа юм гү, али соһоһондоо ойн соорхой руу оро бодогүй гүйжэрхибэ.

- Хандагай хужарта ерэжэ, хужар долсожо байһанаа манай үнэр абаад гүйшэбэ – гэжэ абам ойлгуулба. Бинь хандагай түрүүшынхисэ хараһан хүн ехэл һонирхон, гайхан хүдэлхөөшье болинхой байбаб.

- Зай, һөөргөө бусая даа. Харанхы болошоогүйдэ түлээ суглуулаад, сайгаа шанажа ууя...

- Үглөөгүүр эртэ ерэжэ шалгахабди, – гэбэ абамни.

Уданшысгүй бууһан газартаа ерээд, бүхэли һүнидөө хүрэхэ түлээ суглуулаад, гал түлибэбди. Минии сайгаа бусалгаһаар байтар, абамни унтаха дэбидхэрээ түхээржэ, зосоогоо халуу оруулан, сайгаа уухаяа һуубабди. Сайгаа ууһаар байтарнай ой тайгын оёрто шэб харанхы боложо, огторгойдо одо мүшэд зай забһаргүй олоороо толорбо. Сайлажа дүүргэн сасуу нэхы хүдэһэн дэгэлнүүдээрээ хушаад, бээс бээсэдэ няалдан, дулааханаар тэбэрилдэн, унтахаяа хэбтэбэбди. Минии үргэхэмни хүрөөд орхиногүй. Абаяа шагнаархахадамни зөөлэн бүхэдэ диилдэн, хурхиран һагад унташаба хэбэртэй. Толгойдоо элдэб юумэ оруулан хэбтэнэб.

Гэнтэ тон дүтэхэнэ мүшэрнүүдэй хухарха абьян дуулдажа, ямаршыс нэгэ томо амитан саашаа гүйшэһэн шэнги болобо. Бүхы бэсэрни хүйтэ даахадал гэжэ айдаһамни

хүрэхэдэл гэбэ. Абаяа һэрүүлхэ ханаатай аргаахан ооглохо гэхэдээ, абаян гарахаар бэшэ янзатай. Эрьслдэхэ гэхэдээ, бэем хүдэлхөөш болишонхой байба. Арайхан гэжэ эрьслдэн харан гэхээм, унтаж хэбтэһэн абамни ойромни үгыл! Абамни хаана гээшэб? Гансаарайм орхёод, хайшаа ябапаба гээшэб? Модондо уяатай байһан, номгон халта-раа хараха гэхэдэм, шэб харанхы юуншы харагданагүй. Зосоомни бүглыжэ ехэл уйтан болошобо.

Айһан мэгдэһэндээ уйлаха бархирхаһаа наана, хашхарха хуугайлха тооной боло-шоод байбаб. Абаяа бэдэрхээс ошохо гэхэдээ, хайшаашы ошохоёо мэдэнэгүйб, хай-шаашы харахадамни, харанхы аад, бүгшэм бүтүү гээшэнь оройдоо амилхын аргагүй. Мүнөө намда ой тайгаһаа аймшагтай муухай юумэн дэлхэй дээрэ үгы шэнги- энээниис үзэн яданаб. Тойроод гансал хүрөөтэй томо хара модод.

Шэхэмдэм «һүү-е» гэхэн абаян ара тээһээм дуулдахадал гэбэ. «һүү-е, һүү-е» гэхэн абаямнай бүри элээр дуулдашаба. Одоол нэгэ шуһата амитан намда дүтэлжэ ябана ха даа гэжэ ханахадаа, бэем дагжа хүрөөд ябана. «Айһан хүндэ аргалшы хүдэлхэ» гэхэн абымни хэлэһэн үгэ ханаандам оробо. Абын хэлээшэ зүб байба. Дүтын бүдүүн мо-дод ба түгсүүлнүүд баахалдайн гү, али мүнөөхи хэлсэдэг муухай шүдхэр боохолдой-нуудай дүрсэнүүд шэнгээр үзэгдэжэ, хашхархаһаа байха аалиханаар ханяажархёоншы хаамни, гүйдэн ерэжэ бүхэлээр залгижархиха байха гэжэ ханахадаа, нюрга руумни жэрэгэд гээд абана.

- «Аба, абамни, намда түргэн ерын даа, айдаһамни хүрэнэ», - гэжэ арай шамайхан аман соогоо дуугарнаб. Харин эжымни намайгаа эндэ айжа хэбтэнэ гэжэ хаанаһаа мэдэхэб даа. Эжымни мэдээ хаа...

...Энэрхы сэдхэлтэй эхын зөөлэн зүрхэн соо үриһөө үлүү юун байдаг бэ? Хаанашы ябаа, хаанашы байгаа сагтаа түрэн үридөө яаража, эльгэ зүрхөө нимгэржэ байдаг лэ! Тиимэхээ эжы гээшэ үхибүүнэйнгээ бага балшар наһанһаа хойшо гар дээрээ үргэн, үргэһэ нойргүй үри бээс «Гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ» хүргэжэ ябадаг юм. Эжын байхада сэдхэл соо хододоо баяртай, жаргалтай байдаг. Эжымнай хэнһээшы ехээр маанадта ханаагаа зобожо, эдсэнэй хайниис эдюулжэ, сэбэр хубсаһа хунар үмдүүлжэ, хайн хургаал заабари заажа ябадаг гээшэл. Хүн бүхэнэй эжы нангин, сэбэр хайхан юм даа. Түрэн эжын байбал үри бээдэ бэшэ юуншы хэрэггүй шэнги. Эжыгээ ханан ханан дулаахан энгэртэнь эмээхэй зөөлэхэнөөр нэнгэн дулаасаһайб гэжэ хана-хадам, мүлһэн хүйтөөр нюрганһаамни дааруулна.

Хаанаһаашы бии болоод, хоёр хара амитадай хажуугаарни хөөрсэгэнэлдэшэхэдэ, одоол үхэлэйнгөө ерэхыс мэдэһэн би энэ наһандаашы хашхараагүйгөөр: «А-ба-аа, абары-шэ-ээ, аба-аа!», - гэжэ тогтон торонгүй хашхаржа мэдэбэб.

Гэнтэ һэрин гэхэдэми, хэншы, юуншы намайе эдихээс байбагүй. Улаахан ошо-нуудыс сэсэрүүлжэ, пишаганан хүүсн носон галайнгаа хүхюу дорюун хүгжэмдэ дуу-ра дуураһаар, би унтаһан байбаб. Түрүүшээр хаанашы унтаж хэбтэһэнэ нойрмог дунда ойлгожо ядан, гэнтэ абаяа харажархибаб.

- Басага-ан, бодохоор болоо! Бодо, сайгаа уугаад, хужараа шалгая, - гэжэ абамни уриханаар хэлэбэ.

Ай, бурхан! Иимэ аймшагтай зүүдэ зүүдэлһэнөө мэдэржэ, абаяа харахадаа досоом наран гарахадал гэбэ. Тиигэхээр абатаа сайгаа уужа дүүргээд, хужараа шалгахаяа ошоо бэлэйбди.

Хангай үргэн тайгадаа түрүүшынхэ агнуурида гаража, ойн эзэн хандагай эгээ түрүүшынхэ хараһан түүхэмни иимэл даа.

Цыдыпова Наталья

Забайкалин хизаарай Нүдэнтын дунда һургуули, 11 анги
Багша: Балданова Мыдыгма Ринчиновна

КОМСОМОЛ АРЮУХАН СОЛОМНАЙ...

(Бодомжолго)

Комсомол – залуушуулай эмхиин бии болоһоор, мүнөө жэлдэ 100 болохонь. Дэлхэйн зургаанай нэгэ хуби болохо СССР агуухэ гүрэн дотор баригдаһан түмэр харгынууд, ГЭС-үүд, Сибириин шэнэ хотонууд, Дундада Азииншы газар дээрэ шэнэ хэбтэһэнүүдыс олоһон геологууд, Каспийн далайн, Хойто Мүлһэтэ далайн ба-ялигуудыс арад зоной туһада хүргэхэ зон комсомол залуушуул лэ байгаа гэжэ ойлгог-шоб. Ханаад үзэл: Зоя Космодемьянская, Олег Копево, Лиза Чайкина, Александр Матросов гэгшэдэй нэрэнүүдыс, дүлэтэ хэрэгүдыснэ манай үсын залуушуул мэдэнэ аал? Үсөөхэн лэ үстэмни эдэ комсомолшуудай габьяа тухай тухайлна.

Тэрэнэй хажуугаар НКВД-дэ тушаалгажа, хамалганда ороһон юрын таряашад гү, али эрдэмтэд, сэхээтэд, хүдэлмэришэд засаг тйрын идхалгаар эдэл барилгануудыс ба-рилсаһан, «ухаандань» хүргэлсэһэн зон гэжэ мйн лэ мэдэнэб.

Арадай дуунууд соо алтанай дуһалнууд байдаг юм гэдэг. Комсомол тухай буряад арадай дуунуудыс шэнжэлхэ хүсэлдэ абтан, Д. Дугаровай «Буряад арадай дуунууд» сог-солбори хэхэнэб. Тэндэ түрүүшын комсомолшудай этигэл, найдабари, нэгэ үгэтэй, нэгэ амин байлга бүрин харуулагдана: «Газарай зургаанай нэгэ хуби / гансаараа улайраа Сэ-СэСЭР лэ/, Гансахан үсымнай залуушуул / Гараараал барисаатай комсомолшууд». Тээд нэгэ хүнэй ханаһан хайхан ханал бодол саашаа ошоходоо, тэрэ зандаа үсөөн ушарта үлэдэг, ехэнхидэ хазагайруулагдадаг гэжэ мэдэнэ ха юмбиди даа. Ленин багшын хэ-лэһэн «Өөрынгөө ой ухаа бүхы дэлхэйн хүмүүн түрэлтэнэй мэдэсэ баялигаар баяжуул-бал, коммунист болохо арга шамда олдохо» үгэнүүд удангүй ула боложо һинөө гэжэ йһес нэгэ дуунай үгэнүүдээр баталхаар: «Үбэлэй хүйтэндэ үмдэдэг / Үһэтэй дэгэлынь барисаанда / уставаа эбдэ Нурасанов / үлдыт саашань комсомолһоо». Эндэ 18 ондо эдир залуу ябаһан комсомолшууднай гушаад ондо һүйд хэһэн чекистнүүд болоод бай-һан үсыс хануулна бэшэ гээшэ гү? Барисаан гээшэнь, хүнэй эд зөөри хамталжа, хаяал-саанда табигдаха үс, Нурасанов мэтэ йнэн сэхээр ажал хэжэ хүдэржэһэн зон «нюдарган» болоод тушаалгажа, сүүдлүүлһэн, буудуулан үсын «һалхин» бэшэ гээшэ гү?

Гушаад оной намтай сасуу залуушуул тухай, комсомол үс тухай ямар зохёолнуу-дыс бэшэгдэһэн хаб гэхэн зорилготой буряад зохёолнуудта хандажа хараха хүсэлдэ абтабаб. Ц. Доной «Хиртэһэн һарын» дйрэ Раднын басаган Янжама, комсомолой гэ-шйн, Долгор эжытээс тэмсэжэ, тахижа байһан бурханииснэ тооһыснэ аршаншысгүй газашань гаргажа хаяхаар бэлэн. Иимэ жэгшүүритэ үйлэдэ тухирһан Базар комсорг йшөөшыс эзбүүн үйлэнүүдыс хэжэ, «хүнэй эрэн зосоогоо, могойн эрэн газашаа» гэхэн үгыс гэршэлнэ. Хотогоо ерэнэн бэшэгээ Янжамын өөртэнь харуулангйи шатааһандань жүтөөрхэжэ, харюугаа абахаб гэжэ сэдхэлдээ ханажа, тэрэ муухай хэрэгээ бэлүүлжэл һалана – коммунын суглаан дээрэ нүхэсэжэ байһан басаганайнгаа бэшэг баримта бол-гон уншажа, Янжамын эсэгыс коммуныс эбдэхэ гэхэн ёһотой нюдарган гэжэ гэмнэжэ, харгыснэ төөрюулэн, алууршан болгон алдана ха юм.

Даширабдан Батожабайн «Шалхуу Рабданай хөөрөөн» дотор гушаад ондо эсэшэ сусаһагүйгөөр тэрэ үсын харанхы мунхагтай тэмсэһэн комсомол залуу Тагар Ёнхобо гулваагай хашаада хаалгаатай колхозой үхэрнүүдэй һуни болоходо, үүдэс нэбтэ түрин газашаа буляалдадаг ушар шалтагаан элирүүлжэ, эдирхэн Батажабай һүбэлгэн толго-йдо түрэнэн ушаралта ябадалнуудһаа бэшэ, харин юрын бүдүүн хүзүүн гэжэ амитанай табидаг эхүүн үнэрһөө боложо мал газашаа тэгүүлдэг байгаа гэжэ зондо элишэлнэ.

Минии ухаанда таарама комсомол залуушуул тухай, тэдэнэй толотомо хэрэгүүд тухай үнэншэмэ зохёолнуудыс харахада, Чимит Цыдендамбасвай «Буряад басаганай» баатар герой Гэрэлтэ Халзанов болоно. Эгээлэй хүнэй шарай хёрхоор адаглажа хараад, аюулда орохоо ябаһан хүн, энэ дороо туһалаагүй хаа, хожомдоходоо болохоб гэжэ бэшэ нүхэдэйнгөө наадалхыеш анхарха сүлөө забдагүй, басаганай хойноһоонь ошо-жо, туһа хүргэжэ шадаһан Гэрэлтэ! Тэрэнэй ямархан сэлмэг хайхан үгэнүүдыс оложо, удахагүй бүхы басагад бэрээдыс «...газар дээрэ үзэгдөөгүй гоё угалзатай, Аламжа Мэргэн ахадаа Агуу гоохон дүүхэйнэ дэгэл оёдог тон тиимэл торгоор бүхы эхэнэрнүүдээ хубсалуулхабди» гэжэ найдуулһыень марталтай аал?

Тиимэ даа, Гэрэлтэ Халзанов мэтэ гэрэлтэ хэрэгүүдээр харгы замаа эхилжэ, арал зондоо туһатай, хайхан сэдхэлтэй хүн болоболни, одоошье эжымнишье, миниишье наһанай уялга дүүрэхэ гэжэ бодоном!

ҮРГЭЛЖЭЛХЭН ЗОХЁОЛ. III - дахи шангай хуури - Цыренова Айлана
Загарайн аймагай А.Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат- хургуули, 5 анги
Багша: Дондукова Оюна Цыбиковна

ЭХЫН ДУРАН
(Найруулга)

...Оршолонто дэлхэйн жама ёһоор хүн бүхэндэ эдлэхэ наһан, хуби заяан, дурлаха дуран байдаг гээшэл.

Дуран гээшэмнай – зоболон жаргал хоёрыс нэгэдүүлһэн, үдэр хүнигүй ханаасш эз-элдэг мэдэрэл юм. Дуран гээшэ сэхэл хайхан юумэн даа. Дуранай ошон аргагүй хайхан, арюун, дуранда абтаһан хүнэй дотор булангиргүй сэбэр байдаг гээшэ. Дуран хүндэшье, ямаршье амитандашье байдаг бээ гэжэ ханагшаб. Жэшэнь: Амитанда дурлахадаа, тэрээндэ туһалхаа, эдихэ юумэ асархаяа, юумэнһээ абарха ханаан бии болодог. Дурлаһан хүн хадаа дуранда сэхэ шүтэдэг, энэ дуранайнгаа арюун нангиниис муу юумэнһээ хамгаалха, аршалхаа ханадаг.

Энээхэн зохёолоо зохёон хуухадаа, гэнтэ багшынгаа хөөрэхэн эхын дуран тухай бодолнууд ханагдажа, сэхэл зүрхэ сэдхэлыс хүдэлгөөбэ. Үнэхөөрөөшье, «Эхэ» гэхэн оройдоол гурбан үзэг соо захагүй үргэн энхэрэл, мүнхэ дуран, гэрэлтэ байдал, зүрхэ-сэдхэлэй урин ульһан, баялиг булта багтанхай. Эхын мэндэ ябахада, бүхы тойроод байһан юумэн үргэн, харуул, ямаршье бэрхэшээлнүүд хуу баран хүнгөөр дабагдажа, ханаан сэдхэл тэгшэ байдаг ха юм. Түрэхэн эхын дурьс, зөөлэн гарнуудыс, дулаахан үгэнүүдыс хэлгэхэ юумэн дэлхэй дээрэ олдохогүй.

Нэгэ ушар намда ханагдаба. Нэгэтэ манай газа сарайн харабша доро алтан хара-асгай уургайгаа зохёон байба. Эхынгээ нийдэн ерэхэдэ, жаахан дальбараануудын шаг шууяа табилдаха. Эхэнь дальбараануудтаа нэгэ юумэ асараад лэ эдюүлхэ.

Уураг шарахан хушуутай дальбараанууд үдэр бүри ургажэ, хараһаар байтарнай угаа хөөрхэнүүд болобо. Монсогорхон, нүсэгэн шаху бээнүүдын үдэ далинуудаар хушагдаба. Хаа-яахан шабар уургайнгаа эрмэг дээрэ жэрылдэжэ хуугаад, нишаганал-дахыень харахадаа, аргагүй хөөршөөн, баряад үзэхэйб гэжэ ходо ханахаш.

Гэнтэ дүү хүбүүмни хажуудам бии болоод, «Ямар гоёхонууд бэ даа, абаад наадая», - гэжэ намда хэлэбэ. Бинь баһа дүү хүбүүнтээ адли болошонхой: «Тиигэе!» - гэжэрхибэб. Эжы аба хоёрнай тийхэдэ гэртээ үгы, ажалдаа байһан юм. Би үүдэнэйхажуудайһаня-багандамжууртулгатүшүүлээд, өөдөөмиисгэймэтэбиран гаража, дальбараануудыс бултыень малгай соогоо хээд, доошоо бужа үрдээгүй ябатарни, алтан хараасгайнууд

хойно хойноһоо нийдэн ерэшэбэ. Дүү хүбүүнэйнгээ хажууда ошожо үрдибэгүйб. Шу-бууд дором байһан дүү хүбүүнэйм толгойс дайран хагад шүрд-шүрд дээгүүрнь нийдэнэ. Тийхэдэнь, дүүм толгойгоо хоёр гараараа тэбэрээд, бархиршаба. Бинь сэхээр сошоһон-доо байраһаа хүдэлхөөшье болишоод байнаб. Алтан хараасгайнуудай һомон шэнгээр хажуугаарни нийдэн гараха бүринь, хуухымни үһэн арбайхадал гэжэ, нюргаарни хүйтэ даагаад абаба. Дором байһан дүү хүбүүмни уйлаганан иигэжэ хэлэбэ:

- Һөөргэнь орхи, хэрэггүй! Бинь жаахан дальбараануудаа арайхан гэжэ Һөөргэнь уургай руунь хэжэ байтараа, малгай соо байжа үрзышэхэн нэгэ дальбарааханииснь доошонь оро бодогүй алдажархибаб. Айһан мэгдэхэн гээшэмнай аргагүй. Яахаашье мэдэхээ болишон хожуулаа халганалдан байнабди. Зоримгой алтан хараасгайнууднай бидэ хоёрһоо бэлээр халахаар бэшэ дээгүүрнай нийдэн байна.

- Ай бурхан! Хүлисыг! Ямаршье аймшагтай юумэ хэжэрхибэ гээшэбибди.
- Ши эжыдээ бү хоблоорой, – гэжэ аалихан дүү хүбүүндээ хэлэбэб. Дальбараахани-иень абажа, харагдахагүй газарта абаашажа орхибобди. Хойто үдэрын аргаахан ошо-жо, алтан хараасгайн уургай хараһамни, эхэнь абяа шэмээгүйгөөр тэдэнэ ажаглажа хууба. Урдаһаань харахада, уйлажа байһан шэнги байгаа бэлэй. Миниишье нүдэнһөө уйдхарай монсогорхон дуһалнууд хасарнууд дээгүүрни доошоо һабиришоо хэн.

Иимэл даа, эхын энэрхы сэдхэл, эхын дуран үрийнгөө аминай түлөө юушье дабахаар, юунэйшье, хэнэйшье урдаһаа тэмсэжэ орохоор бэлэн боложо, зориггоо зангидан байхал.

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2019»
ШҮЛЭГ
I - дэхи шангай хуури - Жалсанова Бэлигма
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 5 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

САГААЛГАН	
Малагар сагаан Сагаалган – Манай бүлын хайндэр: Хүгшэн эжы абанартаа Хүхэ хадаг баринабди, Баяр жаргал хүсэжэ, Бурханһаа адис хүртэнэбди.	Амтатай бууза, мойһотой үрмэн. Айл бүхэндэ орожо, Адхаар хампээд абанабди.
Налгай сагаан Сагаалган – Нютаг зоной хайндэр: Айлшады хүлээнэ сагаан эдсэн,	Буурал сагаан Сагаалган – Буряад зоной хайндэр: Сасуутан нүхэдөөрөө уулзажа, Сугларан хамта мұрысэнэбди, Хүхюун ёохор хатарнабди, Хурдан шагай харбанабди.

ЭЖЫМНИ	
Үндэр нариихан бэстэй, Үдхэн хара хорьмоһотой Урин сэбэр нүдэтэй, Угаа түрэл шарайтай Эжы минии хайхан даа, Эжы минии арюухан даа!	Ажал хэхэдээ бэрхэхэн, Амтатай эдэ бэлдэдэг, Хониной ноһо ээрэжэ, Хөөрхэн бээлэй нэхэдэг Эжы минии алтан гартай, Эжы минии эгээл сэнтэй!

II - дохи шангай хуури - Сономдоржиева Соелма

Загарайн аймагай А. Доржиевай нэрэмжэтэ Асагадай интернат- хургуули, 8 анги
Багша: Дондукова Оюна Цыбиковна

ЭЖЫДЭЭ ЗОРЮУЛНАБ

Уужам дэлгэр сэдхэлнээ	Ульгам харгын утаһанда
Уран шүлэгэйнгөө дээжэ	Сэсэн үгэнь үнэтэйл даа.
Уринхан һайхан эжыдээ	Үлзыгтэ энэ юртэмсэдэ
Баярые хүргэн зорюулнаб.	Үлзы заяатай һуухыетнай
Эжын нангин нэрэ	Халуун зүрхэнһөө хүсэнэлби,
Байгалай уһандал мэтэ	Хүндэлэн танаа ябаналби.
Сэсэн мэргэн хургаалынь	Һанаһан хүсэлтнай бүтэжэл байг,
Мүнхэ наран мэтэ.	Һаруулхан зүрхэнтнай сохижол байг,
Арбан дүрбэн жэлэй туршада	Ургуулһан сэсэгүүдтнай задаран,
Дальбараадал намайе тэжээһэн,	Уран бэлигээрээ һалбаржал байг.
Дулаахан сэдхэлтэй эжыдээ	Ашыетнай сэгнэн хододоо
Доро дохин хүгэдэнэб.	Һанан дурдан ябахаб.
Сэсэн мэргэн эжымни	Хэзээдэш хаанаш ябахадаа
Сэбэр шарай һайхан даа,	Харюулха гэжэ оролдохоб.

II - дохи шангай хуури - Хаптагаева Магдалина

Ахын аймагай Сорогой соёдой интернат-хургуули, 11 анги
Хүтэлбэрилэгшэ: Хаптагаева Валентина Владимировна

АХАМНИ

Аха һайхан нютагтаа	Алдарта олон хүүгэдтэй.
Аба эжымни байдаг юм,	Аха һайхан тоонтоёо
Түрэл эхэ газартаа	Аянай холодо дууланалби,
Түбхинэжэ һуудаг юм.	Замда гарахадаа зальбаран,
Үри хүүгэдээ үргэжэ,	Зоригтой алхалан ябаналби.
Үсын үедэ жаргана,	Дуулим нютаг Сорогни
Үндэр наһа эдлэжэ,	Дура сэдхэлым буляанал.
Үбгэд хүгшэд болоно.	Миралзаһан уһа голнуудынь,
Арюун Сорог нютагни,	Мухарюулан долгео урданал.
Аршаанта баян тоонтонни	Арад зондоо дуулганалби,
Аажам сэсэн хүнүүдтэй,	Арюун нютагаа магтаналби.

ШҮЛЭГ. Оришуулга

Урмашуулгын диплом - Жалсанова Ринчима
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 11 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

Владимир Жуков. «КОГДА ПРОСНЁШЬСЯ НА РАССВЕТЕ...»

Эртэлэн үглөөгүүр һэрихэдээ, Энэ дэлхэйдээ баярые хүргэ; Наранай дээрэһээшни шараһандань, Нангин сэдхэлыш дулаасуулһандань.	Дүтын зоноо сэгнэхэ хэрэгтэй, Дуран тэдэнэй юунһээш сэнтэй. Үбһэ ногоо, шумуул хайрла, Үнгын шубуудай аялга шагна; Ойн нариихан зүргэ анхара, Ори гансахан дуһалшы сэгнэ.
Һүниие үдэрөөр һэлгэжэ, Һаруул гэрэлээр толорһондонь; Алишы сагта таһархагүй Ажамидаралай утаһа үлхөөндэнь...	Агуу нангин юумэсэ сэгнэ, Ажабайжалдаш шухала зүйлнүүдээ; Хүсэл дүүрэн ябахын хажууда Зохёожо ходол шадахын тулада.
Туйлаһан бүхы амжалтануудтаа, Тулгаха эрдэм мэдэсэдээ баяса; Хамагта хорхойтохоёо огто болижо, Хүлисэжэ шадаха болоһоноо сэгнэ.	Эртэлэн үглөөгүүр һэрихэдээ, Энэ дэлхэйдээ баярые хүргэ; Элүүр үхибүүдшни, өөрөө мэндэш ... Энэмнай жаргал - одоол гамна!
Наһан соошни туһалжа ябаһан Нүхэдоо, түрэлхидөө дүмэжэ яба;	

ШҮЛЭГ. Оришуулга

Гунзынова Дэжид
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 11 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

Намжил Нимбуев «БАСАГАНДА БЭШЭГ»

Һайхан минии, Хилэнэй дальбараахан, Һүниин тэн болотор шамайе хүлэсэбэ саһаар хушаатай сэсэгэй киоскын хажууда.	Ши ерээгүйш. Дохолон харуулһанай угыень долоон үе соонь мэдэхэ болоторни, үсэгэлдэрэй халамгайгаар Хүгшэнтэсэ хэрэлдэһыень шагнатарни Ши үшөөл ерээдүй байгааш.
Зарлалай бүхы соносколнуудые уншаад, Зохёожо үрдёоб тэдээндэ Хүгжэм.	Тиигээд лэ тамхинай үлэгдэл Твист хатарһан хүхюутэй басагадай сонходонь няагаад, Троллейбуста ерээб, Хүйтэндэ бээрэһэн хүлнүүдээрээ ха- халһан түлсэндэл хонгирһоор.
Ши ерээгүйш. Зүүн хүлэймни элэһэн гутал соо Хургамни даарашоод, Хэнэйшыёб статуй үдхэлөөб, Шалгажа байнаб Гэһэншүү Энэ дэлхэйн найдамтай зандаас.	Үдэшын саһан нэмэргэ доро хажуугаарни гараашад, сагаан бамба сэсэгүүд уралнуудтань...

ҮРГЭЛЖЭЛҺЭН ЗОХЁОЛ

I - дэхи шангай хуури - Самбуева Сэсэг

Хэжэнгын аймагай Ородой дунда хургуули, 8 анги

Багша: Махабалаева Ханда Дашибалбаровна

СЭБЭР АГААРЫ СЭНГЭЛИГТЭ

(Үгүүлэл)

Нютагаймнай Ород горхон үбэлдөө үргэнөөр халижа, зузаан мүльһөөр хушаг-
дадаг юм. Хаа- яа би суг хамта нурадаг нүхэдөөрөө мүльһэн дээрэ ошожо хал-
тирдаг, сүлөө сагаа үнгэргэдэгби.

Мүнөөдэр Баатар, Сэсэгма, Доржо, Базарсада, Ким гээд хамта мүльһэн тээшэ хэ-
шээлнүүдэйнгээ һүүлдэ зорибобди.

Манай ангиин Баатар хүбүүн угаа хүхюун, шогууша хубүүн юм, мүнөөшье тэрэ
бидэниие энесэлгэжэ, хүхэжэ ябана. Тэрэнэй хөөрэхэдэнь, уйтан нюдэдынь үшөөшье
уйтан боложо, нарийхан зурлааханууд мэтээр үзэгдэнэ, хамарынь харнайгаад, обол-
зоно, түргэн дуугархадань, аманһаань эжэлүүдгүй шүлһэн сэсэрнэ. Нүхэрөө дууряжа,
Базарсада хөөрөөндэнь нэмэлтэ хэхэ хэбэртэй шоглоод абана. Базарсадын бэлтгээр
хара нюдэнүүд хүхюутэйгээр ялалзана, юундэшьеб гарнуудынь арбалзана.

Одоол горхоной мүльһэн дээрэ ерэбэбди. Мэгдүү шуран Ким ойгоргүй яаража гу-
талаа тайлаад, конькитой ботинкануудаа үмдэбэ. Тэрэнэй гарайнь хургануудай түр-
гөөр хүдэлхэ гээшэнь гайхалтай!

Номгон даруу зантай Доржо мүльһэн дээрэ хуугаад, удаан шииганан, гуталаа
углана, юушьеб хамар дороо гүнгэнэнэ, доошоо тонгойходонь, хамарһаань юун-
дэшьеб нюһан харгытан гоожоно. Удаан саг соо уухилһаар, конькигоо үмдэжэ, тэрэ
мүльһэн дээрэ одоошье гараба. Бэшэ нүхэдынь согтой хүхюүгээр оог хашхаралдаа та-
бин, мүльһэн дээрэ ехэл баяртайнууд урагша - хойшоо халтиран гүйлдэнэд.

Минии эгээн дүтын нүхэр басаган Сэсэгма сэнхир экранаар фигуристнуудые хара-
ха угаа дуратай юм, арбан зургаатайхан Алина Загитова тэрэнэй шүтэгшэ (кумир) юм,
тиимэһээ алдарта фигуристые нажааха гэжэ аһан шадалаараа оролдодог, мүнөөшье
хүл гарайнь хүдэлсые дууряаха гэжэ хүлөө дээшэнь үргөөд, сэхэ шугам шэнгээр таби-
жа халтирха гэжэ оролдобо. Тиигэжэ байтараа сомсойн хуужа, байра дээрээ оло дахин
эрьелдэнэ. «Тусхай хургуули гараа хаа, Сэсэгма ёһотойл эрхим фигуристка боложо
шадаха байгаал ха», – гэжэ би хорхойтон шахуу бодомжолноб.

Тиигэһээр байтар Базарсада урилдаад үзэе гэжэ дурадхал оруулба. Би мүльһэн
дээрэ утахан сэхэ зурлаа татан зурабаб, табуулан жэгдэхэнээр жэрылдэн зогсобобди.

«Урагшаа!» – гэхэн шанга дохёо Базарсада үгөөдхибэ. Бидэ урагшаа шармайн гүй-
лдэбэбди, хэмнайшье гээгдэхэ дурагүй; хүйтэн халхин сээжысмнай хүсэтэйгөөр үлсэнэ.

Зай, хурдан, ута хүлтэй Ким эгээл түрүүлжэ ерэбэ, хойноһоонь Базарсада зурын
бууба. Сэсэгма бидэ хоёр гурбадахи гарабабди, Баатар дүрбэдэхи гараһандаа балайшье
баяртай бэшэ хэбэртэй, абяагүйхэн зогсоно. Харин нобшо Доржо эгээл һүүлдэ гээгдэн
ерэбэ. Эгээл һүүлдэ ерээшье хаа, Доржо угаа хүхюутэй, сэхээр тэрээндээ голхорношь-
гүй хэбэртэй, нюдэнүүдынь ошотон ялалзана, шангаар хашхарна:тэрэ хүнэйшье баяр-
та баярлажа шададаг юм.

Урилдажа, хүхилдэжэ, удаан дуран соогоо бухиндаагаа гаргажа, хайса мүльһэн
дээгүүр эсэтэрээ халтирбабди, бэе бэстэеэ эрьюусэлдэбэбди. Хүхюутэйшье гээшэнь
ойгоргүй!

«Телефондо, компьютерта няалдашпоод, нюдэнэйнгөө хараа муудхаажа, бэсынгээ
шалаашье гаргангүй хууһанһаамнай энэ сэбэр агаарта гаража, түрэл тоонто нютагай-

нгаа агаараар сээжэ дүүрэн амилһамнай, хүхижэ, сэнгэжэ үдэрөө үнгэргэхэмнай арга-
гүй зохид гээшэл», - гэхэн бодолнууд минии һанаанда эжэлүүдгүй ороодхибо. Үбэлэй
дабташагүй үдэр сээжэ зүрхэндэмнай бүхөөр хадуугдан үлэхэ.

Нараншье орохо тээшээ дүхыбэ хэбэртэй. Нютагаа харахадамнай тээ холохоно,
нюдэндэ угаа дулааханаар үзэгдэн, даллан байһан мэтэ болоно. Сэлсэн тээшээ согтой
хүхюунүүд алхалнабди. Шогууша Баатарнай үшөөл хөөрөөгөө үргэлжэлүүлһээр...

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2020»

ШҮҮЛЭГ. (1 - 4 ангинууд)

II - дохи шангай хуури - Балданова Дарина

Зэдын аймагай Н.Сосоровой нэрэмжэтэ Цагаатайн хургуули, 4 анги

Багша: Балданова Баярма Дашиевна

ЮРЫН СЭРЭГШЭН

Коля Масаловой хүшөө
Берлин хотодо мүнөө
Бүхы сэрэгшэдэй нангин
Дурасхаал болон зогсоно.
Үхибүүнэйбархирхые,
Зүрхэ хахалһан уйлаас
Сагаан сэдхэлтэй хүбүүн
Шагнаад тэсэхэгүй байгаа.
Таһалгаряагүй буудаһан

Харата дайсанай һомоной
Шааяан дундуур гүйжэ,
Багахан немец басаганай
Амииснь абараал баатар хүбүүн!
Ород сэрэгшэдэй нангин дүрэ
Берлин хотын Трентов паркда
Хэтын хэтэдэ дайнай хатуу үе
Диилэһэн баатар сэрэгшэдые
Хэзээдэшье маргуулхагүйл!

МҮНХЭ ДУРАСХААЛ

Дүлэтэ даие диилэн сараһан
Дулаахан нарата нангин үдэр
Дайнай баатар үбгөөгэйнгөө
Дүрэ зураг гартаа баринхай,
Зүрхэ сэдхэлээ хүдэлэнхэй
Зэргэлэн нүхэдтэеэ алхалнаб.
Баатар сэрэгшын зам гаталан,
Байлдаанай Смоленск шадар
Хара дайсанай һомондо дайруулжа,
Хайран шуһаяа адхан ядарһаар,
Нагаса хүгшэн Сэнгэ убгөөм
Нютагаа бусаха хубитай байгаа.
Зүдхэли нютагта Сэрэндэжит
Зүрхэнэй инагтаяа түбхинэжэ,

Юһэн басагадаа, хоёр хүбүүдээ
Юртэмсэ энэ дэлхэй дээрээ
Хүлыень дүрөөдэ, гарыень ганзагада
Хүргэн, эрдэм номтой болгоо.
Хүл муутайшье хаа, шармайн
Хамсыгаа шамаад, хамтын ажалда
Хүлһөө адхан, унэн сэхэ ажаллаа.
Хүн түрэхэн ганса наһаяа сэгнэн,
Худал хуурмаг юумэндэ дурагүй,
Үнэншэ сэхээр ажаһууһан үбгөөмнай.
Үзэмжэгүй даие илаһан сэрэгшэ
Илалтын баатар нэрэтэйл даа!
Агуусхэ илалта туйлаһан үбгэ эсэгэнэр
Арадай дурасхаалда мүнхэдөө мандаг!

I - дэхи шангай хуури - Егнинов Чингис

Буряад Уласай үндэхэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат, 3 анги
Багша: Нимацыренова Валентина Цырендэшиевна

НАГАСА ЭЖЫМ

Би Истокто хонооб,
тэндэ намда олон нүхэд бии.
Үглөөгүүр бодоходомни, нагаса эжымни
Үү амтатай хааша шананхай байба.
Олиггүй түргэн хубсалаад,
Оодорон гүйжэ, нүхэдөө суглуулжа,

Одоо дуратай футболоо наадабаб.
Нагаса эжымни хайхан даа
Ахайдамни дулаан бээлэй оёхо,
Һургуулидам заримдаа абаашаха -
Иимэл хайхан эжыгтэйб даа!

БААБАЙМНИ

Минии баабай жолоошон	Үшөө телефоноо барюулдаг.
Намай нургуулидамни буулгадаг,	Зундаа хожуулаа Ульдэргөө ошожо,
Магазинһаа сыр абажа үгэдэг,	Үбһөө сабшажа эхилхэбди.

ЭЖЫДЭЭ ДУРАТАЙБ!

Минии эжы хайхан - хайхан.
Эжйдээ би дуратайб даа!
Намда юумэ абадаг даа.

Номоо мүнөө үзөөд лэ,
Еврозоно ошожо,
Шэнэ кино харахабди.

МИНИИ НҮХЭР

Миний эрхим нүхэр Баяр гэжэ нэрэтэй, Гоёор хубсалха дуратай. Хэшээлэй хүүлээр хожуулан Футбол наадаха одоо дуратайбди.	Үшөө тэрэ пятницада Баярай эжытэй Кинотетр ошожо, Ехээр сэнгээбди. Миний нүхэр Баяр Эгээн дутын нүхэр!
---	---

ТҮРҮҮШЫН САҢАН

Мүнөөдэр октябрийн юһэн.	Бидэ газраагуур наадажа байгаабди.
Моб монсогор жааханууд,	Гуйлдэжэ гуйлдэжэ халуудаад,
Мощно хоргооһондол адлинууд	Хүүртигүүдээ тайлаад мартаабди.
Саб сагаан саһан	Саһан тэдэниимнай норгоогоо,
Ороо жааханаар.	Сейчас оруулаад хатаанаб даа.

Урмашуулгын шан - Жамбалов Аюр

Буряад Уласай үндэхэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат, 3 анги
Багша: Нимацыренова Валентина Цырендашиевна

ҺУРГУУЛИ ТУХАЙ

Багахан ябанаб	Нүхэд хүбүүд олон даа,
Багшадаа дуратайб,	Одоо сэхээр наадахаш даа,
Эдирхэн ябанаб	Гайтай сэхээр шуухаш даа,
Эжйдээ баяртайб.	Багшадаа сэхээр зэмэлүүлхэнш даа.

БАЙГААЛИ ТУХАЙ

Алтан шарахан набшаһан	Набшаһад һайса шарлаа,
Аалихан унана модонһоо,	Алтаар доошоо унаа.
Харанхы газаа, эсэһэн	Иимэл гое хаһые
Харанаб машинын сонхоһоо.	Элдин дэлхэйн гоёые
Алтан намар ерээ	Иигээд магтаад туршааб.

ГЭР БҮЛЭ ТУХАЙ

Абадаал адли шангаханби, Эжйдээл адли сэсэнби, Харин хэндэшыэ адли бэшэ Шууяатайханби.	Эрхэ жаахан дүүтээ Эбтэй ходо нааданаб, Энэрхы найхан эжыгтээ Эльгээ хатан энээлдээб.
---	--

ҮРГЭЛЖЭЛHЭН ЗОХЁОЛ.

Урмашуулгын шан - Жалсанова Саша

Буряад Уласай үндэхэтэнэй 1-дэхй лицей-интернат, 4 анги
Багша: Эрдынесева Жаргалма Цыреновна

НЭГЭ ҮЗЭГЭЙ НЮУСА

Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ багшатаяа хамта һонин юумэ зохёохо дуратайбди. Жэшээлбэл, нэгэдэхи класста һаял үзэгүүдтэй танилсажа байхадаа, нэгэ үзэгһөө эхилһэн рассказ зохёожо туршадаг байгаабди. Мүнөө тиимэ зохёолнууднай тавтограмма гэжэ нэрэтэй гэжэ мэдэдэг болооб. Тавтограммануудые багшатаяа, эгэшэтэсэ, хүгшэн эжытэсэ зохёоходоо, толи хэрэглэдэг байгааб. Олон үгэнүүдэй удха мэдэхэ болооб! Зай, танай анхаралда тавтограмманууд.

Аршаан

Арбатай Аюр абатаяа Алханын аршаанда амараа. Абаашатайхан Аюр аршаанда аятайгаар аргалуулад, автобусоор Амгалан ахайндаа Ангарск абаашуулаа. Аюр Амгалан ахайндаа амтатай аарса аягалжа, айхабтар амташалба.

Ганса Галсан

Гонгорой гэртэхин гэрээ гоёобо. Ганса Галсан гоёобогүй. Галсаниие Гэндэн «гоёлсо» гээ. Гэбэшье Галсан гоёолсонгүй, газраа гараад, Гармын гахай гааруулаа. Гэндэн Галсанда гэмэрбэ.

НЭХЫТЭ

Нэрэмни Нэхытэ. Найман наһатайб. Номтынгоо ном нээгээд, намарай набшаһа-нуудые нэрлэн найруулнаб. Нэрһэ, нохойн хоншоор, нарһа нэрлэбэб. Нааданхайгаар Номинатай наадабаб.

Герцог

Герцог гэж гүлгэмни газрагуур гүйнэ. Гайхаландаа ганса гулабхаа гэтэнэ. Горхо годирон гэсхэлнэ.

Хабартаа

Хабарай хүйтэн хаһа. Хээр хула хорёо хотодо харайгаад, хүлджэ хоршоо. Хон-хотой хонид хон-хон хонхоо ханхинуулан, хашаадаа хабшуулдашоо. Хонишод хөөрэлдэ хөөрэлдэһөөр, хүйтэндэ хүндөөр ханяалдаһаар, хашаагайнгаа хорёос хааба. Хүдэлмэрийн халуун хаһа хойшолбо.

Ханда

Хөөрхэн хоёртой Ханда хулгана хараба. Ханда хулгана хараһандаа, хуугайлан хашхарба. Хулгана Хандые хараад, хүнэгэй хойно хоргодошобо. Хандын хашхара-анһаа хүхюун хүүгэд хүүсн харайлдаба. Хандын хүршэ хэлэбэ: «Ханда, хулганаш хаа-наб?». Ханда харюусабагүй.

Хайдаб Харлуу хоёр

Хүршын хүбүүн Хайдаб хотошо Харлуу хоёр хара хонинойнгоо хожомдоһон ху-рьга хараашалхаяа хадаар харайлдаба. Хажуудахи хонхосог соо хоолосой хоорондуур хоргодоһон хулганашье, хүльбэрһэн хүрин хүлэгшье, хооллоһон хара хирээшье хараг-дана. Харин хара хониной хурьган харагданагүй. Харайлда харайлдаһаар хадын ху-шуугай харгы хүрэбэд. Хёрхо харасатай Харлуу хотошо хээрын хуһанай хажууда хара хонинойнгоо хурьга хараад хусаба.

Хурьганайнгаа хойноһоо хотошо Харлуу хусаһааар, холын харгыда хүлөө хо-лоһон Хайдаб хонгёо хоолойгоор «Хүрин хээрээ» хангюурдаһаар, хотодоо хүхюутэй хүрэбэб ха.

ШҮЛЭГ - «Н»

Наартай наранда намилзаһан ногоотой,
Нямняа надхаһан нютагайнгаа нугада
Нялха наһанайнгаа нүхэдөөр нэгэтэ
Нюргаа нэнгэн наадахаяа найданаб.

ШҮЛЭГ- «Г»

Гахай, галуун, гүлгэн гурбан	Гүй, гүлгэн, гэнжэдээ!
Голдо гоёор гэшхэлбэд.	Гани галзуу галуунай гэмэрхэдэ,
Гахай голой гангада газар гэмтээбэ.	Гахай гайхажа гайтайгаар гангинаад,
Гэмэргэн галуунай ганирхада,	Гэнтэ гүйжэрхибэ,
Гахай гэдэргээ гэшхэлээд,	Газарай габаһаа гарашаба.
Гангын габа руу гуяараа гударшаба.	Галуунда гэмэрүүлһэн гахай
- Гаа, гаа, гаа!	Гэншэ гэншэһээр
Газарай габа руу гуяараа гудараа!	Гүлгэнтэсэ гэртээ гүйлдэшэбэ.

Үшөө олон үзэгүүдтэ зохёогоогүйб. Тавтограмма зохёожо туршыт даа, таатай зо-хид юумэн даа!

III – дахи шангай һуури - Сандапова Арюна

Буряад Уласай үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат, 4 анги
Багша: Эрдынесева Жаргалма Цыреновна

ДУРАТАЙ ОНТОХОНУУДАЙ ҮРГЭЛЖЭЛЭЛ

Буряад уласай үндэһэ яһатанай нэгэдэхи лицей-интернатта һуража байхадаа, би тон ехээр буряад онтохонуудаа уншажа, һонирхоноби. Удхыень мүнөөнэй са-гай ажабайдалтай зэргэсүүлжэ, адаглан шэнжэлбэб.

Онтохонууд соо шэдитэ зүйлнүүд оруулагдажа, арад зоной ажабайдалһаа аб-таһан үйлэ хэрэгүүд найруулагдаһан байдаг гэжэ ойлгооб. Онтохонуудые аха зоншье, үхибүүдшье ехэтэ һонирхон уншадаг. Уран зохсолһод арадай онтохонуудһаа хэхэгүү-дые абаад, тэрээн дээрэ үндэһэлэн өөрын ондоо онтохо зохсодог жэшээтэй.

Уран хэлэнэй, найруулгын талаар арадай онтохонуудта адляар уран зохсолшын найруулан зохеоһон онтохонуудые литературна онтохонууд гэдэг.

Литературна онтохонууд мүн лэ баһа арадай онтохонууд шэнги амитадайшье, арад зоной ажабайдалайшье сэдэбүүдтэ (темэнүүдтэ) уран аргын хүсөөр тааруулан-хай, гүнзэгы сэсэн удхатайгаар зохсогдоһон байдаг.

Тиимэһээ танай үзэмжэдэ, эхин классуудта үзэжэ гараһан эгээл дуратай хоер он-тохо шэлэн абажа, саашанхи хүгжэлтын зохсон, өөрынгөө һанамжаар үргэлжэлэл бэ-шэжэ туршабаб.

Танай анхаралда, Бавасан Абидусвай “Эрсэн гүрөөһэ эмээллэгшэ” гэхэн шэдитэ онтохоной үргэлжэлэл. Урид болоһон үйлын хүгжэлтэ богонихоноор хөөрөөд үгэхэм.

Эртэ урда сагта зуутай хүгшэн зургаатай хүбүүнтэсэ ажаһуудаг байба. Хонидоо адуулаад гэртээ бусахадаа, зургаатай хүбүүн боро гүрөөһэ боожолжо унаад гэртээ ерэбэ. Һүүлээрнь хара гүрөөһэ хазаарлажа унаба. Гурбадахияа ошоходоо, эрсэн гүрөөһэ эмээллэн унаад тэхэрибэ. Эдэ гурбан амитадыень хүгшэн эжынь аюултай ами-тад гэжэ хүбүүндээ ойлгуулжа табюулхыень зааба.

«Эмгэн буурал эжымни
Олоһон ангыем алдуулба,
Барихан ангыем табюулба, - гэжэ
Гомдон дотороо сэдхэжэ
Гэмшэн ехээр гайхаба.»

Талаар ябатараа, саашаа хоер хүбүүдтэй нүхэсэжэ, ээлжээ зохеожо, нэгэниинь гэртээ үлэжэ, эдэз шанаад байхадань, барбагар үбгэн ерэжэ, шанаһан мяхыень эдижэр-хидэг байба. Гэбэшье, эрсэн гүрөөһэ эмээллэгшэ, боро гүрөөһэ боожологшо, хара гүрөөһэ хазаарлагша хүбүүниинь хүсэтэй уһа уужа, тэрэ бузар үбгэнтэй тэмсэжэ, ара гэдэргэнь хэбтүүлбэ. Саашань иимэ үргэлжэлэл зохеобоб:

Ээжэлээд дахин гурбуулаа	Сагаа түргэн үнгэргэжэ,
Эбтэй булта агнана.	Согтой залитай нүхэсэбэ.
Зуу наһа наһалһан	Гурбан хүбүүд эбтэй
Зуудай буурал хүгшэниие	Гурбуулаа суг наадажа,
Ангир шубуун асаржа,	Шэнэ оньһон түхээрэлгэнүүдтэ
Аргагүй ехээр баярлан,	Шамажа хамсыгаа орожо,
Саашадаа булта хамтадаа	Хүхин, баярлан хамта
Садатараа мяха эдижэ,	Хүүсэ, хүнхинэсэ ажаһуубад.

Бавасан Абидусвай «Шаалай Шаанай хоер» онтохон. Аха дүү хоер тэнэг сэсэн бай-ба. Шаалай гэдэг ахань шал тэнэг шамбай бэстэй. Шаанайнь сэсэн ухаатай, нимгэн уралтай, мэргэн харбагша һэн. Шал тэнэг Шаалайн ухаагүй мунхаг ябадалнууд ту-хай хэлэгдэнэ. Урьхада (ловушка) баригдаһан хоер шандагануудаа табижархина. Һүүлээрнь тэрэл урьхада эхынгээ хабшуулдаад байхадань, «дууһан алаарай» гэхэн дүүгэйнгээ захяа дүүргэжэ, урьхада баригдаад байһан эхэсэ бажуун алахаяа байба. Үрөөһэн хүлөө булгарһан эхэдээ эмшэниие залахаяа ошоходоо, шабар бурханай тар-хиеннь таһалжа унагаана. Хара гүрөөһэн – баабгайе алажархина. Хүзүүн дээрээ ла-мые һуулгаад гэртээ бусажа ябахандаа, тэнэг Шаалай баабгайе «иигээд алаа һэмби» гэжэ харуулха зуураа, ламаяа хүзүүнһэнь бажуужа, бэсынь һуларуулба. Эгэшэдээ нэгэ хүнэг һү, торгон хадаг, ногоон тэбхэр сайда ошоһон аад, хонидойнь уһа гаража пада-хагүй гээд, «гуталтай хадаа иигэнэ» гээд, туруунуудыень абажархина. Эгэшынгээ жа-ахан хүбүүе уйлуулангүй хаатуулаад байха аад, Шаалай үтэнэй хара аляаһа хүбүүнэй зулайда һуухадань, няһалжа, нарай хүбүүе ехээр бархируулба. Сухалаа хүрэхэндөө, тэрэ үрхөөр хүбүүгээ шэдэхэ гэхэдэнь, эгэшэнь бусажа ерэбэ. Тэнэг Шаалайгаа хэхээхэ (наказать) гэжэ хэлсэхэдэнь, тэрэнь

Тэнэгшье хаа, тухайлаад
Тэмээгээ унан тэрьелхэн
Үүхи тэнэг Шаалайн
Ульгэр иигэжэ дүүрэбэгүй...
Сагай эрьсэ түргэдэжэ,
Сагаа үнгэргэхэ зуураа
Шал тэнэг Шаалай
Шархигар жаахан үхибүүдэй
Гартаа баряад наададаг
Гарай утас буляажа

Шанга гэгшээр бархируулжа,
Шамбай ехэ бэстэй,
Шадал ехэ хүсэтэй
Шалбагар зузаан уралтай,
Шал тэнэг хэн хадаа
Тэрэ нааданхайгаа шэдээд,
Түргэн гэгшээр алхалжа
Тала дайдаар арилба.
Түмэндэ хөөрөжэ хонирхуулха
Түүхэмнай иигээд дууһаба.

Дээрэ харуулһан хоёр литературна онтохонуудыг зэргэсүүлэн хаража үзэхэдэ, «Эрэн гүрөөһэ эмээллэгшэ» зохиол соо шэдигтэ үйлэ хэрэгүүд олоор үзэгдэнэ. Жэшээлхэдэ,

«Бага нэгэ хүбүүхэн	Эрээн гүрөөнэ эмээллэдэг,
Уһа балган абажа,	Боро гүрөөнэ боожолдог,
Далай болгон тогтоожо,	Хара гүрөөнэ хазаарладаг.
Үлээн, турьян далайгаа	Нэгэ тиимэ хүбүүн мүн;
Үгы болгожо байба ха.»	Хадые абажа, талада табидаг,
«Аймшагтай хүн гээшэ	Уулые үргэжэ, губида табидаг...»

Үшөө тиихэдэ, ангир шубуун нюрган дээрээ хүбүүе хуулгажа, нүхэн сооһоо гаргана гэхэ мэтэ.

«Шаалай Шаанай хоёр» зохиол соо юрын ажабайдалда болохон үйлэ хэрэгүүд харагдана. Шаалайн ухаагүй, тэнэг ябадалнууд олон юм. Эдэ хоёр онтохонууд шүлэг-глэмэл түхэлөөр бэшээтэй зохиолнууд болоно. Бүтээлнүүд соохи гол геройнуудай дүрөөр автор хүн зоной абари зан, хөшхөл, ябадал эли тодоор харуулжа шадаа.

ШҮЛЭГ. (5 - 8 ангинууд)

II - дохи шангай һуури - Ошорова Нарана

Буряад Уласай үндэхэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат, 5 анги
Багша: Мункуева Мира Баировна

НАГАСА ЭЖЫ

Нагаса эжым намайгаа
Нарайхан байһан сагтам
Наадуулдаг, эрхэлүүлдэг байгаа.
Ном уншажа үгөөд,
Нойрым хүргөөд, унтуулха.
Нагаса эжым мүнөө
Үндэр наһатай болоо.
Минии ээлжээн срээ гү?
Би мүнөө эжйдээ
Баһал зохидоор ханданаб,
«Буряад Үнэн» газетэ

Шанга гэгшээр бархируулжа,
Шамбай сэхэ бэстэй,
Шадал сэхэ хүсэтэй
Шалбагар зузаан уралтай,
Шал тэнэг хэн хадаа
Тэрэ нааданхайгаа шэдээд,
Түргэн гэгшээр алхалжа
Тала дайдаар арилба.
Түмэндэ хөөрөжэ хонирхуулха
Түүхэмнай иигээд дууһаба.

Эрсэн гүрөөнэ эмээллэдэг,
Боро гүрөөнэ боожолдог,
Хара гүрөөнэ хазаарладаг.
Нэгэ тиймэ хүбүүн мүн;
Хадые абажа, талада табидог,
Уулые үргэжэ, губида табидог...»

III - дахи шангай һуури - Цыденов Артур

Захааминай аймагай уран найханай шэглэлтэй Сахирай интернат - нургуули, 5 анги
Багша: Хадаева Сэсэг Баторовна

ЗОРЮУЛГА ШҮЛЭГ

Дайнай хатуу жэлнүүдые,
Дабажа гарахан хайрата манай эсэгэнэр!
Дайн хэзээдэшье бү болог,
Хото хүдөөнүүд айнгүйгөөр унтаг лэ!
Сиренын шанга хашхараан
Толгой дээрэмнай бү дуулдаг лэ,
Нэгэшье боомбо бү тэнэрэг лэ,
Нэгэшье автомат бү буудаг лэ!

Түби дэлхэй дээрэмнай
Үхибүү шубуудай шууян дуулдаг лэ!
Он жэлнүүд амгалан үнгэрэг лэ,
Дайн хэзээдэшье бү болог лэ!
Хайрата манай таабайнар,
Асархан ашата илалтыетнай
Хододоо сэдхэл зүрхэн соогоо
Һанажа, дурдажа ябахабди!

ЭЖЫ

Эжы, минии эжыхэн
Эгээл эрхим нүхэрни,
Альган дээрээ үргэһэн,
Талмай дайда хүгжэһэн.
Минии сагаан хэшхэл
Шинии сэдхэл бодол соо!

ЭЖЫ АБАМНИ

Альган дээрээ бөөмэйлхэн, Арюун сагаан эжйһээмни Хангай энэ дэлхэй дээрэ Хайрата юумэн байха аал? Эрхы дээрээ тэнжээхэн, Эмгэн буурал эжйһээмни	Энэ сэлгээн юртэмсэдэ. Энхэргэн юумэн байха аал? Үбэр дээрээ үндылгэхэн, Үбгэн буурал абаһаамни. Үнды энэ дэлхэй дээрэ Үнэтэй юумэн байха аал?
--	---

ҮРГЭЛЖЭЛХЭН ЗОХЁОЛ.

1 – дэху шангай хуури - Сүшкеев Самбу

Түнхэнэй аймагай Шэмхэгэй интернат-хургуули, 8 анги
Багша: Сүшкеева Саяна Буянтүевна

СЭДЬХЭЛДЭМ СЭНТЭЙ АБАМНИ

(Бодомжолго)

Би эжы абынгаа үгэһэн юумэнэйн түлөө сэхэ баяртай байдагби. Харин тэрэ үгэһэн бэлэгэйн шухала ба сэнтэй удхыс хожом болгоод ойлгодогби.

Аба... Эсэгэ. Энэ үгэ ямар сэхэ харуул, дулаан мэдэрэл түрүүлнэб. Тиимэ гү? Хүнэй энэ дэлхэй дээрэ түрэжэ гарахадань, эгээл түрүүн аба эжын гар дээрээ үргэн абадаг. Эжы гээшэ тон ойрын хүн гэжэ маанадта хэлэдэг. Харин аба? Абын хүшэтэй, найдамтай гарнуудыс мэдэрнэт. Дурасхаал болгон бү ханагты, мэдэрэгты. Абын хамгаалхан дэмжэлтэ мүнөө толгойдом ороно, энэ дэмжэлтэ бүхы наһандам намтаяа.

Миний хүгжэлт ба хүмүүжэлтэй түлөө би абадаа, Сушкеев Сыренжап Матвеевичта баяртайб. Эдэ үгэнүүд үнэн. Абымни габыяа схэ. Абамни намайе үглөөнэй наранай хайханиис, тунгалаг хурдангорхон соо загаһанай тамархые, түрүүшын саһанай

ХАБАР

Дулаан хабар ерэбэ
Саһан, мүльһэн хайлаба.
Шубууд жэргэн бусаба
Гэр бараагаа бэлдэнэ.
Ойн амитад һэринэ
Эдихэ хоолоо бэдэрнэ.

Хараасгайнууд жэргэнэ,
Хонгёо дуугаа дэлгээнэ.
Шангаар наран шарана
Хүнүүдэй шарай хүхюутэй.
Сэлгээ һайхан дайдамнай
Сарюун хабараа угтаба

Тарнуева Номина

Х.Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуули, 10 анги
Багша: Доржиева Дашама Дугаровна

УБГЭН НАГАСА БААБАЙНГАА ДУРАСХААЛДА

Арадай уран зурааша
Очиров Цырен-Намжил Очирович
Арадай байдал харуулһан
Алдарт минии элинсэг.
Алдар соло! Алдар соло!
Эртын сагай түүхыс
Эли тодоор харуулһан
Эдэбхитэй харалганда хабаадажа,
Элдин нютагаа суурхуулба
Алдар соло! Алдар соло!

Уран гуурһан, биерын
Урма сэхэтэй эзэн лэ,
Уужам Буряадаа түлөөлһэн
Ууган заншалтай бэлигтэн лэ.
Алдар соло! Алдар соло!
Аба эжын үрсэлээр,
Арад зоной дэмжэлгээр
Алтан медальда хүртэжэ,
Аглаг нютагаа суурхуулаал.
Алдар соло! Алдар соло!

ҮРГЭЛЖЭЛҺЭН ЗОХЁОЛ

I - дэхи шангай хуури - Шойжилова Соелма
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 9 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

ХУН ШУБУУД

(Хөөрөөн)

Энэ ушар үсэгэлдэр болоһон мэтэ. Тиимэл элсэр хадуугдаа... Намарай дунда һарын халюурма һайхан һүүлшын үдэрнүүдэй нэгэн. Наратайшыс, дулааншыс. Аба эжытэсэ намар тээшэ хото хоройгоо үнихэнэй бусахаяа болишоһон үхэр мала олон хоногой туршада хээгүүр бэдэржэ ябанабди. Хүнгэн машинааршыс, ябагааршыс тэдэнээ хараашалһаар ябатараа Хэжэнгын түхэрсэниисе дууһаабди. Нилээд эсэнги, үдэшэ тээшэ нютагайнгаа Элһэтэ нуур дээрэ хүрэжэ ерэбэбди

Оо, гайхалтайнь гэхэдэ, ходол хон-жэн нуур дээрэ шубууд байба. Юрын бэшэ, урдань оройдоо харагдаагүй, нилээд томо, хүртэй һайхан бэстэйнүүд. Хун шубууд бэсэрээл?! Тэдэнэр томохон болоһон дальбараануудаа дахууланхай, бидэнһээ тээ холохоно аалиханаар тамаран ябаба. Хун шубуудыс байраһаань үргээхэсэ айжа, абяа шэмээгүй зогсонобди. Энэ үедэ манай сэдхэл зүрхэ жэгтэй, урдань үзэгдөөгүй мэдэрэл, бахархал эзэлжэ, амилхаашыс болишоно хэбэртэйбди. Харин тэдэнэр эрьсэдэ дүтэлнэгүй, хараа байса саашаа холодоно. Намдуу аалин байдал тогтонги. Эндэ бүхы абяанууд үгы болошоо бэшэ, гансал байгаалиин эбһээлэн тэниихэ саг, эсэһэн шубуудай амарха үе, орохоо байһан нарантаяа хахасалга боложо байна гэжэ тон элсэр мэдэрнэбди. Тиимэһээ эндэ үлүү абяа, багаханшыс шууяа гаргаха ёһогүйбди.

Эхэ газарайнгаа, хун шубуудай сэбэр һайханиисе гайхан хаража зогсоходоо, энэ агшан зуурын байдалай бусалтагүйгөөр үнгэрхыс ойлгоноб...

Магад, эдэ сагаан шубууд манай нютагта юрэ буугаад байнагүйл хаш даа? Тиимэһээ гар утаһаараа яашагүй сэнтэй зурагуудыс дээрэ дээрэһэнь буулгажа үрдинэб. Энэл үедэ эжымни термосээ нээжэ, халуун сайгаа аягална. Аман соогоо урдын тарни, хори угайнгаа магтаал шэбэнэн хэлэхэнь дуулдана. Һүтэй сайн дээжэ агаарта сасарна... Магад, эдэ хун шубууд хойто жэлдэ нийдэн ерэхэдээ, Элһэтэ нуур дээрэ түбхинэхэ, бүхэли зунаараа тогтохо аабы? Хүлсэхэб даа, хүлсэхэб эдэний!

Энэ уулзалгын хойно нангин сагаан хун шубууд тухай шүлэгөө найруулааб. Алтан намар намтай тохсолдоһон һайхан ушарай зураглал сэдхэлдэм эли.

Эсэстэнь: тиихэдэ бидэ үхэрнүүдээ бусаха замдаа олоо һэмди. Аяар һара тухай бэдэрүүлгэдэ ороогүй мэтэ, һанагдаагүйгөөр сэхэ харгы дээрэмнай дайралдажа, бэс бэсһээ таһараашысгүй, аажамхан бэлшэжэ ябаал. Тиигээд лэ үнсэднай буруунуудаа, тугалнуудаа бултын дахууланхайнууд, нюдэндэ харагдахагүй аргамжаар хүтэлүүлээд ябаһан мэтэ гэшхэлнэд. Гэртээ, түрэл хашаа хоройдоо тон сэхэр яаража гэшхэлнэд. Гансал ябадал дундаа гэдэргээ эрьсэжэ, эзэдээ хараха юм. Манайнгаа хойноһоо ябана гээшэ гүт гэжэ аалиханаар мөөрөжэ шалгана хаш даа.

«ЭДИР ЖЭГҮҮР - 2021»

ШҮЛЭГ. (5 - 8 ангинууд)

I - дэхи шангай хуури - Бадмасв Агван
Баргажанай аймагай С. Хамнасвай нэрэмжэтэ Уланай дунда һургуули, 7 анги
Багша: Монголова Галина Степановна

ЭЖЫ

Эжы, эжымни, эжыхэмни...
Энхэрэн һанаха гансамни.
Энээхэн гурбан үгэ соо
Элдин дэлхэй багтана.

Хаагуур яагуур ябахадаа
Хайрата эжыдээ бусахадаа,
Халуун дураяа мэдүүлэн,
Хасарынь үндэхэб, эрхэлүүлэн.

Арбан гурбан жэлэй тэндэ
Алтан дэлхэйдэ намай түрөө
Альган дээрээ бүүмэйлжэ
Арюухан хүбүүн болгоо.

Эжы, эжымни, эжыхэмни...
Эгээ һайхан сэдхэлтэй,
Эгээ сэсэн бодолтой,
Эгээн дүтын нүхэрни...

Үдэр һүнигүй һанаагаа зобожо,
Үргэжэ сурбаяа тэжээнэ
Үнэн сэхэ үгэнүүдээ захижа,
Үргэн харгыда гаргана.

Энээхэн гурбан үзэг
Эльгэ зүрхысэм эзэлнэ
Энхэ тэнюун дэлхэйс
Энэ үгэ мүнхэлнэ!

Урмашуудгын шан - Доржиева Сойжина

Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуули, 6 анги
Багша: Доржиева Дашама Дугаровна

БУРЯД БАСАГАНБИ

Жэргэмэл шубуухайн	Улаалзай сэсэгэй баглаас
Жэрьен байдаг дайдада	Уяхан эжыдээ барюулдаг,
Эрсэн жаахан эрбээхэйс	Хүхюу сээжын зугаас
Эрьюулхэ дуратай,	Хайрата абадаа дэлгэдэг.
Эхэ нютагаа сэгнэхэ-	Урдын заншал сахиһан,
Илдам буряад басаганби.	Ууган буряад басаганби.

Дугарова Янжима

Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуули, 7 анги
Багша: Будаева Дарима Аюшесвна

ЭЖЫМНИ

Эжымни энэ дэлхэй дээрэ	Зүүдэн соом хододоо.
Эгээл үнэтэй, сэнтэйхэн	Эжым дүрсэ намтай,
Ажамидарал намдаа үршөөһэн	Эжым ханаан намтай.
Алтанхан минии эжымни.	Энэ дэлхэйн жаргалыс,
Эжым гарнууд дулаахан,	Энхэ элүүрыс үрсэнэб.
Эжым нюдэнүүд гэрэлтэй,	Доро дохин хүгэдэнэб,
Эжым хөөрөһэн онтохон	Дуратайб тандаа, эжымни!

II - дохи шангай һуури - Жалсанова Бэлигма

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 7 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

Д. УЛЗЫТУЕВТА ЗОРЮУЛНАБ

Хадын хормойдо оршонхой	Аглаг тэнюун Шэбэртэ –
Хабатай сарюухан Шэбэртэ	Аба эжынь тоонто юм,
Харагданал даа нюдэндэмни,	Ая, гангаар анхилһан
Халпоурнал даа зүрхэндэмни	Аялга дуунайнь эхин юм.
Дондог Улзытуевай түрөһэн	Уран хурса гуурһаараа
Дуулим нютаг найхан даа,	Урлаһан шүлэгүүдын мүнхэ лэ,
Алдарта шүлэгшын мүндэлһэн	Уян буряад хэлээрээ
Аажам талань арюун даа!	Түүрээһэн бодолынь сэсэн лэ!

Садыков Дима

Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуули, 8 анги
Багша: Будаева Дарима Аюшесвна

АЛТАНХАН ЭЖЫМНИ

Алтанхан ганса эжымни	Үдэр бүри ханаагаа зободог,
Амиды бурхан юм даа.	Үүдэн тээшээ хүлээн харадаг,
Энхэрэн, эжымни намайгаа	Энэрхы дулаанаар таалан абадаг,
Эльгэ зүрхэмниш гэдэг юм даа.	Эльгэ зүрхыс дулаасуулдаг.

Ахир багахан наһанһаамни,	Алтанхан ганса эжымни
Альган дээрээ бөөмэйлдэг даа.	Амиды бурхан юм даа.
Арья Бааладал энэрхы сэдхэлтэй,	Дэлхэй дээрэ эгээл сэнтэйхэн,
Абари зангыснь дурсаналби даа.	Дуратайб тандаа,эжыхэн!

Сандапова Арюна

Буряад Уласай үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат, 5 анги
Багша: Лубсанова Цыбигма Владимировна

ЭХЭ МИНИИ ШУЛУУТАЙ

Элдин уужам дэлхэй дээрэ	Үндэр нэрээ нэрлүүлһэн
Эльгэ зүрхым эзэлһэн	Эхэ минии Шулуутай.
Эгээл дүтөөр ханагдаха	
Эхэ тоонто нютаг лэ.	Холо ойгуур ябахадам,
	Хододоо энхэрэн байдаг
Түрүү эрхим зоноороо	Эжы, нагасанарайм тоонто
Түрэл дайдым суурхуулдаг	Элдин сагаан Шулуутаймни.

ШҮЛЭГ. (9 - 11 ангиууд)

Анзанова Дыжит-Ханда

В.С.Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицей, 10 анги
Багша: Цыренова Галина Раднаевна

ҮБЭЛ

Алтан шара наран һэрсэд,	Сэнтэһэн сонходомнайл гоёхоноор
Амитан бүхэнтэй мэндэшэлээ.	Сэсэгтэ таланууд халбарна.
Шаазгай газаамнай шаханаад,	Үбэлэй хэды хүйтэншье хаань,
Шамай, намай һэрюүлээ.	Үзэлэй тэрээндэ дуратайлби.
Саһан үбэлдөө хайланагүй,	Хасарханайм даараашье хаань,
Сэсэгүүд хүйтэндэ урганагүй.	Хабарнай ерэхэл, мэдэнэлби.

ГАХАЙ ЖЭЛ

Гарахаа байһан гахай жэлнай, Газаамнай ерээ шахуул даа. Бэлдэжэ үнинэй эхилээбди, Бууза, баншаа хүргэнхэйбди. Орохоо байһан гахай жэлнай, Ойромной ерээ гэхээр даа.	Гэр бараагаа арилгаабди, Газаахи байдалаа сэбэрлээбди. Гахай жэлнай баян тарган, Гараха жэлнай бардамхан, Бүхы зомнай жаргалтай байг, Буряд оромнай амгалан байг!
--	--

ЭЖЫ

Сэсэн ухаан бодолтой, Сайнхай үдхэн үһэтэй. Саб гэмэхэн бэсгэй, Сэдьхэлэй найхан үгэтэй. Эжымни намдаа урихан, Эжым намдаа дулаахан.	нарын номин толондол, наруул гэрэлтэй үдэртэл. Наранай алтан туяадал, Нютагай арюун сэсэгтэл. Эжымни намдаа харагдана, Эжымни намдаа ханагдана.
---	--

ЖАРГАЛ

Үглөөгүүр эртэ хэрихэдэ – жаргал, Алтан шара нара угтахада – жаргал, Арюухан эжыгээ харахада – жаргал, Үстэн нүхэдөөрөө уулзахада – жаргал,	Элүүр энхэ ябахада – жаргал, Эхэ нютагаа бусахада – жаргал, Хамаг зондоо туһалхада – жаргал, Хүниис эмшэлхэдэ – эрхим жаргал
--	---

Урмашуудгын шан - Болотов Эрдэм
Забайкалийн хизаарай Сахиуртын дунда хургуули, 9 анги
Багша: Болотова Билигма Баторовна

ХАЙРАТА ЭЖЫНЭРТЭ

Ара талада хүдэлһэн Үбгэд хүгшэд, эдир хүүгэд Ажал хэжэ, Илалта асаралсаа, Үдэр хүнигүй малаа хараа. Өөһэдөө үлэн хоһонууд үлэжэ, Өөхэ тоһоёо фронт эльгээгээ. Дулаан ойһо, бээлэй оёжо, Даарангүй ябахыень сэрэгшэдтэ ябуулаа.	Халуун шулуу долёһон Миниишье хүгшэн эжын нэрэ Манай нютагай түүхэ соо Мүнхэ зулаар бадаранхай. Таанадай нэрэ мүнхэржэ, Алтан үзэгөөр хүшөөнүүдтэ бэшээтэй. Таанадай алдар соло Дурасхаалай номдо барлаатай.
--	---

САГААЛГАН

Сагаан мүнгэн нара сахилзаһаар, Сагаан эдэ салгидуулһаар, Буряд үргэн дайдаамнай Буужа мэнэ ерэбэл даа. Бүгэдэ бурядууд бурханай ёһоор Сагаан эдээгээ, сайгаа үргээл.	Бүүһэг бурхандаа табижа, Бууза, боовоёо бэлдээл. Сэнхир хүхэ хадагаа барижа, Аба эжыгээ золгоёл. Сарюун дорюун арад зондоо Амар мэндэсэ хүргээл!
--	---

БУЯН БА НҮГЭЛ

Буян нүгэл хоёр Харша удхатай үгэнүүд Буян гэхэдээ - найн хэрэгүүд, Нүгэл гэхэдээ - муу ябадалнууд. Буряд хэлэсэ үзэхэ, үргэхэ – буян, Хүндэ туһалха, баярлуулха – буян.	Хүн амитаниие зобоохо – нүгэл, Худал хуурмаг ябадал – нүгэл. Нүгэл хэнгүй байял даа. Нэрэсэ найнаар хэлсүүлэс. Булта найнаар ябаял даа, Буянтайхан нууял даа!
---	--

ДАЙН

Дүрбэн жэлдэ тогтонгүй Гал дүлэн соогуур Хүсэ сэхэтэй, зүрхэтэй Совет манай сэрэгшэд	Хархис муухай дайсадые Хорото үүр хүрэтэрнь Бута сохин үлдөө лэ, Амгалан байдал асараа лэ!
---	---

III - дахи шангай хуури - Доржиева Санжима
Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуули, 11 анги
Багша: Доржиева Дашама Дугаровна

Д. УЛЗЫТУЕВ «ҮНДЭР ХАНГАЙН ДАБААНДА»
(Оришуулга)

На высоком Хангайском перевале Одинокий белый верблюжонок, По потерявшейся матери тоскует, Сонет и горестно плачет. Благоуханного материнского запаха Верблюжонок давно не чувствует. С тяжелой навьюченной ношей Не плетется мать по пыльной дороге. На вершине синего Хангая, Испустив последний вздох, Под кнутом маньчжурского хозяина Мать- верблюдица лишилась чувств. Непосильная материнская ноша На плечи бедолажки легла Но уже никогда не увидит Мать своего малыша. Белый верблюжонок сиротинка Под тяжестью груза качаясь, Льет горькие слезинки О любимой матери, печалясь. Жесткой плетью хозяин Бьет верблюжонка-дитя. Тот сильно страдает, напуган, С трудом ноги волоча.	Круты Хангайские вершины! Суровы хозяйские нравы! Тяжело бедняжке в неволе. Такова сиротская доля. По крутым, каменистым тропам Так и будет сирота брести. Через путь страданий и мучений Ему предстоит пройти! Неокрепшую спину твою Непосильная ноша прогнет. Крепкие копыта свои Истопчешь до слез. Непосильное тяжкое бремя Несешь на себе. По песчаной длинной пустыне Бредешь сам по себе. Белый верблюжонок-сирота По горным вершинам, По извилистым тропам Свой путь продолжает... Белый верблюжонок, сиротинка Может быть на том же перевале, Где упала бездыханной мать, Бедолага так и умрет
---	--

ҮРГЭЛЖЭЛhЭН ЗОХЁОЛ.

Цыдыпов Даба

Забайкалийн хизаарай Сахюуртын дунда нургуули, 10 анги

Багша: Болотова Билигма Баторовна

МИНИИ УГ ГАРБАЛ

Уг гарбал гэхэдээ, түрэл хүнүүдэй хэдэн үе хэлэнэ. Урдандаа ехэл түрэл гаралаа мэдэлсэдэг, ябалсадаг байһан. Угай бэшэгүүдые нягталан бэшэдэг байгаа. Харин гушаад оной хамалган хардалганай үедэ хүнүүд айгаад, тэрэ бэшэгүүдээ үгы хээ, юундэб гэхэдэ уг гарбал соонь байһан лама, эрдэмтэдые хуу элирүүлжэ тушаагаа. Ехэл хүрөөтэй үе саг байгаа.

Түүхэ домогхоо мэдэнэб: буряадуд 11 уг гарбалтай, эдэнэй найманиинь Агада ажаһуудаг, тиймэхээ Ага найман эсэгэ гэдэг. Хун шубуун гарбалтай, хуһан модон сэргэтэй хори буряадбди гэжэ би домогхоо мэдэнэб. Бидэ фольклорно бүлгэмөөрөө энээн тухай зүжэглэмэл наада харуулаа һэмди.

Би ажалша бэрхэ, эбтэй эетэй Дондогой Батын бүлэдэ түрэнэнби. Бидэ Хүбдүүд омогойбди. Минии аба БатаСахюуртынгаа дунда һургуулида багшалдаг, Баярма эжымни баһал багша мэргэжэлтэй. Би угаа иигээд харуулха, мэдэхэ болооб: Даба –Бата –Дондог –Сэдэб –Эрдэни –Сокто –Хуяг –Мишхэн –Бадага –Улам –Жэрэм –Сэсэг –Ама-хай –Эрхий –Һандагай –Таанаг –Долдой –Лэглүүд –Хүбдүүд –Хоридой –Барга Баатар.

Манай уг соо олон суута зонууд бий. Хэд бэ гэжэ нэрлэбэл: профессор, Түбэд орон аяншалагша, эрдэмтэн Гомбожаб Цыбиков, Буриад арадай гэгээрүүлэгшэ Убаши Цыбик Онгодов, Буриадай түрүүшын психологиин кандидат Батоев Галсан Батоевич, дайнда хабаадагша, олониитэ ажалда ябаһан Цыденов Цыбенжаб Эрдынеевич гээд олон даа. Бидэ суута зоноо мэдэжэ, тэдэ зон тухайгаа хүндэ хөөрөжэ, тэдэнээрээ омогорхожо ябаха ёстойбди.

Гаа уһанда хаяхагүйб, гарбалаа газарта булахагүйб. Бэсэ зүбөөр абаад, эхэ эсэгынгээ нэрэ хухалангүй ябаха гэжэ оролдоноб. Дуратайгаар номоо үзэдэгби, элдэб мүрысөөндэ, конференцидэ хабаадажа, олон зон соо ябажа, хүнэй урда үгэ хэлэжэ һуранаб. Хүн болохо харгыдамни гэртэхин, минии түрэл гарал, багшанар оролдоно, туһална. Юунэй түлөө хүн угаа мэдэхэ ёһотойб? Түрэл гаралаа мэдэхэ, эбтэй байха, тиин һайншье, муушье сагта бэе бээдээ туһалха шухала.

МИНИИ ХҮГШЭН АБА ТУХАЙ

Миний үбгэн аба Цыдыпов Дондок Эрдынесвич 1937 оной сентябрийн 7 Наран Туяг гэжэ Урда-Агын сомондо ородог газарта түрэнхэн. Бага наһаниинь ехэл хүшэр хүндэ сагта үнгэрөө, юундэб гэхэдэ 3-тай байхадань, абынь арадай дайсан гээд, абаад ябашаһан. Эжынь хатуу дайн соогуур, урдахи, һүүлээрхи жэлнүүдтэ хоёр хүү-гэдээ гансаараа үндылгөө. Тиигээшье хаань үбгэн аба һургуулида ороо. Дунда һургуули дүүргэжэ, 1956 ондо Бурядай гүрэнэй хүдөө ажахын институтдай ветеринарийн факультетдэ орожо, 5 жэл оюутан ябаа.

1961 онгоо түрэл «Мир» колхоздоо ажалайнгаа намтар эхилжэ, малай аргашанаар наһанайнгаа амаралтада гаратараа ото хүдэлөө.

Үбгэн аба хүгшэн эжытэймни, Цыдыпова Зинаидатай 4 хүбүүдэ түрөө, үндылгөө, бултандань нургуули хүүлээ. Мүнөө булта түбхинэнхэйнүүд, Сахюургадаа, Агада, Улаан-Удэлэ ажаһууна. Долоон ашанар үндыжэ байна.

Абамни бүхы юумээр схэл һонирходог, олон юумэ хэжэ шададаг, бэлигтэй, ухаатай хүн байһан. Гармошко дээрэ наадаха, шатар табиха, уран найханай харалга-мурысөөндэ

хабаадаха, олониитэ ажалда бэеэ зорюулһан. Оло дахин шатарай мүрысөөндэ хабаадажа, тойрогой, аймагай чемпион болоһон. Мүнөө нютагтаа хоёр жэлэй нэгэ дахин хүүгэдын, нютагай эдэбхигэд үбгэн абымнай нэрэтэ мүрысөө Сагаалганда эмхидэдэг. Олон зон хабаададаг, хэзээб даа нэгэтэ энэ мүрысөөн аймагай хэмжээнэй болохо.

Амжалттай хүдэлхэнэй түлөө үбгэн абамни олон грамота, шагналда хүртэһэн байна. «Заслуженный работник сельского хозяйства Агинского Бурятского округа» гэжэ нэрэ зэргэтэй болоһон.

Иймэ ажалша бэрхэ, хүн зоной түлөө, нютагайнгаа хүгжэлтын түлөө оролдожо
ябаһан абамни намда жэшээ болоно. Би үбгэн абаараа омогорхоноб!

ДАЙН БЭШЭ БҮ БОЛОГ, ДАЙН ГЭЖЭ ҮГЭ БҮ ДУУЛДАГ ЛЭ!

1941 ондо Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуусхэ дайн эхилхэн. Тэрэ аймшагтай дайн аяар 4 жэл болоһон гэжэ мэдэнэбди.

ДҮЛЭТЭ ДҮШЭН НЭГЭН ОНДО

Дайн дажараар манай гүрэндэ

Хорото дайсан дайгаар орожо,

Хамаг зонииемнай зобоогоо.

Энэ дайн дүүрэхээр 75 жил болобо. Манай Росси гүрэнэй юрэнхылэгшэ Владимир Путинай зарлигаар 2020 он хадаа Дурасхаалай болон Алдар солын жэл. Бидэ түүхээс мэдэхэ ёһотойбди.

Манай Сахиурта нутагхаа 212 хүн дайнда мордохон, тэдэнэй 92 эрэшүүл дайнай газарта унахан. Олон хүн амиды мэндэ нутагаа бусахашье аза талаантай байхан. Бидэ дайнда хабаадагшадтаа мүнхэ дурасхаал болгон нутагайнгаа парк соо хүшөө табиһамди, хургуулидамнай гоё, томо дайшлхы замай Заал нээгдэһэн. Тэндэ митинг, Майн 9 зориулагдаһан хэмжээ ябуулганууд болодог.

Дайн бэшэ бү болог! Юундэб гэхэдэ энэ аймшагтай ехэ аюул соогуур олон хүнүүд үхэдэг, алуулдаг, гэмтэдэг, эрэмдэг болодог, хүүгэдшье, бүдүүншье зон үншэрдэг. Хото городууд, нютаг нуганууд хандардаг, шатадаг, үндэхөөрөө үгы болодог. Энээнине бү мартая!

САГААЛГАН МИНИИ БҮЛЭДЭ

Сагаалган манай арадай хайндэр. Энэ үдэртэ һара урид бэлдэжэ эхилдэг. Тон түрүүн минии аба эжы дасан ошожо, жэлэйнгээ зурхай харуулдаг. Бүхы Сагаалганай хуралнуудта нэрээ бэшүүлдэг, булта бүлөөрөө дасанай хорёо соо ехэ ба бага гороо хэдэгбди. Гороолжо ябахадаа, хайниие һанагты, бодогты, хэрэгтнай урагштай, бүтэсэтэй хайн байха гэжэ нагаса эжымни хэлэдэг һэн.

Нарын турша соо гэртэхи газраахияа сэбэрлэжэ, хэрэглэхээс болиһон юумээс хаядагбди. Эжымнай бурханаа арюудхадаг. Энэ бүхы юумэ мэдээд, сахяад ябахаданай, саашадаа амар байха. Шэнын нэгэндэ үглөөгүүр эртэ бодоод, эжы абадаа туһалжа ажалаа хэлсээд, хүгшэн эжыгээ золгодогбди. Золголго хадаа бидэниие, залуушуулые үндэр наһатай түрэлдөө хүндэлжэ һургана, таниха, мэдэхэ болгоно.

Шойжитова Алтана

Захааминай аймагай Нэмэлтэ һуралсалай Түб, 7 анги

Багша: Жалсанова Маргарита Дабаевна

МИНИИ АЛДАРТА УГ НАГАСА ТУХАЙ

Долгоров Само-Цырен Зодбосевич хадаа минии уг нагаса болоно. Тэрэ 1918 ондо Баарай гэжэ һууринда түрэхэн намтартай. 1938 ондо Улаан Армиин албанда татагдажа, Уссурийн Хангайн аймагай 115- дахи пулеметчигуудай кавалерийн полкдо алба хээ юм.

Минии уг нагаса хөөрэдэг һэн: «1940 оной ноябрь нара соо армиһаа ерээ һэм. 8 нарын хугасаа соо түрэл колхоздоо хүдэлжэ байхадамни, аюулга дайн эхилжэ, 1941 оной сентябрь нарада Захааминай РВК-гаар Эхэ Ороноо аршалхаяа татагдааб. Дүрбэн нара соо Иркутска областиин Нижнеудинск станцида пулеметчигой курса гарааб. Тиигээд 1941 оной декабрь нара соогуур фронт эльгээгдээб. Нэгэ нара соо ябажа, дайралдаха газартаа хүрөөбди. 1942 оной февраль нара соо түрүүшынгээ дай байлдаанда хабаадалсааб. Ехэ аймшагтай байгаа һэн. Эндэ тэндэ шууяһан һомонууд, минын тэһэрэлгэн. Нүхэр хүбүүднн тиихэдэ шархатажа, зарим нэгэниинь наһа бараа... Тэрэни харахадаа дахин иимэ ехэ дайн газар дэлхэй дээрэ бү болог гээд бурхандаа мүргөөгшэ һэм.

Полкымнай командир хальмаг яһатай Б.Б. Городовиков гэжэ хүн байгаа. Хоюулаа Будаадын шажанай хүнүүд тула бэс бээдээ ходо туһалжа, харалсажа ябаабди. Командирнай Советскэ Союзай Герой боложо, генерал-майор гэхэн нэрэ зэргэтэй дайгаа дүүргээ бэлэй. Данай һүүлдэшье нилээд хоорондоо харилсаа, бэшэг бэшэлсээбди.

Уг нагасамни Смоленскэ, Орловско можонуудта дайнай хатуу сагта дайралдаа. Курс, Воронеж хотонууды дүрбэн нара соо арьяатанһаа аршалалсаа. Эдэ хотонууды хамгаалалсахадаа, «Эрэлхэг зоригой түлөө» гэхэн медальар шагнагдаа юм.

1942 ондо Само-Цырен Зодбосевич Курска дугаагта амаргүй ехэ танкова байлдаа хараһан байна. Энээн тухайгаа иигэжэ дурсагша бэлэй: «Танкнуудай дайралдажа байхада, ёһотоор газар доһолжо байгаа һэн. Хоер тээһээ танкнууд хам тулажа, урда урдаһаа буудалсажа байгаа. Тэрэ үедэ бидэндэ тон аймшагтай байгаа, энэ зураглал яашье мартахаар бэшэ. Энэ хатуу тулалдаанда би бүтүүгээр гэмэлтэжэ, 4 үдэр госпитальдо хэбтээд, удаань өөрынгөө частыда бусажа, саашаа Эсэгэ Оронойнгоо түлөө дайралдаа һэм».

Само-Цырен Зодбосевич 1943 ондо Свердловск хотын шадар байлдаанда ехээр шархатажа, госпитальдо дахинаа ороод, эрхим хирургнүүдэй хүсөөр амиды гараһан байна. Юһэн нара соо тэндэ эмшэлгэ гараһанай һүүлээр, сэрэгэй комиссиин шийдхэбэрээр саашаа дайралдажа шадахагүй гүүлээд гэртээ табигдажа, түрэл нютагаа бусажа ерэхэн байна.

Дайнай урда тээ бэшэг номдо һураһан, 7-дохи анги дүргэхэн хадаа газетэ, журналнууды ходо уншажа байдаг һэн гэжэ минии эжы хөөрэдэг. Уг нагасамни нютагтаа һомоной секретаряар, полеводоор, счетоводоор, налогово инспекторээр ажаллаа.

Тэрэ жэншэдгүй үнэн бодолтой, сэхэ сэбэр ябадалтай, нютаг зондоо хүндэтэй хүн байгаа.

Само-Цырен Зодбосевич 1975 ондо Енгорбой нютагта наһа бараа. Буряад Уласай «Нангин дурасхаалай Номой» 4-дэхи ботиин 368-дахи нюурта нэрэн орожо мүнхэлэгдэхэн байна. Би уг нагасаяа ходоодоо һанажа ябахаб, хожомоо өөрынгөө үхибүүдтэ эрэлхэг зориг тухайнһаа омогорхолтойгоор хөөрөжэ ябахаб. Иимэ ехэ алдартай уг нагамнай манай һанаан, ухаан бодол соомнай ходоодоо байха!

V- дахи шэглэл:**БАГША МЭРГЭЖЭЛТЭНЭЙ УРАН УНШАЛГЫН УРИЛДААН**
«СЭДЬХЭЛЭЙ ЖЭГҮҮР»

*Огторгойн бурхадай галаа түлхэдэ,
Одо мүшэд носодог хаяа,
Газарай зоной зугаа дэлгэхэдэ,
Гэтэн тэдэнэр хүхидэг хаяа.
Һүзэглэн буряадай зула барихада,
Һанаан заяень дэмжэдэг хаяа,
Сэдьхэлэйн уряагай аласта эдэлхэдэ,
Сээжэдэнь Жэгүүр олгодог хаяа...*

Түрэлхи хэлэндээ бэсын бодото жэшээ дээрэ һурагшадаа дурлуулжа, уран уншалгаар һонирхуулжа, буряад зохёолнуудаа уншуулжа ябахада таарамжатай гэжэ һанагдадаг.

2016 ондо Яруунын аймагта болоһон Монголой суута уран зохёолшо Сэнгийн Эрдэнийн 80 наһанай ойдо дашарамдуулһан урилдаанда хабаадаһанби. Жюриин түрүүлэгшэ Россин габыята, Буряадай арадай артист, Россин уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Доржо Сультимов уран уншалгын урилдаа эмхидхэгшэдтэ хандаһан баярай үгэнүүд соогоо: «Энэ мүрысөөн элитэ уран зохёолшын номууды олондо тунхаглаха, түрэлхи хэлээ, уран зохёолоо хүтжөөхэ зорилгонуудаа гүйсэд бэелүүлбэ. Иимэ удхатай урилдаануудай Х.Намсараевай, Ч. Цыдендамбаевай, Д. Улзытуевай, Ц. Доной, Ц. Галановай творчествоор республикымнай аймагуудаар үнгэрхыень хүсэнэб» - гэжэ хэлээ бэлэй.

Тэрэ урилдаанай юрэ бусын зохёохы оршон, буряад юртэмсэ сэдьхэлдэ бүхөөр орожо, уран зохёолоо һэргээн уншаха зорилготойгоор Буряад оронойнгоо багша мэргэжэлтэнэй дунда «Сэдьхэлэй Жэгүүр» урилдаа 2017 оной эхиндэ үнгэргөөбди.

«Уянга» (Поэзия), «Уярма түүхэ» (Проза), «Энэ-элдээ!» (Юмор), «Уран бүтээл» (Закадровое чтение), «Уран гуурһан» (Авторское произведение) гэхэн шэглэлнүүдээр 22 багшанар ехэ һонин ажалнууды бэлдэжэ эльгээһэн байна.

Гран-при шанда Хориин 2-дохи дунда һургуулийн дүй дүршэлтэй, ялас гэмэ талаан бэлигтэй буряад хэлэнэй багша Дугарова Людмила Николаевна хүртөө.

Хори нютагта заншалта болоһон, эртын хабартаа Хун шубууды утгамжын гүнзэгы удхатай баяр ёһололой оршондо шангын барюулха саг хабсараа.

«Сэдьхэлэй Жэгүүр-2020» Агуу-ехэ Илалтын 75 жэлэй ойн баярта

зорюулжа соносхообди. Буряад ороноймнай, Забайкалийн хизаарай болон Эрхүү можын 45 багшанар эрхим шанартай ажалнуудыс бэлдэжэ эльгээгээ.

Гран-при шагнал Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуулийн буряад хэлэнэй багша Доржиева Дашама Дугаровнада барюулагдаа. Олон жэлдэ түрэлхи хэлэс аша үрэтэйгөөр заажа ябаһан багша дайнай ба ара талын баатарнуудта зорюулһан өөрынгөө шүлэгэй удхаар видеобуулгабари бэлдэжэ, уярма һайханаар уншаһан байна. Видеоматериалнууд: <http://www.kizhistokilmy.ru>

«СЭДЬХЭЛЭЙ ЖЭГҮҮР - 2017»

«УЯНГА» (ПОЭЗИЯ)

I - дэхи шангай хуури

Будаева Дарима Аюшеевна

Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуулийн буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури

Доржиева Эржена Баировна

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн эхин ангиин багша

II - дохи шангай хуури

Лыденова Марина Цыренжаповна

Хориин аймагай номой сангай библиотекарь

III - дахи шангай хуури

Цыдендамбаев Жамьян Дашиевич

Хэжэнгын дунда интернат-хургуулийн буряад хэлэнэй багша

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (ПРОЗА)

I - дэхи шангай хуури

Дугарова Людмила Николаевна

Хориин 2-дохи хургуулийн буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури

Нимаева Оюна Дамбаевна

Ородой-Адагай дунда хургуулийн буряад хэлэнэй багша

III - дахи шангай хуури

Энкеева Октябрина Дабаевна

Хэжэнгын дунда хургуулийн хүгжэм дуунай багша

«УРАН БҮТЭЭЛ» (ЗАКАДРОВОЕ ЧТЕНИЕ)

I - дэхи шангай хуури - **Цыренова Галина Раднаевна**

В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури - **Ширанова Валерия Токтохоевна**

Дээдэ-Саянтын интернат-хургуулийн эмхидхэгшэ багша

III - дахи шангай хуури - **Пурбуева Валентина Цыренбимбаевна**

Алташын-Адагай интернат-хургуулийн тоо бодолгын багша

«СЭДЬХЭЛЭЙ ЖЭГҮҮР - 2020»

«УЯНГА» (ПОЭЗИЯ)

I - дэхи шангай хуури

Дугарова Людмила Николаевна

Хориин 2-дохи хургуулийн буряад хэлэнэй багша
Уран зохёол: Ц-Д. Дондогой «Эхын гэрээд үгэ»

II - дохи шангай хуури
Дамбаева Нима-Ханда Бавасановна
Ивалгын дунда хургуулийн
ород хэлэн ба литературын багша

II - дохи шангай хуури
Илыгеева Баирма Эрдэни-Сыреновна
Корсаковын дунда хургуулийн
буряад хэлэн ба литературын багша

III - дахи шангай хуури
Данзанов Сергей Валерьевич
Агын округой Могойтын аймагай
Хара-Шэбэрэй дунда хургуулийн тамирай багша

III - дахи шангай хуури
Михайлова Сэсэгма Содномдоржиевна
Хэжэнгын «Сэсэг» хүүгэдэй сэсэрлигэй
бэс тамирай талаар инструктор

«УЯНГА». КОМПОЗИЦИ

I - дэхи шангай хуури
Бальжиров Мижит Борисович 27 выпускын шабинартаяа Гиль-
бэрын дунда хургуулийн багшын ажалай ветеран

II - дохи шангай хуури
Улаан-Үдэ хотын 60 – дахи хургуулийн
эхин ангиин багшанар

III - дахи шангай хуури
Х. Намсарасвай нэрэмжэтэ
Хэжэнгын дунда хургуулийн багшанар

«УЯРМА ТҮҮХЭ» (ПРОЗА)

I - дэхи шангай хуури
Нанзанова Очир-Ханда Найдановна
Асагадай дунда хургуулийн буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури
Ангахаева Дашима Дамбаевна
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн эхин ангиин багша

III - дахи шангай хуури
Бальжинимаева Дарима Эрдынеевна
Улаан-Үдэ хотын 60-дахи хургуулийн ород хэлэнэй багша.

«УРАН БҮТЭЭЛ» (ЗАКАДРОВОЕ ЧТЕНИЕ)

I - дэхи шангай хуури
Жигжитова Людмила Дамбаевна
Улаан-Үдын 20-дохи хургуулийн буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури
Цыжинова Юлия Булатовна
Улаан-Үдын 60 – дахи хургуулийн багша

III - дахи шангай хуури
Аюржанаева Оюна Тудуповна
Хэжэнгын аймагай Худанай хургуулийн ород хэлэнэй багша

«УРАН ГУУРҺАН»

I - дэхи шангай хуури

Доржиев Михаил Цыбикович

Ёнгорбойн хургуулиин буряад хэлэнэй багша

II - дохи шангай хуури

Батуева-Урбанеева Светлана Жамбаловна

Зэдын аймагай Оёор тосхондо ажаһуудаг
эрдэм хуралсалай ветеран

III - дахи шангай хуури

Шагланов Зоригто Сергеевич,

Буряад Уласай үндэхэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат

«УРАН ГУУРҺАН» НОМИНАЦИДА ХАБААДАҺАН АЖАЛНУУД

Автор: **Светлана Батуева-Урбанеева**

Зэдын аймагай Оёор нютагһаа багшын ажалай ветеран

МҮНХЭРӨӨ ДҮРЭНЬ, НЭРЭНЬ

Хархис дайсанһаа орон нютагаа абаралсааш,
Хамаг зондоо найхан жаргал асаралсааш,
Аюулта дайнһаа бусаха заяагүй байгааш,
Ашата нютагтаа алхалха золгүй байшоош.
«Нэрэ хураггүй үгы болоо» гэхэн
Гунигта мэдээсэл абаагша һэн
Үслһэн найхан инаг нүхэршни,
Үншэрөөд үлэхэн үрэ бэснэршни.
«Үгы, алдуу болоо, буруу», - гээд,
Унтаршагүй найдал досоогоо түрөөд,
Орожо срэхэл бээ гэжэ найдаад,
Олон жэлдэ хүлсэгээл тэсэмгэй.
Гурбалжан конверттэй үсөөхэн бэшэгүүдыш
Гуниглан амарагшни нягтаар хадагалаа,
Сэбэр найхан дураяа гамтайхан
Сэдьхэлдээ ханажа наһаараа ябаа...

Ерээд онуудай үсэр оройдоол
Аяар холын Курскын дүхэригтэ
Арайхан олдoo хайрата бэшни.
Дарыхан ерһэн баярта мэдээсэл
Дуулаха заяагүй байгаал эмгэймнай.
Арбан дүрбэн онһоо захалжа,
Агуу Илалтын баярай үдэртэ
Улаан-Үдын гол талмайгаар
Унаһан сэрэгшэ жагсаалда үнгэрнэ
Дүрьсень дээрэ үргэнхэй ашанарынь
Дүүрэн зон соо омогтой гэшхэлнэ,
Алтан үзэгүүдээр ниилэнхэй хүшөөдэ
Алдарта элинсэгэйн нэрэ мүнхэрнэ...

Автор: **Доржиев Михаил Цыбикович**
Захааминай аймагай Ёнгорбойн дунда хургуулиин
буряад хэлэн ба уран зохёолой багша

Доржиев Михаил Цыбикович 1963 ондо Захааминай аймагай Ёнгорбой хууринда түрһэн. 1980 ондо Санагын дунда хургуули түгэсхөөд, хургуулиин һүүлээр нэгэ жэлэй хугасаа соо түрэл «Ёнгорбойнгоо» совхоздо ажаллаад, 1981-86 онуудта Буряадай багшанарай дээдэ хургуулиин буряад хэлэ бэшэгэй таһаг дүүргээ. 1986-88 онуудта сэрэгэй албанда ябажа ерээ. 1989 онһоо мүнөө болотор таһалгаряагүй Ёнгорбой нютагайнгаа түрэл хургуулида буряад хэлэнэй багшаар ажаллана. 2001-2018 онуудта хургуулиин захиралаар ажаллаа. 2000 ондо Буряад ороной «Эрхим багша» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, тэрэл жэлдээ Москва хотодо Бүхэроссин багшанарай урилдаанда хабаадажа, «Учитель года России – 2000» гэхэн дипломоор шагнагдаа. Түрэл аймагайнгаа «Уран-Дүш» гэхэн уран зохёолиодой холбооной гэшүүн. Сүлоо сагуудтаа уран гуурһанайнгаа хурсые туршадаг. Монгол туургата арадуудайнгаа түүхээр һонирхогшо, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, үльгэр түүрээгшэ.

ДАЙНАЙ БОЛОН АЖАЛАЙ ВЕТЕРАНУУДТА!

Аюулта дайнай дүлэнһөө
Амиды бусахаа мэдээгүй,
Ара таладаа орхихон
Арад зонойнгоо түлөө,
Амин голо хайрлангүй
Амидын тама дабаһан,
Агуу солын үршөөлтэй
Алдарта манай баатарнууд.
Үхэлһөө айнгүй сэхээр
Үсэдөөр урагшаа дабшаа,
Илалтын үдэр ойртуулан
Үдэр һүни илгаагүй,
Дайсанаа һамнар сохин
Дайшалхы габыяа харуулаа,
Хайратай найхан үринэрөө
Харатанһаа боложо үншэрүүлээ.

Эгшүүритэ дайнай үйлэхөө
Эндээ ажалаараа тэмсэбэшье,
Хамсыгаа хододоо шуунхай
Хамжан илалтадаа дабшаа,
Хамтын хүсэнэй хабые
Хара хүлһөөрөө гэршэлээ,
Ажалай габыяа гаргаһаншуулай
Ашыень яжа харюулалтайб?!
Жаргалтай ерээдүйн түлөө
Улаан шуһаяа адхаһан
Алдар солото габыятнай
Арад соогоо мүнхэжэхэ,
Бусахагүй залуу наһаяа
Буригүй сэлмэгээр үнгэргэхэн,
Баатар солото Таанартаа
Баярые хүргэн дохинолби!

Гран-при шагнал

Автор: Дашама Дугаровна Доржиева

Х. Намсараевтай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һургуулийн

буряад хэлэн ба уран зохёолой багша

ОРОД НЮТАГАЙМ ОМОГ ХҮБҮҮДТЭ

Эсэгийн дайнда ами наһаяа үгэхэн Ород нютагаймнай 76 баатар

хүбүүдэй нангин дурасхаалда

Эсэгын дайнда
Эрид тэмсэһэн,
Хариин дайдада
Хаанаб даа хэбтэһэн
Ород нютагайм
Омог хүбүүд!

Түрийн дайсадга
Түмэрөөр ханатажа,
Түүхэ, түрээс
Түгэлдэр хамгаалаат,
Түрэл нютагайм
Түрүү хүбүүд!

Жаран хүбүүдэй*
Жабхаланта габыя,
Буряд шуһанайнь
Буурашагүй абьяас
Түрэл нютагайм
Түүхын домог лэ!

Залиршагүй дуу,
Замхашагүй соло
Багахан хадуун
Бадаргаабди зула!
Энхэ хэрэгтнай
Мүнхын хүлдэ лэ!

***Хэр сагхаа хойшо Ородой жаран хүбүүд гэжэ холо ойгуур суурхahan нютагаймнай баатар хүбүүд байхан. Юунэйшье болоо наа, тэдэнэр эбтэй зетэйгээр сугларжа, хамтаржа, ажалишье хэхэ, дайсанһаашье абарха шадалтай байхан. Эдэ хүбүүдэй үри хадаһад Эсэгын дайнда ошоһон байна, нэрэ солыень үргэн ябаһан.*

ДАЙНАЙ АРА ТАЛАДА АЖАЛЛАҢАН ЭЖЫ АБАНАРТАА

*Бэлые бэдэржэ гүйгөөгүйт,
Хүнгые ханажа байгаагүйт
Хүшэр гээд, бүхыгөөгүйт,
Альгаа дэлгээд, аргагүйгөө дурдаагүйт,
Хургаа даран, хэһэн юумээ тоолоогүйт.
Арадтай адли гэшхэсэ соонь алхалаат,
Зонтой адлил золоо бэдэрэн ябаат даа,
мэдэнэбди, хананабди, мургэнэбди...*

Эсэгийн дайнай баатар сэрэгшэд болон дайнай ара талада хара хүлһөө гаргаһан ажалай баатарнууд нэрэ бүхэниие дурсан һанан ябая. Илалтыг шэрээлсэһэн хүн бүхэнэй нэрэ соло мартагдаха чоһгүй. Тэдэнэй үргэхгүй хүнинүүд, гажаһан, холонхой ажалша альган, уйлаһан уршалаатай шарайнууд, дайнай талада ами наһаяа үгэһэн хайрата аханарнай –арад зоной амгалан ажаһуухын түлөө бэлэй. Хүн бүхэндэнь мүнхын хүшөө бодхожо шададаг һайб!

Автор: Зоригто Сергеевич Шагланов

Буряад Уласай үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай хүмүүжүүлэгшэ

ЭЛШЭТЭМЭ ОЮУН

Хүрһэтэ алтан дэлхэй дээрээ аба эжынгээ буянгаар хүлөө шоройдуулжа, азарга мориной жолоо татан ябахатаа, уран гураһанай оюун ухаас бэсдээ шэнгээһэн, шүлэг зохёохо аргатай байһанаа мэдэрээ хэм.

Тэрэ холын 2003 оной хабарай дулаан хаха сэржэ, хун шубуунай хушуугаа татаха сагай оршондо, уһа голлой хүсэ шадалаа абажа байха сагта, дэлхэйн ногоон үнгөөр хушагдажа байгаа үедэ, Түнхэн аймагай Тоорын дунда хургуулийн зургаадахи ангин шаби ябахадaмни, буряад хэлэнэй багша Матусева Евгения Базаржаповна гурбадахи хэшээлэй дүүрэхэдэ: «Зоригто, удаан болонгүй, май һарада Мүнхэ-һарьдагта (Бадажал Найдаков) зорюулагдaһан уран уншалгын урилдаан болохонь, харин шимнай эхирэй үрөөһэн хадаа шүлэг бэшэхэ оньһотой байхаш,» - гэхэн дурадхал оруулаа һэн. Урагшаа һанаатай би үгы гэнгүй, туршуужам гээ һэм. Хэшээлэй һүүлээр Бэлигто эхиртээ шүлэгэй мүнэнүүдые холбожо урдуулан, Валентина Гатыповна абгазы ба Владимир Жалсараевич хурайхандаа ошоо бэлэйбди.

Үглөөдэрынь буряад хэлэнэйнгээ хэшээлдэ ерэхэдээ, «Түнхэн, минии Түнхэн» гэхэн түрүшын шүлэгөө хуудалан дээрээ зохёонхой ерээ нэм. Багша Евгения Базаржаповна: «Энээниеш би гэртээ найнаар хараад ерэхэб», - гээ бэлэй. Багша тэрэ ажалысмни буряад шүлэгэй дүримөөр болгон асаржа хурагшадаа үгэхэдөө: «Зоригто,шимнай шүлэг зохёохо маягтай байнаш (дар) харин нэгэ бага тэрэнээ хүгжөөхэ хэрэгтэй, энээхэн шүлэгыеш Жорж Долгорович Юбухасвта үгөөб,» - гэжэ баяртайгаар дуулгаа нэн. Удангүй Валя абгазы, Володя хурайхатанаар хүршэ хууһан Буряад Уласай арадай поэт Жорж Юбухасв яагаад шүлэг бэшэхэб, ямар дүримүүдые баримталхаб, буряад шүлэгтэ заал хаа толгой, һүүл холбуулалай байдаг, ямар ородой болон буряадай мэдээжэ классигудые уншажа хэлээ хурсадхаха хэрэгтэйень намда заабарилаа. Москва хотодо М. Горькин нэрэмжэтэ уран зохёолой дээдэ хургуули бии юм гэжэ мэдээ тиихэдэ үгөөгшэ нэн. Мүн тиихэдэ Евгения Базаржаповна Жорж Юбухасв хоёр ерээдүй поэдэй харгы замые нээжэ арюудхаа юм гэхэдэ, алдуу болохогүй. Тэрэ гэхээр түрүүшынгээ шүлэгтэйгөө майн 25 үдэртэ Мүнхэ-Саридагта (Будажан Найдаков) зорюулагдаһан уран уншалгын урилдаанда 3-дахи һуури эзэлээгшэ нэм.

Энэ удхатай наһанай харгы замай байдалһаа уламжалан, шүлэг зохёохо гэхэн арга боломжоёо хурсадхажа ороо бэлэйб. хурагша ябаха үеддөө «Саян» сониндоо «Түнхэн, мини Түнхэн», «Дүү басагандаа захяа», «Танай харгы одотол» гэхэ мэтэ шүлэгүүднн хэблэгдээ юм.

Оюутан ябаха сагтаа ЭЛШЭТЭМЭ Оюун гэхэн псевдоним өөртөө абаа хүм. Ажалай намтараа эхилхэ үедөө «Пегас над Хамар-Дабаном» гэхэн согсолбори соо «Шулуутамни», «Дуран», «Утахан хүниндөө» гэхэн шүлэгүүдни ороо. Саг оршог «Буряад үнэн» сониндоо ЭЛШЭТЭМЭ Оюун нэрээрээ шүлэгүүд болон статьянууды хэблүүлдэг заншалтайб.

Авторғаа

АГУУ ИЛАЛТЫН ОЙДО

Залуу хүбүүд басагад
Зоригоо зангидажа алхалнад,
Эжы абынгаа буянгаар
Эсэгэ оронойнгоо түлөө
Буунуудаа гарта барихадажа,
Баруун тээшээ үгсэхэдэнь,
Бууралхан эжынэр нюдөө уһатуулан
Баатар үринэрөө үдэшэнэл.
Үндэр наһатай эжы абанарһаа
Үльмы дээрээ хүзүүдэн хахасаад,
Тангаригаа бариһан олон үринэрынь
Тэмсэхэ сэрэгшэд болохоёо ябабад.
Дүрбэн жэлдэ – дүтын нүхэд,
Дүрбэн жэл соо бусалһан шуһан,

Дүрбэн жэлдэ – урдаһан нёлбоһон,
Дүрбэн жэлдэ хүлсэгдэһэн бэшэгүүд.
Баатар хүбүүд басагадай,
Буугай һомон түргэдэжэ,
Баяр, хахасалга, найдал
Баатаршалга эрьсн, эрьсн ерэнэл.
Аба эжынгээ шарайһаа холодожо,
Адуун хүрэгөө батаар унаһаар,
Алдарта нэрээ дэлхэйдэ суурхуулан,
Арадай баатарнууд харида үлөөл!
Сагай сууряанда, үүрэй сайхалаар,
Сагаан Дара Эхэдээ мүргэһөөр,
Сэнтэнхэй һамбайтай аба эжынэр
Суутай хүбүүд, басагадаа золгоһоор!

Автор: Галина Раднаевна Цыренова
В.С. Мункинай нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейн буряад хэлэнэй багша

УГАЙ МАГТААЛ

*Хүн шубуун гарбалаа,
Хуһан сэргээс дурдажа,
Үймөөтэ сагуудай хатууда
Үйлын үрээр таһарбашье,
Үндэр заяагаа алдаагүй
Түүхэтэ хори удамаа
Түүрээн дуулаха хүсэлэнтэйб...*

Хүбэн тэнгэри оройтой,
Хүрьһэтэ газар тулгатай,
Хүжэ ногоон уняатай
Хүхэ нуурта буудалтай
Самгаал мүнгэн хушуутан,
Сагаан дали жэгүүртэн!

Абын буусада буудалтай,
Арюун нуурта һуудалтай,
Залиршагүй бүхэ татасатай,
Зайлашагүй мүнхэ эрьсэтэй
Уян налархай заншалтан,
Уран нугархай хэлбэритэн!

Эсэгэ тэнгэри мэдэлтэй,
Эхэ газартаа эльгэтэй,
Ганганама ирагуу дуутай,
Гамнама инагай энхэрэлтэй
Энхэ талын элшэнэр -
Эжэл хоёр табисууртан!

Угай түүхэ захиһан
Үбгэ эсэгын заяаһан,
Ураг худын золгоһон
Үрийн хүлдэ залгаһан
Үнэр баян үршөөлнай -
Үйһэн сагаан хуһамнай!

Тэбхэр гурбан хэршэлээдээ
Тэнгэрийн хүлэг дүнгэһэн,
Түшэмэдэй унаа тогтооһон,
Түрын жолоо торгооһон
Замай Алтан гадаһамнай -
Заяанай хуһан сэргэмнай!

Шууяма хурса зэбэтэй
Шуумар хурдан номотой,
Шунгама гүнзэгы ухаатай,
Шудалма эсэгын хургаалтай
Сээжын шэмэг үгэтэн,
Сэдьхэл сэбэр үйлэтэн!

Баруун можоор нютагтай
Бардам аха Бурядай,
Баргажан голоор буусатай
Баргын одхон Хорёодой -
Барихада нэгэ яһатан,
Бажуухада түрэл шуһатан.

Сагай хүндэдэ энэрэлтэй,
Сагаан хаанда түшэгтэй,
Молор дайдаар таранхай
Манжуур, Халхаар түрэлтэй
Мохошогүй шэн зоригтон -
Мүхэшгүй хори омогтон!

Аласай түүхэ эхилһэн
Алан- Гуа үхинтэй,
Алтан түрэ тогтооһон
Алдарта Чингис зээнсэртэй
Арад түмэнэй омогорхол -
Арбан нэгэн эсэгэмнай!

Буряад заншалаа сахинхай,
Буддын хургаал даганхай ,
Буян сэдьхэлээ дэлгэнхэй,
Бүгэдэ зоноо нэгэдхэнхэй
Булад туулгата араднай -
Булган туургата буряаднай!

АХАДАА

Нарандал дулаахан шарайтай,
Нимгэн сагаахан сэдьхэлтэй
Нангин эжынгээ бэлэглэһэн
Нэмэлдихэ ахатайдаа баясанаб!
Азатай хубидам үршөөгдэһэн
Ахамни, арымни бурханга,
Уурлахаш, уярхаш сэдьхэлтэй
Урдамни заларһан һахюуһанта.

Аглаг дэлхэйдэ гансал танда
Абын сагаан сэдьхэл байха.
Алдуу эндүү ушарбаш гэлэй,
Арынтнай сагаан толон ехэ.
Аюулта ушарһаа, элдэб осолһоо
Аршалха нангин хүсэнтнай ехэ,
Үйлын үри, харатын хорлолһоо
Үндылгэн абарха хүсэлтнай бэхи.

Хорбоо юртэмсын шарай танижа,
Хүмүүнэй ами залгаһан саһаам
Намайе мэдэхэ танһаам үлүү
Найдамтай бата түрэлхин үгы.
Нялха хэбтэхэдэм харалсаат,
Нарай хаһадам һаатуулаат,
Багадам дахуулжа наадхуулаат,
Боргожохо хаһадам далижуулаат.

Ахын сэдьхэл - уужам тала,
Ахын һанаан - үндэр агуула,
Хэлэһэн үгэтнай – хургаал,
Хэһэн хэрэгтнай - магтаал!
Үрсэлэй дээжын урманда
Үлзы жаргал эдлэгты,
Сансарын хүрдын оршондо
Сарюун, дорюун ажаһуугты!

НҮХЭРТӨӨ

Үрээлтэ найхан нүхэрни,
 Үдхэн хара үһэнэйшни
 Нимгэн хюрууда дайруулһаар,
 Нягтаран зузаарха бүри,
 Сохо дээрэхи уршалаагайшни
 Сугларан гүнзэгьрхэ бүри,
 Сугтаа нууһан жэлнүүдэймнай
 Субан һубариха бүри,
 Заяанайм хани түрэхэндэшни,
 Золойм түшэг ябаһандашни,
 Замайм залуур болоһондошни
 Заяата бурхадтаа мүргэнэб даа...

Үлэмжэ сарюухан наһанһаа
 Үдэр бүхэн холодохо бүрээ,
 Үринэр олоноо үндылгэжэ,

Үндэрэй дабаас гаталха хаһандаа,
 Зүрхэнэйш һуданһан тодорһондоо,
 Зүргыншни утаһан тохорһондоо,
 Зоригойшни тулга ябаһандаа
 Заяагша бурхадтаа зальбарнаб даа...

Хайрата ганса амарагни,
 Хүдэр түхэл шарайншни
 Хайра дурандаа дүмүүлһээр
 Хэнһээш дүтөөр үзэгдэхэдэ,
 Огто даруухан зангайшни,
 Онсо һаруулхан харасыншни
 Ошоһон жэлнүүдтээ жэгнүүлһээр,
 Ошотон гэрэлтэхэ тухандань
 Азата нүхэримни танюулһан
 Ашата бурхадтаа баясанаб даа!

VI - дахи шэглэл: КОМПЬЮТЕРНА ФЕСТИВАЛЬ «СОЁЛОЙ ТУЯА»

Манай хургуулийн дэргэдэ компьютерна клуб UniCem 1999 ондо бии болоһон. Хүүгэд эндэ олон ондоо һалбаринуудаар, һуралсаха нэгдэлнүүдээр (Обучающийся Альянс) хубааржа ажалаа ябуулдаг, проектнүүд дээрэ хүдэлдэг.

Буряад хэлэ, ёһо заншал дэлгэрүүлхэ үүргэтэй уласай конкурснуудта хабаадажа, үндэр сэгнэлтэнүүдтэ хүртэһэн проектнүүд:

- «Үндэһэн соёлой булаг» - 1 һуури, Шойжилова Соёлма, ОА«Web-дизайн» Уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестиваль, 2016
- «Монгол зурхай» - 3 һуури, Галданов Гэсэр, ОА «АиП», Уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестиваль, 2016
- «Үндэһэн соёлой сахим харилсаата нөөсэлэлгын түб «Соёл Туяа» - Балданов Бэлиг, UniCem клубай президент, Зэдын аймагай Цагаатайн хургуули, 2018
- «Хэжэнгын аршаанууд» - Цыренжапова Арюна, ОА«Web-дизайн», Уласхоорондын «Найрамдалай дугы» фестиваль, 2019.

Клуб 2002 онһоо хойшо жэл бүри компьютерна фестиваль үнгэргэдэг заншалтай. Фестиваль өөрын сэдэбтэй байдаг, ямар нэгэн удха шанартай үйлэдэ зорюулагдадаг: «Буряад орон Ород Уластай заяанай замаар» (2018), «Ерээдүйн технологинууд» (2019), «Мүнхэ дурасхаал» (2020) г.м. Фестивалиин үедэ информатикаар олимпиаданууд, интернет-нааданууд болодог, хүүгэд олон ондоо һалбаринуудаар проектнүүдээ, ажалнуудаа эльгээдэг, олоной анхаралда табижа, сэгнэлтэ, шагналуудта хүртэдэг.

2021 ондо Буряадай соёлдо, ёһо заншалда зорюулагдаһан «Соёлой туяа» гэгэн компьютерна фестиваль буряад хэлэн дээрэ боложо үнгэрбэ. Шагналуудта Грантын мүнгэн һомологдожо, үхибүүд урматайгаар хабаадаба.

- **Веб-студи «Минии нютаг» (сайтнуудые зохоолго)**
 1 һуури - «Аха нютаг» сайт; Машасва Туяна, Өөрлигэй хургуули
 2 һуури - «Минии нютаг» сайт; Цыренов Аюр, 29-дэхи Буряадай гимнази
- **Видеостуди «Айлшалыт манайда!» (фильмнүүд)**
 1 һуури - Торпинкеева Сарюна, Өөрлигэй дунда хургуули
 2 һуури - Дашадылыкова Арюна, Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуули
- **3D-студи «Буряад амһарта».** (3D-принтерээр буряад амһарта бүтээлгэ)
 1 һуури - «Гүсэ»; Гурьев Аюша, Хэжэнгын дунда хургуули
 2 һуури - «Дүрбэн Бэрхэ»; Нордопов Булат, Хэжэнгын лицей
- **Компьютерна графикын студи «Минии юртэмсэ» (зурагууд)**
 1 һуури - «Байгаали» зураг; Шелковникова Александра, Хэжэнгын дунда хургуули.
 2 һуури - «Шалсаанын обоо»; Цыденжапов Номто, Хэжэнгын лицей.
- **Мультимедийнэ студи «Онтохонууд» (мультфильмүүд)**
 1 һуури - Намсараев Аюр, Хэжэнгын лицей
 2 һуури - «Түншэ»; Бальжинимасва Эржена, Хэжэнгын лицей
 2 һуури - «Монсуудай» онтохон; Намсараев Алдар, Хэжэнгын лицей

• **Компьютерна студи «Нааданууд»**

1 хуури - Шагай наадан: «Дүрбэн Бэрхэ», «Мори урилдаан», Scratch программа; Хабаев Максим, Хэжэнгын лицей

2 хуури - ««Буряад хубсаһан», «Бүтүү харгы», Scratch программа; Цыдыпов Арслан, Хэжэнгын лицей

3 хуури - «Эрын гурбан наадан», Minecraft программа; Давыдов Захар, Цыденжапов Номто.

Студинуудта шалгарагшад сэнтэй шагнал, дипломуудта хүртөө.

Модераторнууд «Соёлой туяа» гэхэн сахим харилсаанай 3 шататай наада (Брейн-ринг 1, Брейн-ринг 2,) Түгэхэлэй наадан) бэлдэжэ үнгэргэһэн байна. Нааданда табигдаха асуудалнуудыг харюутайгаарын үхибүүд өөһэдөө оложо модераторнуудта эльгээдэг, тэдэ согсолжо, олоной анхаралда сайт дээрэ гаргахдаа, асуудал бүхэндэ сэн, шагнал табидаг. Шагнал зүбөөр харюусаһан хүндэ хүртэнэ, угы бол, асуудал табигшада ононо.

Түгэхэлэй наадан (финал) апрелин 23-да Хэжэнгын лицейн, Хэжэнгын дунда хургуулийн болон 29-дэхи Буряад гимназийн хүүгэдэй хабаадалгатайгаар ZOOM талмайда болоо. Хабаадагшад буряад соёл, хэлэн ба уран зохёол, ёһо заншал тухай асуудалнуудта харюусаж, мэдэсэсэ улам үргэдхөө.

Харагшадай (Зрители) болон Мэргэшүүлэй (Знайки) хоорондо шанга тулалдаан боложо, Харагшадай команда хонирхолтой, орёонье асуудалнуудыг табиһан байжа, 6:3 тоотойгоор илаба. Мэргэшүүлхээ Батожанова Арюна (Хэжэнгын лицей), Шойжилова

Соёлма (Хэжэнгын лицей), Садыков Дима (Хэжэнгын дунда хургуули) зүб харюунуудыг үгөө. Хэжэнгын лицейн Мэргэшүүлхээ Шойжилова Соёлма, Харагшадһаа Баклашова Анна хонин, гүнзэги удхатай асуудал эльгээжэ, UniСомой Жюриин шийдхэбэрээр сэнтэй бэлэгүүдээр шагнагдаба.

«Үндэһэн соёлой нөөсэлэлхы Түб «Соёл Туяа» түсэл бэлүүлгэдэ Уласай бюджетһээ һомологдохон грантын мүнгөөр урилдаанай шангууд хангагдажа, илагшадта үнэтэй бэлэгүүд (флешкэ, флеш-карта, мышкэнүүд, музыкальна колонко г.м.) барюулагдаа.

VII - дохи шэглэл:

«АЛТАНАЙ ДУҢАЛНУУД»

(Арадай аман зохёолдо түшэглэһэн хэмжээ ябуулганууд)

Алта мүнгэнһөө сэнтэй арадаймнай аман зохёол мүнөө сагай эрхэ байдалда тарама эршэтэйгээр, хонирхолтойгоор хургуулида үзэгдэхэ гээд найданабди. Буряад арадаймнай аман зохёолой эрхим баялиг, Түб Азийн эрдэни зэндэмэни гүүлэһэн гайхамшагта «Абай Гэсэр» үлыгырыг шудалха зорилготойгоор «АБАЙ ГЭСЭР» наада 2021-2022 хуралсалай жэлдэ эмхидхэнэбди.

1 - дэхи шата: «Гэсэрэй» уншалганууд» (декабрь 2021 - март 2022). Багшанарай болон 5 – 11 ангиин хурагшадай дунда «Гэсэр» үлыгырыг уншалга, үзэлгэ эмхидхэхэ.

Тон эхиндэнь «Гэсэр» үлыгэр, тэрэнэй удха шанар тухай видеопрезентаци бэлдэжэ харуулагдаха ушартай. Эблэлэй хургуулинууд Хэжэнгын лицейһээ эхи татажа, жэшээтэ видеоуншалгануудыг буулгажа, бэс бээдээ 7 хоногоор халаангаа дамжуулна. Бүхы материалнууд «Соёл Туяа» сайт дээрэ табигдаха эрхэтэй.

2 -дохи шата: «Абай Гэсэр» гэхэн Эрдэм мэдэсын Нөөсэ (Банк Знаний) суглуулан бүридхэлгэ (январь - март 2022)

Үхибүүд үлыгэрэй удхаар богонихон асуудалнуудыг тобшо харюутайн бэлдээд, эмхидхэгшэдтэ эльгээхэ.

Сэдэбүүд:

- «Гэсэр» үлыгэр шэнжэлэгшэд;
- Үлыгэр түүрээгшэд;
- Абай Гэсэр ба тэрэнэй баатаршалганууд;
- Үлыгэрэй бусад геройнууд, тэдэнэй ябуулганууд;
- Үлыгэрэй удхаар зохёогдохон соёлой бүтээлнүүд.

Эрдэм мэдэсын Нөөсэ (Банк Знаний) байгуулга

Эмхидхэгшэд Нааданда эльгээгдэһэн эрхим, хонин удхатай асуудалнуудыг Нөөсэдэ оруулхадаа, автор тухай тобшо мэдээсэл табина. Модераторнууд Нааданда хабаадаха асуудалнуудыг шэлэжэ абаад, асуудал бүхэндэ өөрын сэн табина. Модераторнууд Нөөсын (Банкын) материал нарин нягтаар хадагалжа, олондо тарааха ёһогүй. Асуудал-харюунууд электрон хаягаар суглуулагдаха: abaigeser@yandex.ru

3 - дахи шата: Сахим харилсаанай 3 шататай наадан «Абай Гэсэр» /Брейн-ринг -1, Брейн-ринг -2, Түгэхэлэй наадан/ (2022 оной апрель харада)

Наадан интернет холбоондо ZOOM гэхэн талмайда эмхидхэгдэнэ.

Нааданай эсэстэ эгээл эрхим асуудал ба харюу эльгээһэн авторнуудай нэрэнүүдыг эмхидхэгшэд соносоно. «Гэсэрыг» эрхим шудалагша гэхэн нэрэ зэргэтэй үргэмжэлэл электрон хаягаар эльгээгдэнэ.

Эблэлэй болон бусадһыг хургуулинууд энэ жэшээгээрнай нэгэдэжэ, «арадайнгаа алтанай дуһалнуудай» удха шанар ургажа ябаһан үхибүүдтэ ойлгуулжа, шэнэ аргуудыг үргэнөөр хэрэглэжэ заабалнай, түрэлхи хэлэсэ, аман зохёолоо хонирхолтойгоор, дуратайгаар шудалха ёһотой гэжэ найдагдана.

ДЛЯ ЗАМЕТОК

ДЛЯ ЗАМЕТОК

Научно-методическое издание

«ҮНДЭНЭН СОЁЛОЙ БУЛАГ»

*Сборник материалов по реализации проекта
«Ресурсный центр сетевого взаимодействия «Соёл Туяа»*

Подготовили к выпуску:
Цыренова Г.Р., Дашиева Д.Р., авторы проекта

Верстка
Б.Б. Батуев

Подписано в печать 06.12.2021 г.
Гарнитура Times New Roman
Формат 60х84/8
Объём 9,5 усл.п.л.
Тираж 100 экз.
Заказ № 86

ИП Бальжинимаев А.Б.
г. Улан-Удэ, ул. Кирова, 28 А (БЦ «Садко»), оф. 32
zakaz@formatbur.ru Тел.: 8 (9025) 646-120